

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: HEKLER ANTAL: *Gróf Klebelsberg Kuno.* ~ PÁLFFY ISTVÁN:

Pásztordal. (Vers.) ~ KOMÁROMI JÁNOS: *Marianne.* ~ FALU TAMÁS: *Égő templom. Tél felé.* (Versek.) ~ ERDÉLYI JÓZSEF: *Felkelő nap.* (Versek.) ~ RÉNYEY GYŐZŐ: *Tormai*

Cecile Bajdosó könyve egy francia tábornagy kezében. ~ LEFFLER BÉLA: *Karlfeldt és Petőfi.* ~ FALU TAMÁS: *Rom.* (Vers.) ~ BÜKY GYÖRGY: *A fakir.* ~ NÉMETH ANTAL: *Az ember tragédiájának német színpadi jubileuma.* ~ FALU TAMÁS: *Isten fényképez.* (Vers.) ~ GELLÉRT MÁRIA: *A fiatalok.* ~ SZŐKE SÁNDOR: *A vers örök marad.* (Vers.) ~ HANKISS JÁNOS: *A realizmus kritikája.* ~ KRISTÓF GYÖRGY: *Szendrey Júlia egy ismeretlen levéléről.* ~ *Elvek és művek: A középkor és a renaissance művészete.* ~ *Aranymalinkó.* ~ *Vegyétek és igyátok.* ~ *A rosta.* ~ *Kazinczyné levelei.* ~ *A legújabb kor világtörténete.* ~ *Debreceny Lili versei.* ~ *Szemle: Színház.* ~ *Képzőművészet.* ~ *Külföldi irodalom.*

1932. ÉV

NOVEMBER 1.

11. SZÁM.

X. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:
TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:
HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztviselőknak 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Hekler Antal: Gróf Klebersberg Kuno ...	769	Büky György: A fakir... ..	794
Pálffy István: Pásztordal (Vers.) ...	772	Németh Antal: Az ember tragédiájának német szinpadi jubileuma... ..	801
Komáromi János: Marianne	773	Falu Tamás: Isten fényképez. (Vers) ...	803
Falu Tamás: Égő templom. Tél felé. (Versek)	778	Gellért Mária: A fiatalok... ..	804
Erdélyi József: Felkelő nap. (Versek) ...	779	Szöke-Sándor: A vers örök marad (Vers)	808
Rényey Győző: Tormai Cecile Bujdosó könyve egy francia tábornagy kezében	783	Hankiss János: A realizmus kritikája ...	809
Leffler Béla: Karlfeldt és Petőfi	789	Kristóf György: Szendrey Júlia egy isme- retlen leveléről	813
Falu Tamás: Rom, (Vers)	793		

ELVEK ÉS MŰVEK:

G—n: Hekler Antal: A középkor és a re- naissance művészete	818	Kerecsényi Dezső: Ifj. Grandpierre Emil: A rosta	821
Rédey Tivadar: Majthényi György: Arany- málinkó	819	Halász Gábor: Kazinczyné levelei... ..	822
Juhász Margit: Kunszery Gyula: Vegyé- tek és igyátok	820	Závodszy Levente: A legújabb kor világ- története	823
		Juhász M: Debreceny Lili: Aranyalmafa	814

SZEMLE:

Színház... ..	826	Külföldi irodalom	835
Képzőművészet	833		

T. Olvasóinkhoz!

Tisztelettel kérjük azon t. Előfizetőinket, akik a megújítással hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes előfizetési díjakat mielőbb kiegyenlíteni, hogy a további lapküldésben fennakadás ne legyen.

A NAPKELET kiadóhivatala.

GRÓF KLEBELSBERG KUNO.

AZ ECKERMANNAL folytatott beszélgetések során Goethe az ember halhatatlanságáról szólva, a következőket mondta: «Továbbélésünkről való meggyőződésem a tevékenység fogalmából fakad; mert ha utolsó leheletemig tevékeny voltam, úgy a természet köteles számomra a létezés egy új alakjáról gondoskodni, minthogy a jelenlegi szellememet már nem bírta el tovább».

Klebelsberg Kuno egész élete nagyszerű és következetes igénybejelentés a goethei halhatatlanságra. Szüntelen tevékeny lelkében, mely ösztönösen irtózott a tétlenség kárhozatától, az alkotás vágya valósággal szenvedéllyé tüzesedett. A tervezés céltudatos merészsége benne bámulatos szervező erővel és akadályokat nem ismerő akarattal egyesült.

Történésznek indult s utóbb mint kultúrpolitikus is történelmi ihlettel és történelmi felelősséggel dolgozott. A történelmi ihlet nála a mult tanulságain kívül abból a termékeny kapcsolatból is táplálkozott, mely családját ősei vérehullásával a hazai földhöz fűzte. Történelmi konstruktív fantáziája az államférfiúi hivatottság talajába belégyökeresve nem a multat, hanem a jövőt formálta. Minden elgondolásával és minden alkotásával arra törekedett, hogy a megrendült és kereteiből kizökkent nemzeti élet számára új alapokat és új kereteket teremtsen s a nemzeti életenergiák számára új állomásokat létesítsen. Ebben a nagy átfogású munkájában a történelmi felelősség «perzselő tudata» mellett az a szent optimizmus vezérelte, mellyel a mi «bűneiben és hibáiban is nagyszerű népünk» jövőjében hinni tudott. Az államférfi és kultúrpolitikus első kötelességének azt tartotta, hogy balsorssujtotta nemzetét a bénító csüggedés mélységeiből kivezesse s önmagában való hitét megerősítse. Ennek a missziótudatnak a történelmi felelőssége minden pénzügyi felelősségnél nagyobb súllyal nehezedett a lelkére, mert úgy érezte, hogy nincs olyan nagy és fájdalmas áldozat, melyet e cél érdekében meg ne kellene hozni. Jól tudta, hogy az államháztartás pénzügyi egyensúlyának számoszlopokon nyugvó narkózisával, ha mögöttük meddőség és céltalanság démonai járnak haláltáncukat, nemzetet megmenteni és fölemelni nem lehet. Ez magyarázza meg kultúrpolitikai programjának messze jövőbe látó célkitűzéseit és merész lendületét. Munkája nemzetmentő jelentőségébe vetett szilárd hite adott neki erőt és elszántságot, hogy terveit a meg-megújuló támadások ellenére is megvalósítsa. Szóval és írásban kitergetett tervei magyarázatában és védelmében nem ismert fáradságot, bárha nem egyszer szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a

gazdasági depresszióból táplálkozó gúny és kishitőség messzehangzó varjúkárogását nem tudja elhallgattatni.

Klebensberg számára, aki politikai iskoláját nagy barátja, Tisza István oldala mellett járta, a nagy alkotások korszakát a háború utáni évek hozták meg. Miután előzőleg már irányításaival és anyagi erőforrások előteremtésével a történeti kutatásnak hatalmas lendületet adott, 1922-ben a kultuszminiszteri széket elfoglalva, lázas gyorsasággal fogott hozzá a nemzet egészét felölelő hatalmas kultúrpolitikai programjának a megvalósításához, melynek első vonalában a neonacionalizmus névvel jelölt nemzetnevelő munka állott. Ebben a programban meg akarta értetni nemzetével, hogy az új idők mindenkivel szemben fokozott igényeket támasztanak. A szónokló, sopánkodó és szalmaláng-hazaszeretet ideje lejárt. Ma mindenkinek áldozatos munkával, tettekkel kell szolgálni a hazát. Ennek az új magyar férfieszménynek a kiformalására teremtette meg idehaza és a külföldön az intézmények és collegiumok egész sorát, mert benne látta annak a kultúrfőlénynek a személyi biztosítékát, mely nélkül a nemzet elernyedtt életenergiái a környező népek ádáz élet-halálversenyében föltétlenül alulmaradnának. Ennek az elgondolásnak a szolgálatába állította minden alkotó erejét. Ezért pártolta és látta el kutató intézetekkel a tudományos munkát s ezért fáradozott azon, hogy az alföldi tanyai iskolák százaival a nemzet általános műveltségi szintjét emelje. A tudomány munkásaitól megkívánta, hogy sztratoszféri magasságokban való keringés helyett kapcsolódjanak belé a ma problémáiba, legyenek eleven tényezői a nemzet életének, mert a mai súlyos időkben csak így szerezhetik meg a nemzeti közvélemény erkölcsi és anyagi támogatását. A tudományos munkának ezzel a nemzetetükai alapvetésével párhuzamosan az erkölcsi erőforrásokat egész kultúrpolitikájában egyre fokozottabb figyelemre méltatta. Belátta, hogy a pusztá értelmi főlény erkölcsi integritás nélkül nemzetünk fennmaradását és fölemelkedését nem biztosíthatja. Ezért igyekezett iskolapolitikájában a lélekformáló, jellemfejlesztő energiáknak mind nagyobb szerepet juttatni s a nemzet etikai újjászületése érdekében tartotta szükségesnek új, egészséges közszellem kialakítását, amely munkában lelkes közreműködésével alapított folyóiratunknak vezető szerepet szánt.

A forradalom és a kommün gyászos tanulságai érlelték meg lelkében a meggyőződést, hogy az országcsönkítés következtében amúgy is túldimenzinálnak érzett Budapest mellett a magyar kultúra számára új, vezetésre képes fellegvárakat kell teremteni. A választás szinte természetesen esett arra a városra, melynek falai közül a nemzeti újjászületés heroikus erőfeszítéssel megszervezett csapatai új honfoglalásra indultak. Ebből a kettős gyökérből táplálkozva, terebélyesedett meg Klebensberg lelkében Nagy-Szeged gondolata, melynek megvalósítása során nem érte be intézmények egyszerű létesítésével és áttelepítésével, hanem minden építkezését belékapcsolta abba a nagyszabású város-

rendezési és városfejlesztési tervbe, melynek időközben elárvult és többszörösen megbontott kereteit az 1879-i árvíz után még Tisza Lajos fektette le. Aki ma a Tiszaparton elhúzódó egyetemi klinikákat s a komoly monumentálításában és egységében lenyűgöző Fogadalmi-teret bejárja, annak el kell ismernie, hogy Klebelsberg nagy barokk-példákon nevelt városépítő fantáziája a legnehezebb terepviszonyokon is fölényesen tudott győzedelmeskedni. Bámulatra méltó az a fáradhatatlan, prófétai lendületű munka, mellyel alföldi nagy városaink, elsősorban Szeged és Debrecen történeti hivatástudatát élesztgette és erősítette s őket az áldozatos honszeretet példaadásaira serkentette. Kétségtelen, hogy a még külföldi viszonylatban is nagyarányú szegedi és debreceni egyetemi építkezések a budapesti egyetemtől vonták el az életerőket. A Pázmány-egyetem fokozatos gyengítésére irányuló egyetempolitika tévedéseit a jövő korrigálni fogja. Viszont azonban az igazság nevében arra is emlékeztetnünk kell, hogy Klebelsberg tudománypolitikai elgondolásában eredetileg a budapesti egyetem nagyarányú fejlesztése is helyet kapott. A multhatatlanul szükségessé vált egyetemi építkezéseket a Lágymányos rendezésével és a borárostéri híd építésével kapcsolatban kívánta megoldani. Ugyanitt, az egyetemi természettudományi telep szomszédságában akart új hajlékot adni a Nemzeti Múzeum természettudományi gyűjteményeinek. Csak mikor a lágymányosi terv véglegesen elbukott, kezdett számolni «azzal a lehetőséggel, hogy tudományos életünk középpontját Szegedre és Debrecenbe kell áthelyeznünk».

A nagy miniszter, akit tárcájához nem a hatalmi szomj, hanem az alkotás vágya fűzött s aki az élet jelenségeit nem elszigetelten, hanem nagy összefüggésben látta, mindent elkövetett, hogy a magyar kultúra értékeit az európai népek szellemi életének áramkörébe bekapcsolja. Ezért teremtette meg a külföldi intézeteket, ezért küldte a legnehezebb években az elszegényedett középosztály fiait ösztöndíjjal százsámra külföldre, ezért járta a külföldet, tartott előadásokat s ezért hívta meg a külföldi szellemi élet vezéreit hazánkba, akik a nagyarányú kulturális munka láttára rendesen nemzetünk történeti hivatottságába vetett hittel távoztak körünkből. Nem egyszer hallottam német és olasz tudósok ajkáról a megjegyzést, hogy Klebelsberget irigylik tőlünk s ilyenkor, mikor láttam, milyen hősi elszántsággal küzdi át magát terveivel a megértetlenség ingoványain, sokszor szinte arra gondoltam, hogy ezt a kivételes tehetségű férfiút a sors számunkra túlméretezte.

Nem volt a magyar szellemi életnek egyetlen területe sem, melyre termékeny kezdeményezésének magvetését ne hullatta volna. A történettudományok megsegítését követte a természettudományok talpraállítása s közben a nemzeti zene fejlesztéséről sem feledkezett meg. Ebben a munkában sokoldalú érdeklődése támogatta, mely biztos emlékezőtehetséggel párosult. Orvos és természettudós barátainak magyarázatai mélyen lelkébe vésődtek s a szegedi orgona bonyolult berendezésének is rövidesen ő lett legavatottabb Ciceroneja. Rengeteget

olvasott, tudományos munkák mellett gondosan forgatta a nagy enciklopédiákat s a nap füzere gyanánt esténként szívesen merült el költők olvasásába.

A jövővel szemben érzett történelmi felelősség tüzelte alkotó munkára, ennek a felelősségnek a szent vértetében vállalta a népszerűtlenség átkát s az igaztalan támadások minden keserűségét. Ez az a vértet, amit a sírba is magával vitt.

S itt eszembe jut az a beszélgetés, melyet egy alkalommal oly rajongva szeretett hidegkúti kertjében az örökkévalóság kérdéséről folytattunk: «Legfőképpen azért vágyom a sírontúli örökéletre, — mondotta, — hogy továbbra is mindörökre együtt maradhassak azokkal, akiket az életben szerettem».

Klebelsberg tehát nem a szellemi tevékenység, hanem a szeretet jogán ostromolta az örökkévalóságot, mely a goethei jogcímen is megilleti s melyet az Isteni Kegyelem sem tagadhat meg tőle.

Hekler Antal.

PÁSZTORDAL.

*Mint fiatal pásztor, aki kopár réteken keresztül
terelgeti a nyáját szóttalanul és nézi
merengő szemmel a felhőt és az egek
szapora csillagait, — mentem a réten.
Bolom friss ág volt s tünődve szorította ujjam,
babráltam vele virágok tövén és füvek hajlásain,
kergettem farkast,
de kezemmel simogattam az egynapos bárányt.
Néha földredöltem egy árnyékkal-intő
bokor alatt s becsukott szemmel
rózsaszín álmok röpködtek körül
piros pillangókként s vadrózsák között
derülve keltem.
Kiszakadt belőlem ilyenkor a dal,
mint a párás földből eke nyomán a régi cserép
és énekeltem a lápos árvaságban
fiatal énekeket, —
rengett az oldal.*

*Már elmúlt a nyár
s csak állataimat nézegetem,
melyek nedves orral bökdösik kezemet
s meleg értelemmel fénylenek szemeik.
Biztatgatnak,
hogy énekelni kell akkor is, ha senki sem hallja
és ha visszhang nélkül távolodik is el a dal
hegyoldal mögé.*

Pálffy István.

MARIANNE.

MÁRA neve is elárulja, hogy nagyon szép lehetett. . . Hát az volt ! Szeme színét mintha a selyemkék mennyboltról lopták volna le és ha mosolyogni kezdett, a nyolcadik osztály tagjai gyengeséget éreztek a szívük táján. Végig a névsorban. De nem igen mertek közeledni hozzá, mert előre megfenyegettem mindenkit, hogyha szemet merne vetni reá valaki, fegyvert kapok elő és lelövöm . . . A fiúk meg is fogadták a szavamat, ám az is lehetséges lehetett, hogy tisztában voltak vele : Marianne úgy sem áll szóba komolyan egyetlen nyolcadgimnazistával sem, ha sor kerülne reá egyszer. Még velem sem, hiába voltam ifjúsági elnöke az Önképzőkörnek.

De én ezt még nem is sejtettem akkor !

Tizenkilencedik esztendőmet kellett betöltenem azon a télelőn : Marianne aligha léphette túl a tizenhatodikát. Valahányszor felmosolygott, jajgatni szerettem volna kínzó reménytelenségemben.

Mindazáltal nem adtam fel a harcot . . .

Lírikusnak készültem ama régi tél küszöbén s úgy terveztem, hogy mihelyt végzek a maturával, könyvben adatom ki addigi költeményeimet. Dőlni fog a dicsőség s nagy a valószínűsége, hogyha kérő gyanánt lépek föl Marianne szüleinél, édesapja, aki igazgató-főmérnök volt a vízszabályozásnál, bizonyára megilletődve szorít majd velem kezét :

— Ám legyen, fiam ! De megbecsüld aztán, mert csak ez az egyetlen leányunk van . . .

S ugyanakkor felkönyvezik majd az édesanyja is :

— Istenem . . . Istenem . . .

Megilletődése amiatt való lesz, hogy mennyire múlik az idő ! Tizenhét esztendeje mult csak, hogy a saját lakodalmán táncolt . . . És most a leánya következik soron.

Igy terveztem ki ezt kissé elbizakodott fejemmel s tervemet közöltem bizalmasan legjobb barátommal, Bodnár Ferivel, alias : Koponyával is. Barátságunk önképzőköri alapon datálódott voltaképpen, mivel Koponya pajtás közvetlenül utánam következett a tisztikarban : tudniillik ő viselte a főtitkári tisztséget. De bizalommal fordultam hozzá azért is, mert filozófus elme volt Koponya pajtás. Soha nem siette el a dolgot, kivéven azt az egy esetet, amikor egyetlen estén nyakára hágott a fél-esztendőre szóló konviktusi táppénznek . . . Ez az epizód azonban igazán nem tartozik ide !

Szándékomat tehát vele közöltem elsősízbén, mikor abba a gárdába

néztem át, egy estén, ahol Koponya is lakott. Abban az időtájban minden dohányja elfogyván az öregnek s kilátása három nap múlva lévén csak némi összegre, leghűbb pajtásom azon volt éppen, mi módon osszon föl egy drámacigarettát három egyenlő részre olyanformán, hogy három napig jöjjön ki belőle valahogy.

Benyitottam hát hozzá, kalapomat az ágyára hajítottam, leültem, szemközt vele, öt ujjammal beletúrtam a hajamba s így kezdtem :

— Koponya pajtás! Meg nem másítható szándékom, hogy legközelebb adandó alkalommal feleségül kérem a legszebb tiszaháti leányzót . . .

— S ki az a hajadon?

— Széll Marianne — válaszoltam megindult hangon.

— Úgy — és tovább foglalkozott a drámacigarettán végbeviendő osztási művelettel. — Csak azt nem értem, mi módon akard megkérni?

(Ez az észrevétele arra vonatkozott, hogy Széll Marianne szülei nem a diákvároskában laktak, hanem a Bodroglók legtovábbibb csücskében.)

Némi szorongással mondtam neki :

— Hogy mi módon kérem meg? Csak ismételhetem, hogy a legközelebb adandó alkalommal.

— Aztán *mire* kéred meg? — hangzott az újabb kérdés.

Erre is megfeleltem :

— Kérlek, kérlek . . . Érettségi után kötetben adatom ki a verseimet . . .

De itt már fölnézett Koponya pajtás s rám emelte szürke szeméit :

— Mindig tudtam, hogy pallérozatlan elme vagy, miután csak versekre házasodni még Petőfi sem tudott, ő is kénytelen volt ujsághoz állni be. A költészetből befolyó pénzecske mint hetedfokú mellékjövedelem jöhet csak tekintetbe. A legjobb eshetőséget véve alapul! S azonkívül van még egy rendkívül fontos szempont, amelyet — úgy látszik — teljesen számításán kívül hagyta ábrándozásaid közben . . .

— Hadd hallom, mit akarsz mondani! — sürgettem feszengve.

— Azaz hogy több szempontot is szeretnék figyelmedbe ajánlani, lévén köztudomású, hogyha üstökön kap egyszer a fantáziád, nem vagy ura többé csekély eszednek . . . Mindenekelőtt arról van szó, minő érzelmeikkel viseltetik irántad Marianne? Már megengeded, hogy csak így szólítom, a keresztnévén . . .

— Kérlek, pajtás! — válaszoltam udvariaskodva. — Hogy őszinte legyek, fogalmam sincs róla, van-e vonzalommal irántam?

— Na látod! — ingatta széleshomlokú fejét Koponya. — S máris a feleségednek gondold! Ezért mondom neked mindég, hogy zabolátlan elme vagy te, hékás . . . Hát én mondom, nem fog hozzád menni!

— Miért? — vettem föl ingerülten a fejemet.

Koponya megőrizte hidegvérét :

— Azért, testvér, mert a szülők, ha egyszer lenne benned annyi

vakmerőség, hogy elibük próbálnál állani fantaszta szándékkal, először megrémülnének s nyomban utána kitennék a szűrődet, tapintatosan. Hány éves is a leányzó?

— Tizenhat lehet — mondtam kis elszontyolodással.

— S mikor akarnád oltár elé vezetni?

— Legkésőbb hét esztendő mulva — feleltem új reményekre gyúlva.

Koponya egyet legyintett mindössze :

— Szent meggyőződéseim ezekután, hogy beteg az agyad. Marianne-nak ugyanis hét esztendő mulva óvodába fognak járni a gyerekei . . . Akarsz még valamit?

— Csak annyit, pajtás, — szóltam ügyefogyottan, — hogy elvégre én lennék az Önképzőkör elnöke, az Önképzőkör pedig hangversennyel kapcsolatos táncmulatságra készül két héten belül. Nos, a mulatságra minden körülmények között eljön Marianne is. Hiszem legalább. Mint ifjúsági elnök, én leszek a bál elnöke is egyben . . . Hát nálad ez semmi?

Koponya pajtás érett elmével válaszolt :

— Eltaláltad. Mert hogy elnök vagy-e avagy csupán közönséges halandó tagja az Önképzőkörnek, körülbelül annyira érdekli Marianne kisasszonyt, mint engemet az a fénymáz, amelyet ma reggel kentem föl a cipőmre.

Ily megfontoltan beszélt hozzám Koponya pajtás ama régi szombat estén, amely nem fog visszatérni soha, legfeljebb az emlékei zaklatnak és keserítének unosuntalan. Persze nem hallgattam reá, még akkor sem, amikor — búcsúzóul — feltartotta a mutatóját :

— Figyelmeztetek, hogy — értesüleseim szerint — Marianne komolytermészetű s éppen ezért okos hajadon !

— Tudom — vettem oda foghegyről — s éppen ezért vagyok meggyőződve, hogy föltétlenül nekem fogja nyújtani a kezét !

S faképnél hagytam Koponya pajtást.

Akkorára különben is lefoglaltak a hangversennyel kapcsolatos önképzőköri táncmulatság előkészítési munkálatai. A többi között humoreszket kellett fölolvasnom mint elnöknek és sok mindent vártam e humoreszk hatásától. Így például irodalmi pályám végleges eldöntét. Béres Béni osztálytárs és költőtárs a verses prologussal veszködött aközben, melynek megírására őt kérte föl az Önképzőkör egyik legutóbbi nyilvános rendes ülése. Egyhangú bizalommal pedig. Szabó Feri pajtásunk a szóló-éneket próbálgatta, melyet neki kellett előadni a vegyeskarban mint betétet. Koponya pajtást a zárszó foglalkoztatta, mellyel ő rekesztette volna be a hangversenyt, mert ezt már így határoztuk el. A szorosabb értelemben vett táncmulatság terheinek oroszlánrésze a Novák Dezső vállaira nehezedett : ő volt kiszemelve cigánybírónak. Híre járt azonfelül (ami a nóvum erejével hatott akkoriban !), hogy Bálint Zoltán pajtásunk, úgyszintén Pásztor Béla pajtásunk frakkot csináltattak. Nem holmi fusernél pedig, hanem Lászlófi Henrik mesternél

magánál. Úgy volt, hogy teológusok és jogászok is lesznek a bálban, sőt az ifjúság prepákból álló hányada is kilátásba helyezte megjelenését. Jónás Jancsit és teljes zenekarát fogadták meg s a banda tagjai máris lázasan gyantázták a vonót . . .

Hát csak eljött az utolsó nap! S erre már idegeskedni kezdtem magam is . . .

Nem a humoreszk várható hatása miatt voltam izgatott, mert efelől végleg megnyugtattam magamat, hanem a Koponya pajtás sejtelméi kezdtek nyugtalanítani utólag. Mi lesz, ha Marianne azt válasszolja majd kissé szórakozottan: — sajnálom, Sanyi, de az elmúlt héten kérték meg a kezemet . . . S hátha be sem jön a táncmulatságra?

Ez okból a hangverseny és a bálelőtti utolsó délutánon leszállásba rendeltem ki Koscsó mendurt, hogy figyelje: megérkezik-e Marianne kisasszonyék kocsija, mellyel a nagynénjénél szokott megszállni rendes körülmények között? Délután két óra körül kezdett strázsálni Koscsó Pali gimnáziumi elsőosztályú tanuló (tehát konyadiák mindössze!), de öt óra volt csaknem, amikor berontott a lakásomra:

— Meggyöttek!

— Köszönöm, mendur — szóltam némi leereszkedéssel.

Mi volt ott, Teremtőm-Istenem! Esti hétkor teljes fényben úszott már a bálterem s kevéssel utóbb gyülekezni kezdtek a vendégek: táncosok és táncosnők, ez utóbbiak az édesanyjuk vagy a nagynénjük felügyelete alatt . . . Akkor már teljesen kidolgoztam a haditervet, amelyet előzően megvitattam Koponya pajtással is.

Amikor ugyanis mind a ketten kifogástalan glancba vágtuk magunkat, így szóltam az öreghez:

— Most pedig hallgass ide, testvér!

— Hallgatlak — intett a szemével Koponya, — ámbár tudom előre, hogy kapitális ostobaságot fogsz elkövetni megint!

Intő szavát elengedtem a fülem mögött s ahelyett így folytattam:

— Meg nem másítható szándékom, hogy az első csárdást Marianne-nal táncolom végig s a reakövetkező rövid szünet alatt minden körülmények között feleségül fogom kérni. Ha mégis nem jönne hozzám, légy kéznél, mert abban az esetben intek neked, hogy vedd át önagyságát . . .

— Hát inteni fogsz, testvér, ezt előre megjósolhatom neked — biztosított Koponya pajtás.

Fölösleges azonban szaporítani a szót!

A hangverseny után, mely az általános siker jegyében zajlott le, Jónás Jancsi és bandája belevágott az első csárdásba s Marianne jókedvűen libegett előttem . . . Akkorára lelkes kavargás volt az egész táncterem!

Ott rakta kissé szenvtelenül s feltűnően magas duplagallérban Horkay Lajos teológus. Mert noha a főgimnázium két legfelső osztályának fikái rendezték csupán a mulatságot, mindazáltal hittanhallgatók és jogászok is kitüntettek megjelenésükkel. Testületileg pedig! Tüstént.

föl lehetett fedezni az embergomolyagban a borostásállú Csernátont, aki azért nem borotválkozhatott meg, mert azelőtt post festa, azaz ünneputáni elszámolásra dolgoztatott a borbélyával, ámde fityinget sem törlesztvén a kötelező rátákból, a városka összes borbélymesterei tüntetően bojkottálták. Némi réveteg bánattal karikázott a lábával Csernátont, ami jellemző tulajdonsága volt az erdélyhoni részekből felszármasított teológusoknak . . . Testisúlya miatt kissé nehézkesen forgatta a táncosnőjét Béres Beni, aki új boxcipőt csináltatott erre az alkalomra s emiatt kissé fennhordta az orrát. Azonközben pedig csaknem botrány tört ki a terem közepén . . . A terem közepén ugyanis egy megfontolatlan nyolcadikos (talán Kiszely Pista!) el akarta kérni a Seress másodéves joghallgató táncosnőjét, amire Seress gögben dudorodó nyakkal szólt oda a lábatlankodó Kiszelyek:

— Coki, lencsés!

Kiszely Pista holtfehér lett abban a pillanatban. Sértődöttsége érthető volt! Mert ha őneki szemére hányták, hogy hetenkint kétszer lencsét eszik a főiskolai tápintézetben, ez a szemrehányás épúgy érthette volna Seressét is, miután ő is épúgy megette a lencsét, kétszer hetenkint. Az első pillanatban arra gondolt Kiszely Pista, hogy párbajra szólítja Seress jogászt, ezt azonban mégsem tette. Tudniillik nem volt még meg az érettségi vizsgája, minélfogva párbajképtelennek számított, ráadásul meg eszébe jutott, hogy pillanatnyilag hiányzik zsebéből az a tőke, mely okvetlenül szükséges egy viadal lefolytatásához . . . Az incidens különben sem tűnt föl, mert köröskörül kavarogva forogtak a párok, sőt egyesek már csuhajt kezdtek kiáltozni. Ugyanakkor Győry Kálmán koma a csizmaszárán kezdett csattogni a tenyerével. Mert magyar ruhában, oldaltvarrott szárú csizmában járt a koma . . .

Hanem amint jött, úgy hirtelen vége is szakadt az első csárdásnak s a párok kart-karbaöltve sétáltak körül a teremben. Az én karomon Marianne remegett észrevétlenül, mintha megérezte volna előre, hogy valami rendkívüli dolog fog történni vele már a következő pillanatban...

Szószerint úgy lett!

Rájöttem tudniillik, hogy nem szabad késlekednem, mert valaki megelőzhet esetleg ezen az éjszakán. Belevágtam hát:

— Marianne, némi kérdésem lenne magához . . .

Félhangon mondtam ezt, ő is félhangon válaszolt, miközben apró nyugtalanságot vettem észre rajta:

— No! És mi lenne az?

— Marianne . . . Legyen a feleségem . . .

Riadt szünet állt be. Akkor reám emelte feledhetetlen szemét a leány s annyit suttogott:

— Hány éves is maga, Sanyi?

— Tizenkilenc leszek a jövő hónapban, Marianne . . .

— Én pedig elmúltam tizenhat. S mikor akarna feleségül venni?

— Hét év múlva, Marianne . . . Mit szólna hozzá?

Forróság öntött el. Annál hidegebb maradt a leány. Nyugodtan, kimérten válaszolt:

— Akkorára én öreg mama leszek . . . De hogy is jut az eszébe ilyen bolondság, kisiú?!

Most már én is nyugodt és kimért voltam. Szerencsémre megpillantottam Koponya pajtást, amint az egyik oszlop mögé megbújva leste minden mozdulatomat. Szánalommal és részvétellel. Intettem neki.

Két másodpercen belül a pajtás meghajtotta magát Marianne előtt:

— Bocsánatot kérek, az Önképzőkör főtítkára vagyok. Szabad? Marianne mosolyogva biccentett.

Tudtam már, mi a teendőm . . . A táncterem oldalrészébe siettem át, hol az ivóasztalok sorakoztak. Leültem az egyik árva asztal mellé s odakiáltottam a pincérnek:

— Főúr, egy liter fröccsöt!

A pincér intett, hogy nyomban hozza a litert. Különben nem törődött velem senki . . .

A banda hangszerszámain valami új tánc zendült meg. Szilajon rakták, legalább százan. Félgondolatra megpillantottam Mariannet is, amint egyre mosolygott még, miközben a Koponya pajtás karjain libegett.

Koponya akkor már bokázott.

Komáromi János.

ÉGŐ TEMPLOM.

*Szívemben színes rózsák nyílnak,
Álompillék szállnak mezőjén.
Pedig hófelhők feketélnek,
S messzi tűnt a játszi verőfény.*

*Életemnek hűlő kéményén
Záporozva száll jel a szikra,
Pedig egy kéz már a sötétben
Keresztet rajzol álmaidra.*

*Úgy halok meg, mint égő templom,
Mely boldog zsoltártól volt hangos:
Tornya ledől, fala beomlik,
S zuhanva is delet harangoz.*

TÉL FELÉ.

*Fázik fenn az égboll,
Felhősál takarja.
Didergő veréb száll
Lombja vesztett galyra.
Szomorú az erdő
Úgy kívül, mint bévül,
Gyönyörű zöld színe
Egészen elévül.*

*Nem melegt most már
Csak a boldog emlék,
Tél küszöbén a lét
Majdnem inkább nemlét.
Talán az a kis domb,
Mely itt buj a ködben,
Nem is alattam van,
Hanem már fölöttem.*

Falu Tamás.

FELKELŐ NAP.

Erdélyi József legújabb versei.

Vitam et sanguinem.

Arany haja vállára omlik —
aranyhajú királyleány,
én szegény pásztorivadék:
hogyan tekinthet ő reám?
Hogyan szerethet? Ó, hogy is
láthatja szépnek arcomat?
Hogy láthat szín-arany ruhát
olcsó, kopott ruhám alatt?

— Lelkem sajnó sebhelyeit
csillagoknak, hogy nézheti? —
Ó, könnyörület anygala,
Könnyű nekem, nehéz neki.
Könnyű neki, mert ő hisz és lát,
nehéz nekem, mert nem hiszek,
nem hiszem, hogy hirtelen
pásztorfiból király leszek . . .

Hinnem kell, ha szemembe néz,
hinnem kell mégis . . . Leteszek
minden félelmet s újra ember,
királyfi és király leszek,

tündérkirály és Belzebubnak
a háborút megüzenem,
tárogató riad, riad ezer
toborzós tündérezredem,

százezer lobogót lobogtat,
százezer szentelt zászlaján,
te vagy a szent, a szűzanya,
te szép aranyhajú leány,
és én vagyok karján a gyermek . . .
Életet és vért felajánl
a hadsereg s a szép királynő
könnybenúszó szép szemmel áll,

és én vagyok karján a gyermek,
én szökött szolga, bujdosó,
költő, kinek nincs kardja, nincs
más fegyvere, csupán a szó. —
Minden csepp vérem az övé,
megrohanom a poklokat,
a mennyeket — arany hajára
lehozom a csillagokat! . . .

Mégis . . .

Egy tűzhányó minden tűzét
igába kell most hajtanom,
azért, hogy az enyém lehess,
kis angyalom.

Egy gázforrás nagy lángjait
el kell akárhogy oltanom,
azért, hogy az enyém lehess,
kis angyalom.

Egy mennydörgő vad vízesésre,
kell egy világsudamalom,

azért, hogy az enyém lehess,
kis angyalom . . .

Én ujjaimmal fékezem meg
a tűzhányó minden tűzét
a lángot sóhajásaimmal
s ajkammal a Niagarák
özönvizét — —

Mégis csak az enyém leszel,
mert életemmel akarom,
halálommal, hogy az enyém légy,
kis angyalom! . . .

Feketerigó.

Pesten kószáltam egy keserves,
inséges, hosszú tél után,
egy orgonafarügydagasztó,
szép márciusi délután.
Egy bérkaszárnya ablakából,
a zsbvásáros tér felett,
egyszer csak feketerigófütty
ütötte meg a fületem . . .

Ablakba tették a magányos,
aranyoszájú rab rigót,
szegény madár, a napsugártól,
a levegőtől berugott
és úgy füttyölt, ahogy különben,
szabadban sohasem füttyölt. —
Ó, az a fütty minden kalitkát,
minden vasrácsot összetört.

Minden kalitkát, minden rácsot
színarannyá változtatott . . .
Csak álltam és hallgattam némán
azt a szegény vad állatot,
mely párját hívta valahonnan,
az ég felől, a föld alól
s zengett a fény, a levegő,
zengett a kő, a sár, a por.

Csak álltam elbűvölten, némán,
s irigyeltem én daltalan,
csavargó költő, szívefásult,
sem boldog, sem boldogtalan,

szerelmellen fiatalember,
a nagyvárosban idegen,
vártam, hogy megszakasztja torkát
az a rigóhim odafenn . . .

«Hej, ha én egyszer így bezengném
a nagyváros minden terét,
minden utcáját, elbűvölném
minden közömbös emberét,
megállítnám egy kis időre,
hogy hallja meg dalaimat,
mint én azt a kalitbazárt,
ablakbatett rabmadarat! . . .»

. . . Ősz van, a feketerigók már
elnémultak s én dalolok.
Hallják? nem hallják? azt se bánom, —
mert egyedül rád gondolok,
rád egyedül, aranyhajú lány,
te hallgass rám csak egyedül
s mit bánom én, ha ez a város,
ha ég-föld, minden összedül! . . .

Bánom is én: legyenek tovább is
rab, kalitkábazárt madár,
csak te repülj be végre hozzám
s áldott ki veled összezár,
áldott a börtön, dalaimtól
kiterjednek a szűk falak
bejön ég-föld és nászindulót
füttyölnek majd a madarak.

Dal egy félfillérről.

Higgy egy kicsit bennem, akármily
rosszak a férjiaik, —
mihelyt virágot látnak: ujjnyi
gallyat törnek, kartónyi ágat
szakítanak . . .

Higgy egy kicsit, bár igazad van,
ha bennem sem hiszel:
ember vagyok, de énvelem már
egy szikra hittel égigéző
nagy jót teszel.

Mert semmi: adni a szegénynek
kenyeret és jogot,
de hitet adni: új világot,
új földet, napot, holdat és
sarkcsillagot! . . .

Higgy egy kicsit, úgy esedeztem,
adj kölcsön, hitelezz, —
éhenhalót egy morzsa is már,
szomjanvesztőt egy harmatcsepp is:
lekötelez.

Talán megérek neked annyit,
mint egy madárjiók,
kishal, kisgyík, békaporonty,
vagy mint akár egy kis sötét
szerencsepók . . .

«Jól van», te szóltál s egy parányi
fillért adtál nekem,
felét azonnal visszakérted. —
Sebaj, hiszen annyit sem ér meg
az életem.

Ebből a félcsipetnyi rézből
rézagyút öntök én
s olyan harangot amilyen még
nem csengett, nem bongott ezen
a sártekén!

E félfillérből én, akármily
félhold, nem tölt kerek,

teljes ezüstöt, aranyérmet,
arcoddal és arcommal ékes
nap-pénzt verek!

Szegény vagyok, de gazdag szívem-elmém
kincsekkel van tele, —
bűvös-bájos kulcsot csinállok
s minden zárat, páncélpincéket
nyitok vele,

elragadom a legkirályibb
jogart és koronát,
a legapostolibb palástot,
a legprófétább szönyeget teritem
eléd, alád . . .

Egy félfillért, ami nincs,
mindent amit lehet,
megkísértem a lehetlent,
hervadhatatlan ifjúságot
adok neked! . . .

Felkelő nap.

Szerettem én mindig a hajnalt,
várni a felkelő napot,
de nem szerettem jókor kelni
s néztem csak az alkonyatot,
ritkán láttam a napfelkeltét,
de már eztán jókor kelek. —
Szeretnék ébren lenni mindig,
mióta megismertelek.

Arany hajadhoz oly hasonlók
a napkeleti fellegek,
arcodhoz a hajnali pírban,
párában úszó új egék,
beszéded hajnali madárdal
s ha látlak, minden pillanat
olyan, mint kék hegyek fölött
feltündöklő királyi nap.

Csak nézek rád és elvakulok
s bármerre nézek: tégedet,
arcodat látom, mit szemembe,
szívembe mélyen égetett,
a szerelem . . . Mint ki a napba
nézett és lát ezer napot,
bármerre néz, de fénytelen már,
vöröset, zöldet és vakot . . .

Lehet a fényes napba nézni,
de nem reád, szemedbe nem, —
tekintetedben úgy merül el,
az én szomjas tekintetem,
mint hal a vízben . . . Változékony
vítükör és tengerfenék, —
a te szép arcod párafátylas
beláthatatlan partvidék . . .

Te vagy a nap, én meg a tenger,
szerelmem a reggeli szél,
mely a tengert nem hagyja simán,
milljó hullámra töri szét. —
Milljó hullám és valamennyi
arcod felségét tükrözi,
széttörve, jaj, milljó darabra
s az ész hiába rendezi . . .

Felkelő nap a tengeren, —
olyat nem láttam sohasem,
de szebbet látok, hogyha téged
látlak én szép szerelmesem,
hátha még egyszer együtt látunk
tengert és felkelő napot, —
az lesz az én szívem szerinti,
tündérr királyi állapot . . .

Aranyhajadhoz oly hasonlók
 a napkeleti fellegek,
 arcodhoz a hajnali pirban-
 párában úszó új egek,
 beszéded hajnali madárdal
 s ha látlak, minden pillanat
 olyan, mint kék tenger fölött
 felkelő égvilági nap . . .

Reggel a tó partján.

Hévíz tópartján álltam, álldogáltam
 egy ragyogó nyárvégi reggelen
 s néztem egy furcsa zöld békát, hogy ül, ül,
 hogy üldögél egy lótzuszlevelen.

Meg se moccant a béka, meg se mukkant,
 meg se hajlott a sík lótzuszlevél,
 nem is tudom: mit néztem azt a képet, —
 örültem tán hogy messze még a tél.

Örültem tán hogy nyár van még, a parton
 zöld ágakkal szomorkodik a fűz, —
 hogy nyár van még szívemben is, csak alszik,
 de nem aludt ki bennem még a tűz.

Örültem tán, pedig szomorú voltam,
 mint az a fűz, mely zölden rámhajolt,
 s lenn a lótzuszlevelen az a béka
 egy szép szerencse néma jósa volt.

Hasadóhajnal lótzuszok között,
 mint egy feltartott tündértenyeren,
 ült, mintha tudta és titkolta volna,
 hogy aznap este még megismerem,

meglátom azt az aranyhajú lányt,
 kit sorsomul már kiszemelt a sors,
 kitől három nap múlva elvihet már,
 de nem szakíthat el az esti gyors . . .

Hévíz tópartján álltam, álldogáltam,
 egy ragyogó nyárvégi reggelen
 s néztem egy furcsa zöld békát, hogy ül, ül,
 hogy üldögél egy lótzuszlevelen.

TORMAI CECILE BUJDOSÓ KÖNYVE EGY FRANCIA TÁBORNAGY KEZÉBEN.

Hosszú távollét után végre hazafelé tartok. Az óceánjáró fedélzetén kényelmesen heverészve, haza gondolok és a honvágyszárnyain rohanva, Dunajáró hajón képzelem magam és lesem, mikor tűnik már fel a láthatáron a Margithíd; pedig Budapestig még jódarab út van előttem. Szemügyre veszem szomszédaimat. Tőlem balra egy kreol típusú fiatal leány sárgakötésű könyvet tart a kezében. A leány szép, tehát tudni szeretném, hogy mit olvas.

Ügylátszik finom lélek és gondolatolvasó, mert alig mondom ki magamban óhajomat, hirtelen felkel, könyvét ülőhelyére teszi és diszkrétén eltávozik.

Pár pillanat múlva már tudom a könyv címét és a kreol leány most még jobban érdekel. Hogyisne, hisz hazám íróőjének a könyvét olvassa. Amíg én az imént a Duna partjaira gondoltam, Tormay Cecile «Bujdosó könyv»-e őt is azokra a tájakra vitte.

«Le livre proscrit» Scènes de la révolution communiste en Hongrie. Fordította Marcelle Tinayre és Paul-Eugène Regnier. Plon kiadás. Páris, 1925.

A kreolarcú leány már jön is vissza. Nem állhatom meg, hogy beszédbe ne elegyedjem vele, mert tudni akarom, hogy hazám szomorú sorsának feltárása milyen benyomásokat kelt benne. Scherlock Holmes-i éleselméjűséggel megállapítom magamban, hogy franciául kell a beszélgetést elkezdenem, bár az ilyenfajta okoskodás nem mindig válik be. Megtörtént ugyanis velem, hogy egy ilyen sárgakötésű francia könyvet fitogtató hölgyikét francia megszólítással igyekeztem közlékenységre bírni, de vállalkozásom teljes kudarcot vallott, legalábbis, ameddig a kicsike rá nem jött, hogy én is magyar vagyok. Kisült, hogy egy kukkot sem tudott franciául; a könyvet csak snobságból hozta magával.

Na, de most térjünk vissza a madonnaképű kreol leányhoz! Ő szívesen és jól beszél franciául, bár tipikus spanyol kiejtéssel. Hamarosan megtudom tőle, hogy gyűlöli Kún Bélát és a szegény magyarokat nagyon sajnálja. Arra a kérdésemre, hogy miképpen jutott e könyvhöz, elmondja, hogy azt az útra egy buenos-airesi unokatestvérétől kapta kölcsön. Sietett hozzáfűzni, hogy az általa olvasott példány érdekességét nagyon növeli az a körülmény, hogy azt egy francia tábornagy, aki a könyvben is szerepel és, akinek a «Bujdosó könyv» csak mostanában jutott a kezéhez, széljegyzetekkel látta el.

— Látni akarja?

— De mennyire!

Székemet egész közel húzom az övéhez és mindjárt hozzáfogunk a széljegyzetek kiböngészéséhez, ami nem megy egész könnyen, mert a tábornagy úrnak nehezen olvasható, apróbetűs írása van, akárcsak Napoleonnak.

A francia kiadás 8-ik lapján (a magyar kiadás 14. lap) a szerzőnek ahhoz a megállapításához, hogy «Magyarország nem akarta a háborút», a tábornagy ezt írja: «La Hongrie ou plutôt les Magyars furent toujours impitoyables pour les Slaves». («Magyarország, vagyis jobban mondva a magyarok mindig kérlelhetetlenek voltak a szlávokkal.» — Ellenségeink propagandája kitalálta azt az abszurdumot, hogy különbséget kell tenni «des Hongrois — Magyarország lakosai és «les Magyars» — a fajmagyarok között.)

Nagyot nyelek, de hallgatok. Ez az első széljegyzet mindjárt megmutatja, hogy a győztes francia hadvezért, 14 évvel a háború befejezése után, még mindig a háborús gyűlölet fűti és ma sem tud többet rólunk, mint amit ellenségeink annak idején beléje beszéltek.

Na, de gyerünk tovább!

A 12-ik lapon (magyar kiad. 48. l.) a szerző azon szavaihoz, hogy a világháború a magyarok számára «önvédelmi harc volt» és mi csak az évezredes tulajdonukat akartuk megtartani, — a tábornagy így kiált fel: «Ó! az ő tulajdonuk, a szlovákok, a románok, a horvátok, a bánátok (sic!) akiket elnyomtak!

Hangosan felkacagok. A kis spanyol leány megbotránkozva néz rám. Úgy látszik kész megvédeni a híres tábornagyot, aki unokahúga könyvét széljegyzeteivel tüntette ki. Csak ennyit jegyzek meg: Nevetnem kell, mert az a tábornagy, aki az ellenünk való ítélkezéskor minden valószínűség szerint mint szakértő szerepelt, olyan tudatlanságról tesz tanúságot, amelyért minálunk egy elemi iskolás gyereket is elbuktatnának. A «bánátok»-ról fantáziál, mint magyarországi nemzetiségről! Olyan ez kérem, mintha a svájci köztársaság nemzetiségeinek felsorolásánál valaki azt mondaná, hogy ott franciák, németek, olaszok és «unterwaldi»-ak vannak. A Bánát Magyarország déli része, ahol keverten élnek magyarok, németek, oláhok, de «bánát» nevű nemzetiségről még soha senki sem hallott.

A kis argentiniai módfelett csodálkozik és úgy veszem észre, hogy nem nagyon hiszi el vádjaimat.

Duzzogva tovább keresgél a könyvben.

A 40-ik lapon (magyar szövegben 67. l.) József főhercegről van szó. A tábornagy régi emlékeket elevenít fel: «Ez a József főherceg becsületes ember; sohasem a maga érdekében dolgozott és egy alkalommal kijelentette előttem, hogy ő legitimista és Magyarország egyetlen királya Ottó főherceg. Ez csodálkozásba ejtett, mert 1899-ben, midőn Fiumében voltam, egy ottani magyar megmutatta nekem József főherceg édes-

apjának a villáját és azt mondotta : itt lakik az, aki a királyunk lesz, ha Magyarország elválik Ausztriától.

— Jó, hogy a tábornagy úr Magyarország történelmi fejlődésének mérlegelésénél dajkájának véleményét nem kérte ki — mondom.

A leány elneveti magát. Talán mégis sikerülni fog a tábornagy nimbuszát megfúrnom.

A 48-ik lapon (magyar szöv. 94. l.) a szerző egy bajor katona szavait idézi : «A mieink még harcolnak a szerbek ellen . . .» A francia katona erre megjegyzi : «Ez igaz. Abban az Alpencorpsban, amelyet Csupriánál megvertünk, bajorországi boche-ok is voltak». (Neki a németek még ma is «boche»-ok.)

Az 54-ik lapon (magyar kiad. 105. l.), ahol a «gögös őslakó széke-lyekről» van szó, a tábornagy kipakkolja azt a tudományát, melyet dicső fegyvertársai, az oláhok beadagoltak neki. «Micsoda tudatlanság, vagy tudatos félrevezetés! A dákok, a románok ősei, Erdélyt sok századdal a székelyek érkezése előtt már elfoglalták. A székelyek, a magyarok rokonai, csak igen gyenge kisebbséget képeznek Erdélyben.»

Tovább lapozunk és elérkezünk ahhoz a részhez, amelyben a szerző leírja Károlyi belgrádi útját és fegyverszüneti tárgyalásait, amelyekben a kérdéses tábornagnak jutott a főszerep.

A 64-ik oldalon (magy. szöv. 115. l.): A hivatalos híradás szerint a francia tábornok fenhéjazó volt és kíméletlen. Átvette Károlyi memorandumát, hátat fordított és becsapta maga mögött az ajtót) . . . részhez a tábornagy csak ennyit jegyez meg : «téves»

Ugyanezen az oldalon a Károlyi-féle emlékirat szavait idéző következő részhez : «Elnyomtuk a nemzetiségeket, zsarnokai voltunk a szabadságnak», a tábornagy kárörvendően hozzáfűzi : «Ez kétségtelen, a magyarok kíméletlenek voltak a románokkal, szlovákokkal és a szerbekkel szemben». (Most kifejejtette a szegény «bánátokat».)

A 65-ik lapon (magy. szöv. 116. l.), ahol azt mondják róla, hogy régi normandiai nemes család sarja, megállapítja : «Nincs bennem egy csepp normandiai vér sem, comté-i eredetű vagyok».

Ugyanezen a lapon lévő és a saját szavait idéző részekhez hozzáfűzi : «Tényleg így volt».

A 66-ik lapon (magy. szöv. 117. l.) a fegyverszüneti feltételek ismertetésénél : «Magyar földet kell kiszolgáltatnunk a balkáni had-erőknek» részhez a következő rabulisztikus megjegyzést teszi : «Hon-groises oui, mais non magyares !»

A kis spanyol leány persze ezt nem érti. Megnyugtatom, hogy nem ő az egyedüli.

A 68-ik lapon (magy. szöv. 120. l.) a tárgyaló felek külső megjelenésének leírása után következő résznél a tábornagy «téves» széljegyzettel tagadja, hogy repülőgépen érkezett volna Szalonikiból és hogy teljes díszben várta a magyar küldöttséget, ellenben megerősíti «igen» szél-

jegyzettel azt, hogy Károlyi és társai sportruhásan, térdnadrágban jelentek meg és hogy a generális csodálkozva mérte végig őket.

A következő lapon a tábornagy szavainak azt az idézetét, amely szerint Csernyák kapitánynak, a katonatanács kiküldöttének azt monddotta volna: «Vous êtes tombés si bas?» kijavítja: «Ó! maguk már ennyire jutottak?»

Ugyanezen a lapon a «déjeuner» szót, melyet a francia fordítás a magyar szöveg «ebéd» kifejezése helyett használ, törli a tábornagy és mindenütt «diner»-re helyesbíti.

Annál a résznél, amely arról számol be, hogy a «magyar delegátusokat nem hívta meg ebédre, pedig, mint ők elmondják, az asztal számukra is terítve volt», megjegyzi: «tévedés, sohasem volt arról szó, hogy meghívjam őket».

A tábornagy széljegyzetei most annyira kibővülnek, hogy már nem férnek el a könyv margóján és külön papírlapra kerülnek. Éppen hozzá akarok fogni e külön rész másolásához, mikor útitársnőmet hirtelen lelkiismeretfurdalás fogja el és egy gyors mozdulattal a könyvet és a jegyzeteket magához veszi.

— Most jut csak eszembe! Unokahúgomtól nem kaptam felhatalmazást arra, hogy a széljegyzeteket idegeneknek megmutassam; hátha maga valami újságíró, aki közölni fogja ezeket és ebből még baj lesz!

Ejnye, de rosszkor ébredt fel az aggodalmaskodása, — gondolom magamban és azon töröm a fejemet, miképpen hárítsam el a váratlan akadályt.

— Becsületszavamra kijelentem, hogy nem vagyok újságíró és különben is az imént itthagytam ezt a könyvet és a féltett jegyzeteket, úgyhogy míg maga távol volt, egy indiszkrét szélroham kinyithatta volna a könyvet és idegen kézre kerülhetett volna a titkos cédulácska. Ne legyen kegyetlen! Értse meg, hogy itten a hazámról van szó és nekem, sokkal inkább mint bárkinek, jogom van megtudni, mit mond rólunk a francia generális.

Könyörögve nézek a szemébe. A spanyol leány szíve ellágyul. Nem szól semmit, csak leteszi a könyvet és mosolyogva megint magamra hagy.

Sietve hozzáfogok a különív másolásához: «Csodálkoztam azon» — írja a tábornagy, — hogy Károlyi egy egész bandát hozott magával. Ennek a Csernyáknak egész új uniformisa volt, arany vállsinórkai most kerülhettek ki a gyárból. Szalonikiban kellemetlen volt, hogy egyedül kellett vitatkoznom három bolgár megbízottal, úgyhogy most kint hagytam a várószobában az újságíróbandát és csak Károlyit és legidősebb társát hívtam be a dolgozószobámba. Átadtam nekik a fegyverszüneti feltételeket, amelyeket az előző napon Nisben, Sándor herceggel közösen állapítottunk meg. Felszólítottam Károlyit, hogy bandájával együtt menjen a szállodájába és ebéd után, 22 órakor, térjen vissza hozzám. Lógó orral távoztak. Ügylátszik, hogy arra számítottak, hogy

meg lesznek híva ebédre; zsebeikben levelezőlapokat is hoztak, hogy azokat a dessertnél aláírassák velünk. Ezek az emberek elfeledkeztek arról, hogy Ausztria-Magyarországban éppen a magyarok voltak Németország legkitartóbb szövetségesei. Még ha akartam volna — és nem akartam, — még akkor sem állott volna módomban megállítani azoknak a népeknek a felszabadítását, amelyeket századokon át elnyomott egy arrogáns kisebbség. Az a körülmény, hogy Magyarországon a hatalmat ideiglenesen egy zsidó kisebbség vette át, nem volt ok arra, hogy szövetségeseinket feláldozzuk.

Huszonkét óraker Károlyi leforrázottan tért vissza hozzám és kijelentette, hogy ha ezekkel a fegyverszüneti feltételekkel tér vissza Budapestre, őt és társait minden bizonnyal fel fogják akasztani. A változhatatlan előtt azonban mégis meghajolt és november 13-ikán elfogadta az egyezményt.

Másnap átmentem a Dunán és meglátogattam Zimonyt, amely már nagyban ünnepelte a magyar iga alól való felszabadulását. Mindenütt felkelések voltak a magyarok ellen. A szerb tisztek és altisztek egy csoportja Péterváradig ment és ott a kiszabadított szerb és horvát foglyokból csapatokat szerveztek.»

A 83-ik lapon (magy. szöveg. 172. l.), ahol szó van arról, hogy «a különböző harcterekről visszatérő lerongyolódott magyar katonák nem tudnak hovámenni, mert szerbek, románok, csehek szállták meg a magyar parasztok ősi falvait», a tábornagy így védekezik: «Alaptalan szavalás! Soha senkit sem akadályoztunk meg abban, hogy hazatérjen. A székelyek különben is megőrizték autonómiájukat. Ezredeik együtt maradtak és nekem felajánlották, hogy Kún Béla ellen vonuljanak».

A 96-ik lapon (II-ik kötet, 7. l.) a március 21-iki budapesti kommunista lázadás ismertetése mellé ezt jegyzi fel: «Clémenceau eltiltotta nekem, hogy Budapestet megszálljam. Vixnek sohasem állottak csapatok a rendelkezésére. A demarkációs vonalat a románok kívánására tényleg ki kellett tolatnom, mivel a fegyverszüneti egyezmény kötésekor még sok románlakta terület maradt magyar kézen».

A 117-ik lapon (magy. szöveg. II-ik kötet, 40. l.) a szerző megemlíti Kállay Benjámint özvegyének nevét. A tábornagy itt megjegyzi: «Jól ismertem Kállayné. 1899-ben, midőn Boszniában utaztam, Kutchera bárók társaságában néhány napot töltöttünk Ilidje-fürdőn».

A 130-ik lapon (magy. szöveg. II-ik kötet, 70. l.) a szerző beszámol arról a hírről, hogy «Bécs városa elüldözte a császárt Eckartsauból». A tábornagy idevágó széljegyzete így szól: «Bécs nem kergette el a császárt. Sixtus Bourbon herceg felkeresett Párisban, ahol 1919 januárjában megbízatásom volt, és előadta, hogy a bécsi bolsevisták, akiket Frigyes főherceg és Auffenberg tábornagy támogatnak (?!), merényletet terveznek sógora és húga ellen. Mivel ismertem Clémenceaunak a császár elleni animozitását, saját elhatározásomból, hadiszállásomon egy angol tisztet, Strutt őrnagyot, Eckartsauba küldöttem azzal, hogy

sürgesse a császári családnak Svájcba való átköltözködését, ami meg is történt».

A 166-ik lapon (magy. szöv. II-ik köt., 108. l.) ahhoz a mende-mondáéhoz, hogy : «hír szerint angol katonák érkeztek Nagykanizsára», a széljegyzet a következő : «Egyetlen angol katona sem vett részt a dunántúli előnyomulásban. Lloyd George akkor csakis Törökországgal volt elfoglalva és én határozott utasításokat kaptam e tárgyban».

A 193-ik lapon (magy. szöv. II-ik kötet, 158. l.) a kommunisták elleni román offenzíva ismertetésénél a tábornagy megállapítja : «Mihelyt Kún Béla hatalomra jutott, Budapest ellen akartam vonulni 9 divízióval : 3 francia divízió a középen, 3 szerb a balszárnyon és 3 román divízió a jobbszárnyon. Clémenceau és Lloyd George azonban megtiltották nekem, hogy megmozduljak és a búr generálist, Smuts-ot, küldték Budapestre tárgyalni.»

Az utolsó lapra jutok. Itt a tábornagy az ítéldbíró pózába vágja magát és elárulja, hogy az egész magyar tragédiában őt csak egy dolog érintette és ez az, hogy őt nem engedték szerepelni. Így kiált fel : «A békekonferencia lelkén szárad annak a sok ezer magyarnak az élete, akiket Kún Béla és bandája lemészárolt !»

Igaza van tábornagy úr, a párisi békekonferencia lelkén szárad ez is, de nemcsak ez, hanem ennél sokkal több bűn és vétke mulasztás szárad a lelkén annak az állítólagos békekonferenciának, amelyen olyanok ítékeztek Magyarország sorsa felett, akik nem is tudták pontosan, milyen nemzetiségek laktak ott és a «bánát»-ok kegyetlen elnyomásáról is tudtak mesélni.

A spanyol kislány valahonnan megláthatta, hogy végeztem munkámmal. Ártatlan mosollyal az ajkán máris közeledik felém és midőn megköszönöm jóségát, úgy tesz, mintha nem is tudná, hogy bűntársak vagyunk, mert együtt loptuk meg a világjáró francia tábornagnak egy «Bujdosó könyv»-be süllyesztett titkait.

Különös véletlenek vannak az életben ! A Végzet- és a Könyv útjai kiszámíthatatlanok !

A föld már látszik a láthatáron. Elbúcsúzom a kis kreolarcú angyaltól. Emlékeül a nevét adja : Consuelo, és egy ígéretet, hogy talán ellátogat Budapestre.

Most szabad őt keresnem a Dunaparton, a Ritz és a Hungária között.

Segítsenek, kérem ! Ha látják őt, írjanak nekem. Valamit szeretnék még mondani neki.

Rényey Győző.

KARLFELDT ÉS PETŐFI.

(Részlet a Petőfi-Társaságban tartott székfoglalóból.)

EZELŐTT húsz évvel egy szerény dolgozattal léptem a nyilvánosság elé. Ennek a kis munkámnak címe: *Petőfi Svédországban* volt és abban feldolgoztam a Petőfi Sándorra vonatkozó adatokat, melyekre svédországi bibliografiai kutatásaim közben bukkantam. Igazán meglepett az akkor talált anyag változatossága és gazdagsága, de még inkább az a körülmény, hogy Petőfi Sándor alakja és költészete olyan általánosan ismert volt a svéd nagyközönség előtt, sőt azt mondhatnám, hogy akkor még szinte egyedül képviselte Északon a magyar lírai költészetet. Hogy Petőfi neve és költészete igazán ismertté lett Svédországban, azt elsősorban a derék, szorgalmas s finomlelkű három *Schöldström-testvérnek* köszönhetjük, akik közül az utolsó *Karl Wilhelm Schöldström* 1930. év tavaszán hunyt el 80 éves korában. 1926 nyarán meglátogattam kung'backai magányában az ősz tudóst és költőt, akinek szívelelke kis gyermekkorától telve volt Petőfi iránti csodálattal s a magyarság iránti meleg lelkesedéssel meg őszinte nagyrabecsüléssel. Öreg íróasztala fiókjából remegő, izgatott kézzel kereste elő újabb Petőfi-fordításait s ragyogó szemmel, szinte megfiatalodva olvasta fel azokat előttem... Ugyanakkor arra kért, hogy adjam át ragaszkodó üdvözetét magyar barátainak s a meghatottságtól elfojtott hangon emlékezett meg — saját szavait idézve: — «a világtörténet legnagyobb kegyetlenségéről, mely Petőfi szabad országát érte»... Egész életének legnagyobb vágyódása, hogy Petőfi szülőföldjét meglássa, nem teljesedhetett be. Utolsó óhajtása szerint Petőfire vonatkozó kéziratait és könyveit nekem hagyományozta, melyeket most a stockholmi Magyar Intézet külön szekrényében gondosan őrzök. Ezek az elsárgult papírlapok, apró füzetek, teleírva az ő jellemző hajszálvékonyosságú betűivel, ezek a különféle magyar vonatkozású ujságkivágások, fakóra vált fényképek és sokat forgatott könyvek, szótárak... mind megannyi megható bizonyítékai annak a meleg szeretetnek és nem lankadó kitartásnak, mellyel Karl Wilhelm *Schöldström* Petőfi-fordításait lassan, éveken át készítgette, simítgatta. Remélem, hogy alkalmam lesz a stockholmi Magyar Intézet kiadásában *Schöldströmék* valamennyi Petőfi-fordításait az eddig még ismeretlenekkel együtt a svéd nagyközönség elé bocsátanom. Nem mulaszthattam el most, mikor az a kitüntetés jutott osztályrészemül, hogy a Petőfi-Társaság mélyen tisztelt tagjai előtt bemutatkozhatom, hogy néhány kegyeletes szóval meg ne emlékezzem a svédországi Petőfi-kultusz legérdemesebb művelőiről, a *Schöldström-fivérek*ről. Különösen felemelő kötelességet teljesítetek akkor, mikor az elhunyt lelkes magyarbarátnak, Karl Wilhelm *Schöldström*nek, akit a mt. Társaság velem egyidőben érdemesített arra, hogy kültagjául megválasszon, utolsó üdvözetét, utolsó meleg köszönetét e díszes helyen tolmácsolhatom.

A svéd Petőfi-fordítások — kevés kivétellel — német közvetítéssel készültek s így sokat veszítettek eredeti üdeségükből, miért is azt kellene feltételez-

nünk, hogy azok aligha tudtak valamelyes — legalább is észrevehető — hatást eszközölni a svéd lírára. A dolog azonban még sem így áll. Petőfi örökké lángoló szelleme olyan hatást tett Svédország egyik legnagyobb lírikusára, a 80-as években még csak egy poétalelkű és sűrűn verselgető, alig tizenkilencéves ifjúra, hogy ezek a másodkézből svéd nyelvre átültetett Petőfi-versek indították meg költői pályáján. Ebből az ifjúból lett a svédek legnépszerűbb nemzeti népies lírikusa, aki a legnagyobb nemzetközi irodalmi kitüntetés, az irodalmi Nobel-díjat azért nem vehette át, mert hirtelen betegség 1931-ben — hatvanhároméves korában — elragadta az élők sorából. Ez a svéd költő: Erik Axel *Karlfeldt*, a 18 svéd halhatatlan egyike és majdnem húsz éven át főtitkára a svéd kir. Akadémiának.

Karlfeldt jómódú parasztszülők gyermeke, Dalarna tartomány szívében, a Dalälven, azaz a Dal-folyó partján született. (1864 júl. 20-án.) A Dal-folyó, amint Krylbo mellett kiszélesedve, szeszélyes kanyargásokkal termékeny síkságra ér, nagyon emlékeztet a magyar Tiszára. Karlfeldt szülőházának ablakából termékeny rónára nyílik a kilátás, tanyáját termékeny szántóföldek koszorúzzák, árnyas fasorok szelik át, kis, pirosra festett tanyai házak élénkítik, s itt-ott néhány százados öreg tölgyfa terjesztgeti szét szeszélyesen görcsös ágait. Ebben a környezetben nőtt fel a gyermek Axel Erikson — magyarul Erikfi —, itt a természet szelid ölen lett ifjúvá, s egyszerismind rajongó dalnokává a dälarnai földnek. Elképzeltető, milyen keserű fájdalom tölthette be ifjú lelkét, mikor az ősi tanyát elérverezték s az öreg szülőknek idegenbe — ha nem is messze — kellett költözködniök. Az ősi rögtől való elválás Karlfeldt lelkében is olyan nagy fájdalmat okozhatott, mint egykor Petőfi leklében, mikor megsíratta a «jó öreg korcsmáros veszteségét: akinek a boldogabb időben háza, kertje, földje, pénze, mindene volt» . . .

Szegényen került Axel Eriksson a västerasi latin gimnáziumba, és még szegényebben kezdte diákpályáját az uppsalai egyetemen. Minden öröme és boldogsága az volt, ha nyaranta visszatérhetett Dalarnába. Ott azután kedvére bebarangolhatta az ismerős erdőket, mezőket és elmélázhatott a folyó partján . . . Karlfeldt igazi természetimádó, volt és lírája a dalarnai földből virágzott elő. Első verskötetének címe — 1895-ben jelent meg — *Vildmarks och kärleksvisor*, magyarul *Vadvirágok és szerelmi dalok*. A címlapon első ízben nevezi magát: *Axel Erik Karlfeldt*-nek. Bevezető versét szüleinek, illetőleg atyái emlékének szenteli, akik századokon át ott törték a dalarnai nehéz köves rögöt, hogy ekéjük nyomán termő kalász fakadjon. Saját magát is szerényen «parasztlegénynek» nevezi, ágrólszakadt vándordalosnak, aki ott kódorog az útszélen és arra kéri a zöld róna királynőjét, hogy fogadja szolgálatába . . . Megelégszik, ha egyszerű béres lesz a többi legények között . . . Hiszen erős és fiatal, szívesen fárad a napsütésben . . . De ha az éj leszáll, akkor igazán szabad akar lenni, hogy verset faragjon a sárga kalászról és a csalogány daláról . . . Egy másik versében, melyet «tavaszi képnek» (*Varbild*) nevez, leírja a Dal-folyót, amint az kanyarogva besurran a nyírfaligetek közé . . . a zöld dombok mögül még hallatszik a vízesés bűgása. A rónán végigszalad a tavaszi szél és friss rőzse füstjét viszi délibb vidékekre. Az útszélen könnyű léptekkel siet a vándorlegény . . . a tanyai csizmadia kiül műhelye elé és a napsütésben szurkolja fonalát, mint a hegedűs a húrt . . . Távolból odahallatszik a malomból hazasiető szekér zörgése. Lent a völgyből vizes korsóval karján jön a hajadon és vágyakozó nagy szemekkel néz a szélesvállú ifjú után. De az csak a dombtető felé tekintget, hol a napsütésben megvillanak az udvarház ablakai . . . Azok

egyike mögött van az ő kedvese . . . Ugyanaz a hangulat, mint Petőfi «A Tisza» költeményében. Karlfeldt első verseskönyvében az egyik tájkép és festői leírás a másikat váltja fel. Tele minden verse a természetből vett eleven hasonlatokkal. Minden kedves előtte, amit a szülőföldjén lát. Épúgy megénekli a falusi kiskorcsmát, mint Petőfi. Neki is a szeretője lakik ottan, ahová esténként ellovagol, akárcsak Petőfi csikósa. A szép korcsmásleány a többi vendéget hidegen fogadja, de ha ő jön, büszkén lángol fel szemepárja s nyakába borul. Karlfeldt is szerelmese az ősznek. Mindjárt első verskötetében is olvasunk egy őszi dalt. (Höstvisa.) Jóbarátjaként üdvözlí a derűs szelid őszt, mely nappal mint a vadászat istennője jár-kél s beléfú kürtjébe a fénylő nyirfák alatt . . . Éjjel azonban mint fiatal, élnivágyó asszony ropja a táncot . . . Igen, Karlfeldt szerint vidám és bőkezű az ősz, mert nekünk adja a szorgalmas nyár gyümölcsseit. Tüzesvörösre gyújtja a fák lombjait, megeresztí a szél húrjait, hogy azok zengjenek nekünk altató zenét. A tanyáról kihallatszik a len tilolása, s a leányok énekszó mellett álmodoznak pirosra gyúlt orcával a szép fehér menyasszonyi kelengyéről . . . míg kint a szél keresztülzúg a kecskerágó bokrain s a part nádasán . . . Az országúton a koldusasszony büszkén vezetí rongyos kis porontyát, hiszen minden tanyán ízes étel várja, tán még áldomás is, ha nagyon jó volt a termés. Alig hogy köszönt az alacsony kunyhó népe felé, amint azok szikkadt kis földjükben dolgozgatnak. Mindenütt megelégedést és nyugalmat lát a költő, bent a meleg nagyszobában gondtalanul pipázik a gazda, míg kint a kamrák körül nesztelenül járkál az élelmes almatolvaj. Igen, az ő szívének drága jóbarátja az ősz. Amint este a vadászatról hazatér, ott várja már felesége a verandán . . .

Számos ilyen bensőséges hangú, meleg színekkel megrajzolt idillt találunk Karlfeldtnél. Hogy csak még néhányat vázoljak széles szavú magyar prózában. Az egyik versében (De vântande) leírja, amint lova nyugtalanul toporzékol az istállóban és a zab se ízlik már neki, csak arra vár, hogy kivezesse. Kedvesével felül a zöldkerekeű talyigára, sietve nyikorognak a kerekék, mialatt minden lomb, virág, fűszál barátságosan integet feléjük. A nap, mely eddig a felhők mögött lustálkodott, most, amint kikocsiznak, előntí fényével az egész határt ; mintha az erdő is ezt dalolná : Hisz csak erre vártunk már ! Dalarnai szokás szerint a kedvesével együtt kocsizik a paphoz, hogy bejelentse, most már kihirdetheti őket a templomban.

Néhány versszakban megkapóan, élethűen írja le a dalarnai tutajosok szerelmét. Szinte Petőfi «Falú végén kurta korcsma» verse jut az eszünkbe . . . Megint egy másik versében arról dalol, hogy kedvese örökzöld koszorút fonjon homlokára. A vadon leánya a kedvese, de különb az minden igazi hercegnőnél, aki dús, illatos virággal jutalmazza szerelmét . . . Önmagát az utolsó trubadurnak tartja, aki felemeli hangját a pusztá teremben, honnét az őszi szél már mindent kisépert s a domb mögött leselkedik a kaján tél . . . Az ősz asszonya azonban arannyal hintí be a földet, és szemében még ég a nyár tüze, de már közelg a fekete éj. Ő a sötétből is hallja szerelmese suttagását : «Eltűnik a nyár, eltűnik az ember, de a szerelem örökké megmarad !» («Bekransa mig».)

Karlfeldt éppen olyan játékosan halmozza a természetből vett hasonlatait, mint Petőfi. A vándormadárral kezdí egyik versét : a vándormadár keletről nyugatra száll . . . és már a harmadik sorban az ifjúról szól, aki az erdőn keresztül kedveséhez siet. Nála a folyó hullámai dalolnak, fecsegnek, mint az asszonyok a kútnál . . . Kedvese képét a fenyőerdő sötét hátterére akarja lefesteni, ajakát piros áfonyával rajzolja, míg nyakát meg keblét hófehér, puha mohával,

hajfonatát a nyírfa őszi lombjából fonja, de a szempillantását, amely csupa mosolygó epedés, már nem tudja megfesteni, ahhoz nem talál színt sem az erdőben, sem a mezőn. Önmagát sötét magános fekete éjszakához hasonlítja, de ha majd kedvese az övé lesz, akkor szegény otthonukat a nász napján a legnagyobb fényesség két gyertyája ragyogja be : a boldogságé meg a nyugalomé.

Dalarnában már augusztus végén kezdődik az ős, akárcsak nálunk szeptember végén. Ezt a hangulatot is mesterien éneкли meg Karlfeldt. «*Augusztusi este*» (Augustikväll) c. költeményében. Fehér köd szállt a mező homlokára, — az úton a szénásszekér a régi nótát zörgi . . . ő kedvesével a tarlón sétál. Az erdőből vörös, puffadt arcával előbúvik a hold, mint valami nap . . . messziről a folyó zúg, mint a nagybögő. Láruk nyomában madárka röppen fel, a távolban látják, amint a falu ifjúsága a táncba indul. Ő inkább nászéjszakára menne ilyen este. Szentjánosbogárkák mint ezeryi lámpás világítják meg útjukat, a csillaghullás olykor-olykor tüzes rakétát gyujt az égen, mintha a föld meg az ég sejtené szerelmük titkát. De majd jön egy másik ős, mikor ünnepi gyertyák ragyognak a sötét éjszakában, mikor kedvese haján mirtuszoszörű fehérlik, s az ősi nagy udvaron vidám vendégsereg táncra perdül . . .

Az édesanyja iránti mély szeretete épolyan megkapó melegséggel nyilatkozik meg néhány költeményében, mint Petőfinél. Nem egyszer vágyódik a sötét erdő felé, ahol a folyó zúg, ahol a ráncos kérgű tölgyek vetnek szeszélyes árnyékokat. Lelke gyakran oda száll a magányos kis tanyához, melynek csak egy ablaka világít ki az éjszakába . . . Ott benéz s látja, amint egy öreg asszony üldögél a nyitott tűzhely előtt a kék lángokba tekintve : «Te vagy az, édes jó anyám — kiált fel — kihez minden vágyam vezet!» (Langt borta i världen.)

Karlfeldt fiatal poétának tekinti magát, aki erdőn-mezőn, hegyen-völgyön átvándorol. Rózsafából van a hegedűje s a húrokat hozzá szőke leány hajából sodorta. Esténkint a falu végén, ahol az ifjúság összeverődik, rázendít a víg szerszámon víg zenére. Kigyúlnak a szemek, tüzesek lesznek az orcák, a szűzek melle megfeszül, a fiatal zenész azonban csak húzza-húzza a nótáját egész éjen át. A szürke, hideg, nagy házak előtt is, ahol sohasem érezték az igazi szabadságot, ahol nem tudják, mi a nyár ragyogása, ott is elhúzza legszebbik dalát. A sápadt asszonyok magas palotájukból gúnyosan néznek rá : Menj innét parasztnótáiddal . . . — kiáltják feléje . . . de a költő gúnyolódásaikat hangos, tüzes dalaival némítja el!

Ezzel a kissé dacos akkorddal fejezi be Karlfeldt első verskötetét. Ekkor alig harmincegyéves volt. Akkor adta ki verseit, mikor Svédországban a nemzeti irány erős támadásnak volt kitéve. Strindberg volt divatos, aki a maga nyugati forradalmi eszméivel, s nem egyszer érdes naturalizmusával Karlfeldtet inkább csak a dalarnai paraszzenészek és harmonikázók epigonjának tekintette, mint nyugati értelemben vett igazi költőnek. Pedig Karlfeldt fellépésével kezdődik meg az újabb svéd irodalomban a népies nemzeti irány reneszánsza, mely a prózában Selma Lagerlöf regényeivel hamarosan teljes diadalt arat. Karlfeldt verseivel a dalarnai erdők és termékeny völgyek üde levegőjét hozta be a svéd irodalomba és az ő tiszta csengésű hangja nem is maradt visszhang nélkül. Ez annál könnyebben történhetett, mert a svéd népben mindig erős volt a nemzeti érzés, a nemes hagyományokhoz való ragaszkodás és elsősorban a hazai föld szeretete. Ezek azok a lelki alaptulajdonságok, melyek a svédeket a magyarokkal is egybefűzik.

Mint mindenütt, úgy Svédországban is a lírai költő sorsa az, hogy prózai kenyérkeresetről kell gondoskodnia. Karlfeldt tanári, majd könyvtárosi állást.

kapott Stockholmban, de a svéd fővárosban sohasem érezte magát otthonosan, lelke mindig csak a szabad természet után vágyódott és alig várta a nyarat, mikor néhány hónapra visszatérhetett Dalarnába. Későbbi költeményei is kevés kivétellel csak Dalarnáról szólnak. Épügy, mint száz évvel előbb a svéd Anakreon, Carl Mikael Bellman, úgy Karlfeldt is egy népies alakot teremt az örökké vidám, szerelmes *Fridolin*-t, akinek a képében dalol azután az ő szeretett drága szülőföldjéről.

Jelen dolgozatomnak főcélja az volt, hogy kimutassam az Észak nagy lírikusának találkozását Petőfi szellemével, miért is nem térhetek ki Karlfeldt költészetének további bővebb méltatásaira. Mégis, hogy jelen vázlatom teljesebb legyen, még csak néhány kiegészítő vonást óhajtanék röviden felemlíteni. Karlfeldt épügy, mint Petőfi Sándor, szerette a vidám társaságot, megitta a jó bort, maga is örömmel vett részt a férfidalban. Versei közül nem egy épügy, mint Petőfi dalai, átmentek a nép ajkára, igazi svéd népdalokká lettek.

A dalarnai parasztnak szélesvállú ivadéka a svéd királyi Akadémia díszes aranyozott rokokótermeiben sohasem volt igazán otthon. Kitüntetést nem fogadott el, egyedül az uppsalai egyetem díszdoktori oklevelére volt büszke. Utolsó verskötetében, az 1930 őszi megjelenést *«Hösthorn»*-ban (Őszi kürtben) szinte Arany János *«Epilógus»*-ára emlékeztető szerény hangon mond köszönetet a derék díjért, a sok szép szóért, mivel az urak megajándékozták, azonban ő csak visszavágyódik a susogó lugasok mögé, az öreg fák alá, melyek levelüket és gyümölcseiket hullatják ölébe, oda, ahol a kora őszi szél keresztül-kasul száguld a mezőn és rázza a házak eresztét. Mintha megérezte volna közelgő halálát, mert ezeket mondja: Még egyszer megfuvom kürtömet a csillagos őszi ég alatt! Hadd zengjen *imára* a dal, aztán leteszem azt a téli fagyos földre, az orgona körülbúgta nagy Király trónusa elé».

Karlfeldt, a népies modern svéd líra legnagyobb poétája 1931 tavaszán örökre eltávozott a svéd fővárosból. Utolsó útjára az egész svéd nép osztatlan, őszinte részvéte kísérte. Most ott pihen a dalarnai falusi temetőben, a fehér törzsű nyírfák alatt, hová elhallatszik a Dal-folyó altató zúgása. Szelleme azonban tovább él új lelkesedést öntve a svéd ifjúság lelkébe, hogy ápolja és éléssze a honi föld szeretetét. S erre a mai súlyos időkben Svédországban is fokozott szükség van, mert kelet felől a vörös betegség miazmáit a svéd föld felé fújja a bolsevizmus szele. Lelketlen szovjet-agitátorok vörös áfiumot próbálnak elhinteni az egyszerű svéd parasztnak és famunkás szívébe. Amíg azonban a dalarnai nagy poéta versei élni fognak a svéd földön, amíg a hosszú és sötét téli esteken Karlfeldt dalait dalolja a dalarnai ifjú és leány, nem kell félni a svéd népet a szovjet csábításaitól.

Leffler Béla.

ROM.

*Emlékszel-e még? Egykoron
Ültünk az estéli romon.*

*Reánk meredt a szürke fal,
Éreztük, valamit akar.*

*Hallottuk, mintha mondaná,
Hogy írjuk nevünkel red.*

*Azóta minden messze tűnt,
Elcsavarodott életünk.*

*Nevünk egymástól elmaradt
És bemeszelték a falat.*

Falu Tamás.

A FAKIR.

(Regény).

ALÁNY szava pedig vissza nem fogható erővel ömlött tovább.
— Ferenc! Mi ketten összetartozunk! Életeken, poklokon és halálon keresztül összeforrottunk! Nem tudtalak megtagadni soha egy pillanatra! És te is Ferenc, te is azért jöttél vissza, hogy engem láss, hogy velem beszélj, hogy magadhoz köss! Ne mondd hogy nem! Ne tagadd! Asszonyi lelkem érzi! Az én asszonyi lelkem tudja! Te az enyém vagy és nem menekülhetsz a varázs alól!

Dombay kezébe fektette arcát és eszeveszetten hajtogatta:

— Hazugság! Hazugság!

Marika teste még jobban a magasba feszült és mialatt ajkáról, ijrről pattant nyilként, süvítve röppent el a hang, maga is beleborzongott a kimondott szó súlyába:

— Ez az igazság!

Ferenc hangja megtört és sebzett madárként vergődött a mélyben:

— Mennyit szenvedtem! Mennyit kínlódtam! Megtagadtam magamat, a multat, a jelent! Sohase tekintetem máshova, csak a jövőbe! Olyan könnyűnek és szabadnak éreztem magam, mint a felhő! Ti nem tudtok belenézni a napba és én bele tudtam nézni a semmibe! Kitárt lélekkel vártam a teljes szabadulást! Miért kellett most visszatérnem az életbe? Miért kell most visszafordulnom a kezdethez?! Miért gondoltál folyton rám?! Miért nem üldöztél ki magadból?!

Marika feje meghajlott és hangja alázattal bűgött:

— Vártalak!

Ferenc felugrott és hallatlan erőfeszítéssel kergette fel ajkáról a szavakat:

— Nem akarom! Magam akarok maradni a lélekben! Én bekötözött szemmel folytatom az utamat a Nirvána felé. Nem nézek se jobbra, se balra! Fel akarok jutni oda, ahova életeken keresztül jut el csak az ember! Menni, haladni, röpködni akarok! Át akarom szelni a végtelent és meg akarok pihenni a mindenható erőben! Marika nézz rám! Nincs rajtam hús, nem tudok ölelni, a vérem nem cipel vágyakat, nem tudok szeretni! Nincs bennem már semmi az anyagból, nem értem meg a testek törvényét!

Ahogy ott állott a lány előtt testetlen teste, ömlött belőle az akarat és a szemén keresztül világított a tűz!

A lány pedig végighevert a sziklán és mosolyogva nézett fel az égre.

— Mit akarsz tőlem Marika? Mit akarsz a csontvázától? Vess ki

magadból! Űzz ki magadból! Kergess el! Vess meg és gyűlölj! Olyan szép férfiak kergetik a lepkét! És te gyönyörű vagy, csodálatos vagy! Válassz magadnak egyet, szebbet, erősebbet, forróbbat! Válassz magadnak mást!

Marika kitárta feléje karjait és vadgalamb bűgással nyujtotta feléje a száját.

— Téged akarlak!

Dombay Ferenc elhallgatott. Szeme végigperzselte a csodálatosan ragyogó, izzó lány alakját. Hirtelen lehullott testéről az erőfeszítés minden bilincse, mellét görcsös sóhaj dagasztotta magasra, tagjai remegtek, sápadt, cserepes ajkáról furcsa nyöszörgés hullott a levegőbe, azután térdre roskadt és vergődő, halálosan szomjas csókban tapadt oda a halhatatlanság pillanatát kínálgató, vérpiros asszonyi szájra.

Hosszú volt a csók és Dombay Ferenc a csók után eszméletlenül esett össze a sziklapad előtt. Marika ijedten költögette, rémülten szólongatta, a forráshoz húzta könnyű, légies testét és vízzel locsolta halál-sápadt arcát.

Végre megmozdult a fej. Lassan kinyílt a szem s amikor magafölé hajolva látta a lányt, alig hallhatóan súgta az ajak:

— Marika szeretlek! . . .

Pár perc telt el csak ezután és Dombay Ferenc egészen magához tért, óriási akarateréje talpra állította a nyomorult testet és csendes lélekkel hallgatta Marika virágos lelkének csacsogását.

A lány később álomittasan nézett körül, majd hirtelen felugrott és beszaladt a nyíláson át a barlangba. Nedves, pinceszagú hely. Egyetlen fatörzs hever csak benne. Más semmi. Elfogódottan nézett körül, azután Ferenchez fordult:

— Hol alszol, ha itt vagy?

A férfi a fatörzsre mutatott:

— Az az én ágyam!

A leány összerázkódott:

— Borzasztó!

Azután a megriasztott lepke ártatlan rémületével szaladt ki újra a szabadba és elgondolta, vajjon fog-e valaha Ferenc ágyban feküdni? . . . Szomjúságot érzett és vizet kért. Ferenc a forrásra mutatott és biztatta, hogy igyék. Marika lefeküdt a partra és izzó száját óvatosan mártogatta bele a jéghideg vízbe.

Mély volt a forrás és még mélyebbre: a végtelenség távlatába toltta el a benne tükröződő ég. Marika megrezzent, amikor megszólalt mögötte a hang:

— Maradj úgy és nézd a vizet!

Mintha leheletkönnyű, láthatatlan kéz egyetlen simogatással törölt volna belőle mindent. A tükör tiszta lett és zavartalan s mélyéből simán, könnyedén rajzolódott elő idegen vidék körvonalai. Borzasztó magas, hóval borított hegyek, sehol egy fa, sehol egy bokor, csak szikla

és hó. S a hegy gerincén vakító fehér kőből épült, óriási ház. Ablaka nincs, ajtót se látni rajta. Élettelenül, kriptaszerűen áll a sivár csend mozdulatlan birodalmában. Azután hirtelen eltűnnek a falak és Marika belát a házba. Udvara üres és szúrós, hegyes kavicsokkal van telehintve a földje. Embereket lát, akik mezitláb sétálnak rajta. Megborzad, amikor észreveszi, hogy lépésük nyomán piros lesz a kavics és mégse sántítanak. Azután egyszerre megnyílnak előtte a szobák. Száz és száz szoba. Teljesen butortalan mind. Itt-ott férfiakat lát bennük a sarokban ülve, teljesen magukba merülve. Van olyan, aki szögekkel kivert deszkalapon alszik és olyan mint a halál. Minden ember, akit ott lát testetlen, alig élő csontváz. Csak a két szem izzik az arcok mélyén és az akarat sugárzik a halálosan fáradt tagokból. Marika szorongva kap a szívéhez és elrémülten néz a vízbe . . . A forrás tükre közelebb hozza szeméhez a szobákat s a rengeteg szobából egy marad a szeme előtt, egyetlen egy . . . És itt sincs más, mint négy fal, egy szögekkel kivert palló s a szögeken ott fekszik valaki, akinek a teste mozdulatlan és dermedt s a szögeken nedves csöppekben szivárog lefelé a vér . . . Felsikolt és a torkán felcsuklik a sírás . . . Ferenc ! . . .

Amikor magához tért, a sziklapadon feküdt és előtte ült a földön a férfi. Arca sápadt, szeme megtört és testének romja önmagába hullott. Marika följélt, fölült és kétségbeesett erővel kapaszkodott bele kedvese karjába.

Nem szóltak, nem beszéltek egymáshoz, csak nézték egymást, mintha olthatatlan szomjukat az öröklét számára szerették volna egymás arcával csillapítani.

Az este lassan égre hágott, fekete köpenyét felakasztotta a nap helyére, Ferenc kézen fogta Marikát és kivezette az erdőből.

XXI.

A következő napokon Dombayné a világért sem engedte volna el hogy a délutáni órákban Marika meg ne látogassa. A Ferencsel töltött délutánt napról-napra el kellett mesélnie újra. Az anya szíve megtelt reménnyel, örömmel és hálával. Öreg reszkető keze repesve simogatta a leány puha kezét, becézte, valósággal babusgatta, mohó fantáziája tervekkel szötte keresztül-kasul a jövőt és áhitattal ismételtette:

— Igen, édes gyerekem, te fogod őt nekünk visszaszerezni.

Marika pedig úgy élt a szülői házban, úgy járt-kelt, mint aki az élethől ébredt fel az álomra és nem tudja, mit kezdjen a csodával, ami égő meteorként zuhant a lelkébe. Minden pillanata külön láng volt, perceit, óráit tűzvész fogyasztotta, szeretett volna felkacagni az égre.

Azután meg hirtelen titkos nyomásra kialudt benne minden fény, elveszítették lángjukat a lámpák, testetlen ruhaként roskadt magába a lelke, érezte társának megfoghatatlan szenvedését, borzalmas harcát,

szerette volna hozzá vinni kiszakított szívét és megitatni belőle az élet szeretetével.

Marika élete egészen elkülönült és forró vas volt a kovács kezében, amit hol izzóvá forrosított a tűz, hol hidegre hűtött a sístergő víz. Egyszer virágos rétet varázsolt elő arcából a lobogó mosoly, azután meg a könnyek karavánja csinált belőle országot. Minden idegszála antennaként feszült neki a távolságnak és éberen leste a hívást. Szeretett volna nekiszaladni az erdőnek. De nem mozdult, nem kereste fel társát, érezte, hogy hívás nélkül nem mehet hozzá.

Bárány Sándor megkísérelte, hogy szólásra bírja leányát és bekapcsolódjék gondolataiba. Mindannyiszor üvegfalba ütközött. Marika csak Dombaynének árulta el titkát, úgy érezte, hogy az anyát elveszített kincsének megtalálásáról értesítenie kell. Az öreg tanító nagy szomorúságában csaknem teljesen magára maradt. A plébános a szentek életét bujta, tele volt citátumokkal, a bölcsesség ígéivel és öreg barátjának minden panaszára egyformán felelt:

— Majd észre téritem én azt az embert! Várjon csak!

Nem kellett neki se sakkjáték, se stratégia. Lelkes egyéniségét a hittérítők fanatikus buzgalma és ereje szállotta meg. Az öreg tanító minden fájdalma és minden aggodalma ellenére csodálkozva kísérte figyelemmel a papnál beállott feltűnő változást. Kemény, katonás vonásai elvesztették élüket, bágyadt bölcsesség sápasztotta meg eleven színét s a szeméből az átszellemültek ködös tekintete szállott az emberekre. Gazdasszonya csodálkozva vette észre, hogy az étvágya egyre apad, az étel sokszor érintetlenül került vissza a konyhába, de a vasárnapi szent beszédek keretében egyre nagyobb erővel lobogott a tűz és a harsogó szónak a gondolatok töretlen lendülete adta meg a mélységét és a szint.

Katóka volt mindannyiuk között az egyetlen, aki a körülményekhez képest rendes életet élt. Boldogsága megvédte minden kapkodástól. Egészséges ifjúsága hivatást érzett a férfi szeretetében és a doktor befolyásának komoly, határozott súlya nem engedte meg lelkének a legkisebb kilengést sem. A bátyja képzetében már úgy állott előtte, mint egy súlyosan beteg ember, akit gyógyítani kell és aki előbb-utóbb úgyis szanatóriumba kerül. Komolyabban egyedül az anyja gyengélkedése aggasztotta, akinek szívbaja vőlegénye szerint, sehogy sem akart javulni.

A nemzeti asszony pedig pár napi várakozás után türelmetlenül kérdezgette Marikát, hogy nincs-e valami újabb ujság? Nem jelentkezett Ferenc? Nem volna-e okosabb, ha Marika engedne passzivitásából? Azután aggódva mondta el, hogy a fia már hosszú idő óta nem volt otthon és ebben az elmaradásban van valami félelmetes és nyugtalanító. Marika a lelke mélyéből szedte elő minden nyugodtságát és önuralmát s nehezen meggyőzte a szomorú anyát, hogy Ferencsel szemben a legokosabb, amit tehetnek, várni... várni...

Dombayné Justh doktorral is beszélt négy szem között. Az orvos

nagy bámulatára minden átmenet nélkül egyszerre csak azt kérdezte, lehetséges volna-e az, hogy Ferencből férj váljék? Mint anyát ugyanis érdekli a dolog, hogy fiának leromlott szervezetét rendes életmóddal fellehetne-e javítani a normális színvonalra. Az orvos belement a fejtegetésbe és szakszerűen elmagyarázta, hogy ez a kúra egyáltalán nem lehetetlen, a sikere minden kétségen felüli, semmi egyéb nem kell hozzá, mint türelem és idő. Az ő véleménye szerint pár esztendő alatt a test visszanyerné normális erejét és alakját, a leghelyesebb volna azonban erre egy szanatórium, mert a legkisebb szertelenség is végzetes hatással lehet a teljesen leromlott szervezetre.

A szomszéd birtokról, Bertin Gábor földjéről, pedig egyre nagyobb erővel tört át a lázítás és a harag. A gonoszlelkű szomszéd alkalmas időben nem sajnálta a pénzt és az italt s a faluban mindég többet és többet beszéltek arról, hogy a Dombay tekintetes úr az egész vidék vesztére jött haza, mert amióta itthon van, nincs kézben a birtok, még az Isten se ad esőt az elhanyagolt földekre! A mérnöknek, meg az ispánnak elvette eszét a szén, már nem is törődnek azzal, ami a föld felett van, pusztulhat a gabona, a vetés, a föld alá bujnak és ott keresik a jó szerencsét! Akadtak emberek, akik a szomszéd birtokos által adott ingyen italtól részeg fővel azt ordítozták mindenfelé, hogy a tekintetes úrnak meg kell mondani a magáét! Vagy gazda valaki, vagy nem! Vagy kézbe fogja a gyepelőt, vagy nem! Mert hát az embereknek is fogytán van már a türelmük és akad még valaki a becsületesek közül, aki megszabadítja a falut az átoktól!

És ezek a hangok mindég sűrűbben és mindég bátrabban hallatszottak, aszerint, amint odaátról vezényelték őket. Így elkerülhetetlen volt, hogy a belső cselédek fontoskodó suttogásán keresztül el ne jussanak a Dombay házba is. Amikor az új szolgálóleány nagy titkolódzások között elmondta a hírt a nemzeti asszonynak, a szegény halálosan meggyötört anyai szív úgy megrémült, hogy gyengélkedése egyszerre súlyosabbá vált. Agyoncsigázott képzelete már rémképeket látott. Azt hajtogatta folyton, hogy agyonverik a fiát. Ki tudja mért nem jött már olyan régen haza?! Talán már vérében fetreng valahol...

Marikának meg kellett ígérnie, hogy felkeresi őt és hazahozza.

És Marika szavának állott, nekiindult az erdőnek.

Maga is csodálkozott azon, hogy minden habozás nélkül ismeri fel az utat. Pillanatnyilag sem érezte, hogy eltéved. Nem szívesen ment. Jobb szerette volna megvárni újra Ferenc hívását. De nem állhatott ellen Dombayné könyörgő tekintetének.

Amikor kilépett a tisztásra, meglepetten állott meg. Ferenc jött vele szemben és nem is csodálkozott az ő érkezésén. Úgy állott meg előtte, mintha várta volna. Marikának a szíve dobogása elvette a szavát. úgy érezte magát a férfi hatása alatt, mint iskolás gyermek tanítója előtt. Az meg állt némán és átható tekintete ott kotorászott a lány kapkodó gondolatai között. Marika nem tudott szólni. Várt valamit. Egy jó

szót. Egy simogatást. És nem érzett mást, minthogy torkán van a sírás és szeretett volna elsüllyedni szégyenében. Nem az a Dombay Ferenc állt előtte, aki a multkor. Hideg, tartózkodó érzés hulláma csapta meg, valósággal behökkent a lelke. Nem is bírta sokáig, végig simította a homlokát és úgy súgta maga elé :

— Istenem, milyen borzasztó . . .

A férfi pedig megindult és így szólt :

— Mehetünk. Engedek a kívánságoknak.

Marika összetette a kezét.

— De Ferenc, hiszen én még egy szót sem szóltam.

— Én azért mégis megértettelek !

A lányt egy pillanatra az öröm ölelte keblére.

— Haza jössz? Igazán?!

— Anyám kívánsága, meg a tied ! Megteszem ! Különben sem maradhattam volna már itt. Az emberek felkutatták buvóhelyemet. Többeket láttam errefelé csavarogni. Tudom, hogy rosszban török a fejüket . . . És nem akarok üldözött vad lenni atyám birtokán ! . . .

A lány ajkáról a féltés kergette fel a kérdést :

— Bántottak?

— Tettben nem ! De a gondolataik már halálra üldöztek.

Halk félelemmel folytatta a lány :

— Jobb lesz otthon?

— Nem tudom . . . Az erdőbe azok az érzések kergettek, amik otthon rám rohantak. Az emlékezés, a gyermekkor, az ismerős tárgyak, a mult ! . . . Nem bírtam el őket ! Itt mostanáig egyedül voltam. A fák, a növények, a madarak és az állatok nem zavarták meg a lelkem Nirvánába kapcsolódását. Ez most már megváltozott ! . . . Nem maradhatok itt tovább . . .

Marika megértette.

— Tehát én voltam a kő, amit a sors keze beledobott a lelked csendjébe. Én zavartam meg a magányodat ! Előlem menekülsz !

— Hogy miért is menekülök tulajdonképpen nem tudom . . .

Hiszzen a szenvedés elől nem szabad elzárkózni. A szenvedés tűz, ami tisztít !

És Dombay Ferenc arca a fájdalomtól túlterhelten, maga volt a kín élő szobra. Mérhetetlen szenvedés kuszálta össze a arcvonásait és különös, légies teste alig élt már. Marika hirtelen megérezte a borzasztó bánatot, a földöntúli gyötrődést, a pokolbeli borzalmakat, amiket ő miatta kellett ennek az embernek elszenvednie. Megértette, hogy egész élete áldozat és céljától most messzire taszította a vele való találkozás ! A botlás irtózatossá volt, talán a legszörnyűbb vezeklés sem teheti jóvá többé. Az ő lelkének ártatlan szerelme a legsötétebb kínok örvényébe sodorta Ferencet, aki pedig fanatikus hittel hitte a felszabadult lélek külön életét, aki elsorvasztotta a test börtönének kapuit annyira, hogy szabadon járhatott rajtuk ki és be a lélek . . . Szörnyű csapás ! A magasan

szárnyaló lélek visszazuhant. Meg kellett éreznie, hogy a gyökere a földben él, hogy a földi életben nem szabadulhat meg soha az anyagtól! Megértette a szenvedést, megértette a lélek kétségbeesett fájdalmát, mázsás súllyal borította el a szánalom érzése, a megbánás, a lelkipurdálás, szeretett volna eltűnni, elpárologni, szeretett volna elillanni az életből, szeretett volna a lába elé borulni és vezekelni vele együtt, szeretett volna sírni, jajgatni, ordítani és minden érzése egyetlen egy szóba sűrűsödött össze, ami olyan halk volt, hogy alig hallotta meg a fül:

— Bocsáss meg . . .

Ferenc elfogadta a feléje hulló kezét, megszorította és így felelt:

— Nincs mit megbocsátanom Marika . . . Ami történt, annak legkevésbé te vagy az oka . . .

A leány szeme könnyes lett és fulladozva kérdezte:

— Mi lesz most ?

A távolba nézett a férfi és tompán felelt:

— Ott fogom folytatni, ahol valamikor elkezdtem.

A napsugár forró ujjával felturkálta járásuk alatt a port és játékos kedvében aranyfelhőt szitált belőle.

Marika feje mélybe hullott.

— Azt akarod, hogy kerüljelek?

— Nem. Semmit sem akarok. Tégy mindenben úgy, ahogy jól esik.

A te lelkednek is megvannak a maga útjai!

— Kértek az útra és nem mentek a Dombay-ház felé, hanem a faluba. Marika nem kérdezett tőle semmit. Vele ment. Borzasztó csapás érte, teljesen kifosztottnak érezte a lelkét. Meg-megroggyant a lába, mindene fáj, örült táncban kavartak előtte a gondolatok, el sem tudta képzelni, hogy miként fogja elbírní ezt a borzasztó fájdalmat. Mielőtt még a faluba értek volna, hirtelen megállt, megragadta Ferenc kezét és könnyes arcát feléje fordította.

— Ferenc, te olyan erős vagy, olyan hatalmas vagy, szüntesd meg bennem ezt a mindent betöltő érzést! Végig fogja gázolni egész életemet! Segíts rajtam!

A férfi szeméből ömlött feléje a szomorúság.

— Akkor tiszta az út, ha magad söpröd el a szemetjét, akkor ragyog a házad, ha gondozását nem bízod másra!

Marika nem is szólt már többet, csak a falu első házainál kérdezte meg újra:

— Hova megyünk?

— Meglátod.

És Ferenc a kovácsnál megállt. Hatalmas, hegyes szögeket rendelt nála. Megmagyarázta, hogy azokat egy két méter hosszú és fél méter széles deszkán verje keresztül, hogy ne legyenek sűrűn egymás mellett: s a hegyük jó messzire álljon ki a fából.

(Vége következik.)

Büky György.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK NÉMET SZÍNPADI JUBILEUMA.

ALIG HANGZOTTAK el «Az ember tragédiája»-nak gondolatoktól terhes drámai sorai a Kisfaludy Társaságban, Nagy Iván levélben sietett hírt vinni a költőnek e csodálatos munka diadalmas sikeréről. A lelkes barát imígyen írt: «Toldy is azt mondta, hogy műved német vagy egyéb nyelvre is lefordítva (mi okvetlen meg fog történni), biztosan világhírűvé váland és epochát fog csinálni a világirodalomban. Szóval pedig szerinte Vörösmarty az első, most Te vagy a magyar irodalom második fényes csillaga. — Gregusztól is hasonló magasztalásokat hallottam. Szerinte a Te műved kerekded egész és oly remekül kivive, hogy ebben Faustot meghaladta... S ő szinte világhírűségét jósolja.»

Azután évek multak el, a magányos költő megfáradt, szomorú szíve rég megszűnt dobogni, amikor Paulay Ede megkísérelte, hogy Thespis kordéján segítse közelebb a Hír és Siker távoli, szinte elérhetetlennek tűnő tartományai felé ezt a különös drámai látomást, ezt a komor, monumentális opust. A jövő esztendőben lesz ötven éve, hogy először színre került «Az ember tragédiája»... (Vajjon készül-e erre a jubileumra azzal az áhítattal, lelkesedéssel a magyar színházi kultúra, mint amilyen impozánsan ünnepelték a németek 1928-ban a «Faust» színpadi pályafutásának centenáriumát?...) Bizony, «Prokrustes ágy» volt a színpad ennek a titáni drámai költeménynek! A szöveg egyharmadát kihagyták, a gondolatokat megsabdalták, az egészet belekényszerítették a korabeli valóságutánczó színpad szűk és korlátolt lehetőségi körébe. Sok komoly, indokolt bírálat hangzott el az előadás ellen, de egy haszna mégis volt: meg volt törve a jég és a következő kísérlet Madách művének színpadi meghódítására már nem hazánkban, hanem kilenc év múlva — Németországban történt, mintha csak Toldy Ferenc vatesi lelkét akarta volna igazolni az idő...

Ebben az esztendőben mult negyven esztendeje, hogy «Az ember tragédiája»-nak súlyos mondatai először hangzottak el német nyelven, mégpedig Hamburgban. Talán nem lesz érdektelen ebből az alkalomból felújítani ennek a számunkra annyira jelentős előadásnak emlékét egy fontos szemtanu beszámolója nyomán, aki Madách halhatatlan művével kapcsolatban amúgyis beírta nevét a magyar színjátszás történetébe. A hamburgi Madách-előadás nézője, aki egyenesen erre a premíerre utazott ki: Eszterházy Miklós gróf — és aki feljegyezte s egy azóta megsárgult intervjú keretében az utókor számára e benyomásokat megőrizte. «Az ember tragédiája»-nak német fordítója: Dóczy Lajos volt.

A negyvenévelőtti hamburgi előadás mély hatása Eszterházy gróf szerint kétségtelenül megállapítható volt és felülmulta a várakozásokat. «A próba után — szól az intervjú — a vérmesek is azt hitték, hogy a költemény szerves drámaiatlansága a legjobb esetben is — tán egy vagy két jelenet kivételével — komoly figyelmet s feszült, azaz kimerítő és fárasztó érdeklődést fog kelteni, de tapsra csak a fényes külsőségeknél fogva tarthat számot. Az eredmény más

volt. «Az ember tragédiája» mint ilyen hatott részleteiben és összefüggésében. A taps, éppen mint Budapesten, viharra csak a francia forradalom jelenetében tört ki, de buzgó és meleg volt a legtöbb kép végeztével. Leggyöngébb hatása volt a falanszterjelenetnek, annyira, hogy el is hagyták volna, ha nem rejténé magában két fontos képnek a magvát: a föld leendő kihülését itt említik először s a világűr jelenetének színpadi megvalósítása is scenikai tekintetben a falanszterképből fejlődik. (Buchholtz rendező ezt a jelenetet a fordító kívánságára meghagyta.) — A költemény szenirozása Buchholtz-nak egészen önálló munkája volt és sokban elütött a budapesti rendezőkönnyv alakjától, előnyére sok helyütt, bizonytalán néhol hátrányára is. Az első mennybeli jelenetnek pompája és nemes fénye megkapólag hatott; mély és drámai hatása volt az első emberpár kiüzetésének a paradicsomból, melynek nagy része a pesti színpadról elmaradt volt. A Tower-jelenetben a sírbaugrás fináléja, mely itthon a drabantszerűen fellépő lemurokkal kissé siralmas, Hamburgban sem tette meg a várt rémes hatást. Az egyes személyek sírbafordulása a kísérő rímpárokkal egyhangúvá lesz és csorbitja Éva apotheozisának hatását. Megrendítőnek találták a római képet, a keresztény éra feltűnését a lángoló kereszt alakjában. A Pharaó-kép megalkotásában a hamburgi rendező merészebb volt a pestinél, amennyiben Madách utasítását, hogy a Lucifer jósolta pusztulás láthatóvá lesz, híven követte. Tényleg, a hamburgi színpadon a piramisok omlanak, a szép vidék fakul, a virágzás helyébe a pusztaság lép és az a rémes mómia, mely Pharaó jövődő maradványait jelképezi, eléje gurul a rémült uralkodónak. Ezt az effektust a színpad hirtelen elsötétítésével érik el, melyet a villamos világítás mind tökéletesbített fogásai oly könnyűvé tettek.»

E részleteket feljegyezve, azt kérdezte Dóczy Lajos Eszterházy gróftól, hogy: ezek szerint lehetne némely alapja annak, amit egy-két hamburgi ujság a legnagyobb elismerés közepette is kiemelt, t. i. Az «ember tragédiájá»-nak fényes színpadi sikeréből aránytalanul nagy rész esik a kiállítás fényére. A gróf erre mosolyogva rázta fejét. «Köztünk maradt szó legyen, — mondta — az a hamburgi kiállítás lehet fényes Hamburg fogalmai szerint, de itt ugyancsak felsülneknk vele! Én szeretném, hogy ugyanezen berendezéssel, betanulással és főszereplőkkel adják a művet Bécsben, ahogy az első kísérlet oly győzelmesen sikerült. De a kiállítás dolgában, ha már előállunk vele Bécsben, akár a Práter kiállítási színházában, akár a wieden-i intézetben üssük fel sátrainkat — négyszer annyit kell költenünk s a legelső művészek erejét megfeszítenünk, hogy e világtragédia perspektívájának a külső háttér csak valamennyire megfeleljen. Mert ne higyjük, hogy oly könnyű külső pompával túltenni azon, amit Madách költészete, ha jól ihletett ajkról hallgatja az ember, a komolyan figyelő nézők előtt feltár. Nem volt az sem panorámai, sem tudományosan hideg ámulat, amit a hamburgi előadás a mű keltett, hanem igazi részvét, izgalom, öröm, bánat és rémület, perzevegyest némely lankadással, mert a mű hosszú, a tárgy szokatlan, a légkör idegen. Igen nagyban könnyítette a megértést az élelmes igazgatónak egy gyakorlati rendszabálya, melyet eddig csak koncertekből ismertem, ő t. i. programot nyomtatott, melyben mindenik képletnek külön címe és alatta a tartalom is röviden el volt mondva, sőt egy-egy verses idézettel illusztrálva. Ez a tájékoztató kivonat, mely mindössze három nyomtatott oldalra terjedt, igen könnyű és kényelmes Ariadne fonálul szolgált a közönségnek a labirinthikus munka kanyarodásain keresztül. A néző tudván, hogy körülbelül hová érkezik, nem fárad el olyan könnyen, mint mikor találomra látszatik a végtelennek neki menni.»

Dóczy Lajos ezután azzal az örvendetes híradással zárja tudósítását, hogy napról-napra nagyobb közönség nézi végig Hamburgban Madách remekét, tehát az erkölcsi sikert egyre fokozódó anyagi eredmény is támogatja . . . «Irodalmunknak ezen legmagasb rangú terméke Goethe honában is megállja a sarat és tiszteletet szerez Madách emlékének és a magyar kultúrának».

A 90-es évek lendülete a megvalósított bécsi Madách-előadások fényes sikere után megtorpant. A németek után a cseh nemzeti színház, a prágai Národní Divadlo iktatta műsorába e hatalmas drámai költeményt. A kellő kultúrpropaganda hiányának tudható be, hogy a negyvenévelőtti fényes hamburgi kezdeményezés nem hatott ki tovább más nemzetekre. A *Budapesti Hírlap* 1898 szeptember 29-i számában közölt hír szerint ugyan «Madách Imre remekműve nemsokára Franciaországban fog tiszteletet szerezni a magyar irodalomnak : A párisi *Porte St.-Martin* színház adja elő a művet s színrehozatalára megtette már az előkészületeket. A mű hű interpretációja mellett kiváló gondja van a *Porte St. Martin* színháznak, illetve művezetőségének a darab fényes kiállítására is . . .» — azonban e terv megvalósulásáról nem tudunk.

A nagy mű négy évtized előtti hamburgi sikere bátorította fel e sorok íróját, hogy egyéves külföldi tanulmányútja során mindenfelé propagandát fejtsen ki «Az ember tragédiája» színrehozatala érdekében. München, Berlin, Köln, Düsseldorf már komolyan érdeklődnek a tragédia iránt és elsősorban anyagi kérdéseken fordul majd meg előadása. Talán nem érdektelen véletlen, hogy a Burgtheater új igazgatója, Röbbeling, aki szintén programjába vette Madách művének bemutatását, éppen Hamburgban volt igazgató, mielőtt az osztrák nemzeti színház élére került volna. Most készültek el új francia, angol és román fordításai is «Az ember tragédiájá»-nak. A londoni szemelvényes bemutató sikere is biztosan meghozza majd a nagy színpadi sikert. A bukaresti bemutatót januárra tervezik. Párisban kis társaság alakult, melynek célja Madách műve számára egy színpadot kivívni. Itália felé is megindult az akció és a *Scenario* című előkelő olasz színházművészeti folyóirat egyik legközelebbi száma már hozza is e sorok írójának könnyen megvalósítható, olcsó és újszerű scenikai megoldásait egyrészt a közismert kulisszaszínpad, másrészt a veronai aréna híres szabadtéri előadásai számára.

Néha bizony úgy érzi az ember, hogy ólomlábon jár az Idő ! . . . A Madách-nak küldött jóslat íme, milyen nehezen, lassan kezd valóra válni. De jövőre, amikor a magyar színházi kultúra ünnepe majd félévszázados jubileumát a tragédia színpadi életének, talán nem marad visszhang nélkül e csonka ország ünnepe és áttörve földi világok korlátait, London, Páris, Berlin és Róma hódol majd meg egy magyar agy izzó kohójából kipattant halhatatlan Gondolatnak !

Németh Antal.

ISTEN FÉNYKÉPEZ.

*Ahogy most állsz, egy percig úgy maradj, Mint finomat, jót, drágát, illatot,
A muló nyár utolsó álma vagy. Isten fényképez albumába most.*

*Ha eltűnök a sirok éjjelén,
Ott fenn mindig fellapozhatlak én.*

Falu Tamás.

A FIATALOK.

ELVILLANTAK mellette, mint a pillangók. Füttyültek néha, mint a rigók, a gyepen hancuroztak, mint a cicák, csókolóztak, mint a galambok és gyerekes csinyeken mulattak, mint az iskolások. Most esküdtek, alig egy hete és egészen bolondok voltak. A menyne és a fia. Megzavarták az Éltesné fejét, felkavarták a házát, folyton útban voltak, néha meg sehol sem lehetett rájuk bukkanni.

— Sándor! Ilonka! — kiabálhatott utánuk, az asztalon meg ott romlott az étel. Felitta a tészta a levest.

Fekvésidőben fürödni mentek a patakra és a harmóniumon, mely a szent énekek gyakorlására kedveskedett ott a sarokban, szerelmes nótákat billentyűzgetett az ifjú kántor. Reggel rázni kellett, hogy le ne késsen a miséről, holott a népek úgyis olyan pontosságot kívánnak, amióta nem fizetik a párbért... Mit is szólnak majd? És a Főúr? Azért, hogy valaki szerelmes, első a kötelesség...

Jajaj, bizony... A szerelem csak nem vész ki, pedig egyre nehezebb a világ. Özvegy Éltesnének néha olyan volt, mintha mingyárt össze akarna zuhanni s csak éppen ő tartaná.

Néha bosszankodott a fiatalokra. Néha sajnálta őket. Boldogok. De olyanok, mint a vakok. Minden szerelmes olyan. De nem tart sokáig ez az egész.

Levesbe való tésztát nyújtott az özvegy kántorné, valami olyan finom, aranyló, hajszálvékony tésztát, aminőt rajta kívül más nem is tudott tán a faluban. Ilyenkor nyáron kell ezt eltenni télire, amikor bőviben van a tojás, a nap is hosszabb, a tészta hamar szárad, aztán be vele a szellős, hófehér kicsi zsákokba.

Valakinek csak kell gondolnia a télre is.

Ilonka nem csinált semmit. Folyton segíteni akart, de szelesen és oda se vigyázva, nem volt abban köszönet, inkább odébb küldte.

— Menj hímezni... Szedjetez gombát. Keressetek málnát. Sétáljatok.

Néha már idegessé tették. Ne zavarják az ő köreit... Úgyis olyan önző, magukbamerült boldogságban úszkáltak körülötte, hát csak úszkáljanak, de egy kicsit arrébb, ne avatkozzanak az ő dolgába.

Óhatatlan, hogy néha ne olyankor nyisson rájuk, amikor turbékolnak, a multkor is olyan sietve kellett kimenni a kertbe kaporért... elpirult most is, hogy ez eszébe ötlött és gyorsabban kezdte aprózni

a tésztaszálakat. Ötvenéves mult és már majdnem mindent elfelejtett az életben a munkán kívül.

Talán ő is volt valaha szerelmes, de ezt a régiek valahogy jobban titkolták.

Most olyan érzése volt, mintha valami kellemetlenség lenne a házban: holmi tűzvész, járvány, nagytakarítás... rendellenesség forralta körülötte a levegőt s mintha állandóan tikkadt, de tintafeketére borult, villámtól terhes felhők vonultak volna a feje fölött... szinte fárasztón és nyugtalanítón.

Ez jutott eszébe, talán azért, mert kint csakugyan nyári zivatar készült. Észrevétlenül eredt, bevágta a tornácajtót előlfutó szele és majd elvitte a finom tésztaszálakat. Összekapdosott mindent, a kis szolgálóval bevitték a konyhába az asztalt: — Tyhú! az úrék oszt megáznak! — nyelvelt a kis pesztra.

Kint ömlött az eső.

A kacsák kéjesen úszkáltak a friss tócsákban, a libák pislogva és gágogva taposták az örökké várt vizet — a fiatalok nem voltak sehol. Az erdő köröskörül pattogtatta a villámokat, mint egy karikás és görgetve visszhangozta a dőrejt. — Jaj, Istenem, őrizd meg őket! — fohászzkodott és tördelte a kezét. — Biztosan csókolóznak valahol — merült fel benne kicsit bosszantóan folyton összehajló fejük emlékére. Mégis kilépett a zuhogásba, körülkémlelt, a fiatalokat nem látta sehol. De megmentett egy vizes kis csirkét, mely elmaradt a buta kotlóstól.

De közben egyre a gyerekekért aggódott.

A legvadabb égbömbölés közben aztán hazatértek, beállítottak csuromvizesen, ragyogó szemmel, kipirulva. Teleszórták vízzel a lakást, száraz ruhát kellett nekik előadni és kérni az Istent, hogy ne kapjanak tüdőgyulladást.

De ők csak kacagtak.

Az erdőben jártak és hoztak három gombát. Mind a három össze volt törve és kukacos is volt.

De ezen is csak mulattak. — Gyönyörű volt az erdő... aztán futottunk! Csúsztunk hazafelé a vizes domboldalon és ez is nagyszerű volt! Ott mosolygott az asszonyka még nedves hajjal, de már a száraz, csinos virágos műselyempongyolájában. Údén, mint egy megpermetezett csokor; a szeme is nedvesen csillogott, az ajka is, a mosolygása is. A fiának meg a rendesnél is hullámosabban kanyarodott el a haja a homlokából.

És nagyon éhesek voltak, vacsorát kellett nekik főzni. Kifelé indult, aztán visszament a törött gombáért, jó lesz mégis ízesítőnek a pörköltbe. Megtisztogatja.

De azok már megint egymás mellett szorongtak: — Milyen szép göndör lett maga — hízelkedett az asszonyka. És a férfi homlokát cirógatta az ujjaival. Aztán elhussant mellőle, mint a madár.

Másnap pedig Máténé jött boszorkányosan: görbedten, feketében, bottal. Ő volt az, aki mindig a rossz híreket hozza.

— Lelkem, lelkem — fulladozott — mán csak azért gyöttem, hogy megmondjam: nem jó lesz ez így, nagyon vígan búcsúztatja a halottakat a fia...

Éltesné riadtan hallgatta az ájtatos Mária nénét, aki mindig az egész falu véleményét hordta. Hát így volna: szomorút mond a kis kántor, de vígan énekli, egy szomszéd falubeli vette ezt legelőször észre. És ez való igaz, hallgassa csak meg a tekintetes asszony és aztán intézze el... Nehogy a népek... más kántort...

A hét végén halott akadt, Éltesné elment a temetésére.

Nyugodt, hosszú-hosszú nyári délután volt, körül szépen zöldeltek az erdők és az ég olyan igazi ég volt: kék és békességes. A gyerekek néha lekiabáltak valamit a toronyból. Halottnak is tekintélyes, módos gazda került, csipkés szemfödele ezüsttől csillogott.

A plébános igen úri pap volt: magas és erőteljes, akár valami régi-régi kép-király állt az ezüsttel szegett fekete palástban.

Éltesné fia meg úgy tekintgetett ott a koporsó mellett, mintha bálban volna. Ilonka is eljött az új kalapban, tán azt nézte. S a komor latin éneket csak úgy énekelte: gyakorlott feketeséggel, de nem siratósan, csöppet sem megrendítően. A búcsúztató meg éppen nem volt valami megrikató. Mintha csak azt mondta volna a fiatal kántor, azaz az öreg holt:

— Hát én mán mék, híveim... Aggyatok csak még egy pipa dohányt, meg egy pakli gyufát, hátha nincs odaát... Feri gondját viselje a szőlőnek, meg a marhának, Borcsa meg a kertnek és a gyerekeknek... Mondjátok neki, hogy elment nagyapó a nagyvásárba... majd szétnéz, oszt vesz valami vásárfiát, mire ők is gyönnék...

Éltesné este szólt a fiának.

— Ríkatni? Hát mi sirni való van a halálon? — nevetett a fia. — Olyan jól fekszik az öreg ott kint a domboldalon, nem hiányzik annak semmije.

Az asszonyka is csak mosolyogva borzongott: — Brr, Dódi, ne beszélj ilyeneket...

S délután már az iskolában lelte őket az özvegy: a fia az egyik padban, a menyé a katedrán.

— Mennyi egy meg egy? — kérdezte Ilonka komoly-tréfásan.

— Egy meg egy az három — felelte nevetve a tanító-tanítvány.

Az asszonyka nádpálcát keresett, de nem volt sehol; modern pedagógus már nem püföl, hangzott a padból. Hogy is ne...

De augusztus végén az asszonyka egyszerre csöndesebb lett. Néha komolyan és elmerülten állt meg az anyósa mellett és a munkáját figyelte. És most már igazán segíteni szeretett volna, nemcsak olyan szórakozottan-figyelmeskedően.

Most gyakran jártak ki a szőlőbe, mert mindenféle ért már a

gyümölcs. Óriási körték puhultak s az alma pirult, pirult, hogy idejutott... pedig valamikor olyan szép halvány virág volt.

Az asszonyka beleharapott a puha körtékbe, néha falánkul egészen csutkáig rágta, mostanában alig evett, csak épp valami gyümölcsöt, de néha ezt is elhajtotta messzire a fűbe, mintha féregtől undorodna, ami pedig nincsen is benne.

És elbújt a bokrokba és sírt.

Sírt dühösen és alázatosan, elkeseredve és panaszosan, mert minden olyan furcsa lett. Most is úgy szerette Dódit és Dódi ott hevert gyümölcszedés után a fa alatt a gyepen s mert hasztalan csalogatta őt maga mellé, egy könyvet kerített és olvasott. Mért nem ment oda hozzája? Mért nem tudott játékosan és forrón mellékuporodni, úgy, ahogyan szokta, amikor még mindig szerette? Most is csak úgy szerette. De hát fájt a feje. Fáradt volt. A hideg rázta, rosszkedvű, ólmos szürkesség dermesztette. És egyiket sem ő akarta, ő, olyan szerencsétlen volt, olyan szerencsétlen, legszívesebben meghalt volna...

Milyen gyönyörű volt idáig — és most egyszerre nem tudta, mi történt vele?

Éltesné tudta.

És egy mélyet sóhajtott ott a szőlőhegyen. Olyan magasnak tűnt fel a domb a rőt alkonyatban és olyan alacsonynak az ég. Köröskörül tele gyümölcszel sorakozott hat kosár. A temető csak a szomszédban volt, ahol az öreg magyar aludt.

Néha egy madár panaszosan sípolt bele a csöndbe — a kerülő került jobbra a másik szőlő alatt — s a pókok selyemzsákocskát szöttek téli takarónak a kis pókok köré.

Akárhogy fogja föl az ember, szomorúan vagy örvendezve, de egy új lény hírében mindig van valami megborzongató.

Másnap megkezdődött az iskolában a tanítás.

Ott ült a fiatal kántortanító a katedrán, előtte tisztára dörgölt gyerekarok figyeltek. Az özvegy is figyelt egy ablaksarokból. Nem, ez már nem a négy hét előtti fia volt, aki tréfásan ült akkor a gyerekek helyén. Derűs arccal mosolygott most is. De a homloka már eltanakodott, ahogy az idegen fiúcsemetéket nézegette, olyan árnyas napfény volt az arcán, mint mikor a fénylő korongot feketén keretezi egy hirtelen felhő.

Ilonka alig beszélt. Szakadatlanul és dacosan összeszorított szájjal kézimunkázott kint a kertben. Azt hitte, most már mindig így marad ez, sohasem lesz máskép. Görcsök tépték a gyomrát, mint kóbor éhezőnek. Érezte, hogy valami harapja belül, valami belefúrta magát és rág és rág, mint valami kis tüskés gomolyag, minden éles hegyecs-kéjével belemar az ő sejtjeibe, az ő húsába. Kicsit utálkozó ellenségeskedést érzett, bár ugyanekkor hősies, elomló, boldog anyaságvágyat is. Elmosolyodott, aztán megriadt.

Éltesné jött feléje, egy csésze forró köményteát hozott.

— Idd meg — mondta részvétellel — ez talán jót tesz . . .

A fehér-tüzes nyári arcocska most zöld volt és lila. Persze, ez a sora.

Ilonka elpirulva s kicsit tanakodón is, föltekintett rá. Honnan tudja? Hát meglátszik rajta? De aztán örült, hogy nem kell bejelentenie. Ha ő is olyan furcsán van vele, más talán nem is örülne?

De elvette a teát, megköszönte és megitta. Jól esett a meleg. A természet az éjszakai esőtől nyirkosan hűvös volt és dermedt. Aggódó. Mintha már a télre gondolna. A villámmal és meleg záporral teli nyári felhők vajjon hova szálltak? Előre mentek délfelé a fecskék elébe? Ott ültek feketében, fehér gallérkájukkal, útrakészen köröskörül a villanydrótokon, a templom sárga falának peremén . . . Zsibongtak. Mennyi sok fecskeanya és kicsi fecske lett egyetlen nyár alatt. És most nagy út előtt állnak és aggódnak.

Éltesné szeretettel nézte őket, amint ment visszafelé a csészével.

Mennyit vállal egy ilyen csöpp madár.

Mért ne vállalná az ember is? Ezt a furcsa csodát, az életet? Hiszen tudja, majd örülnek a fiatalok is, csak most egy kicsit meg vannak rőkönnyödvé. Eleinte ő maga is meg volt. Mindennap nehezebb lesz felnevelni a gyerekeket.

Mégis, szinte megfiatalodott, vitalitás feszítette, rég érzett makacs tetterő. Most majd figyelhet, virraszthat, segíthet, aggódhat . . . aztán örülhet. A nyár a fiataloké volt, a tél az övé lesz. Jó tyúkhuslevest főz majd Ilonkának, finom tésztával . . .

Aztán hirtelen és eltűnődve megállt. — Szegény fiatalok — mosolygott részvétellel és halvány kárörömmel — szegények . . . *Gellért Mária.*

A VERS ÖRÖK MARAD.

*Örök csak egy van s egy van, ami szép:
a vers: a vágy, a káprázat, a kép.*

*A kép a cél, amely után futok,
a kép a sors, mely csak nekem jutott,*

*A kép, amelynek mindent én adok,
— álmomban Isten, — színt, árnyalatot.*

*a mágus-távcső, mely az ég felé
vezet, az isten trónusa elé.*

*A kép a szépség, ha szépnek hiszem,
a kép a távol, ha messze viszem,*

*Eltűnik minden, mint a szél, a hó,
csak a kép él, csak a kép a való . . .*

*a kép a csók, ha csókot akarok,
a kép a szárny, ha bővülő karok*

*Minden valóság, járadt, régi, nyers,
meggyógyul tőled, tiszta, égi vers —*

*lehúznak mélyen s lázuk eltetem,
hogyan megmentsem vele a lelkemet . . .*

*s ha elmúlik a csók, bálvány, smaragd:
a vers, a vers, a vers — örök marad!*

Szőke Sándor.

A REÁLIZMUS KRITIKÁJA.

CSAK az «élet» és az «irodalom» naiv és erőszakos elválasztása folytán foglalhatta el a pozitívista korszakban a realizmus problémája, a többi irodalmi kérdések helyét. A valósághoz való hűség primitív föltétele az irodalom elfogadásának és élvezésének, de csak ez a korszak mehetett olyan túlzásba, hogy természettudományos babérok hajhászása kedvéért megtagadja az irodalom sajátos célkitűzéseit.

«A pozitívizmus felfogása szerint az érzékelhető valóság a modell s vele szemben ott van annak irodalmi «képe». Pedig amikor a regényíró leír egy hegyet, még ha notesszel kezében figyelte is meg, az elgondolás és kifejezés síkjába csak e sík törvényei szerint helyezheti át. Lehetetlen, hogy régebbi megfigyelések és olvasmányi emlékek ne túljuljanak ilyenkor fantáziájába s bizony sokszor az *olvasott* hegy válik döntővé, mert megélt és olvasott vonások, azaz a maguk és mások (írók) tapasztalatai között itt már nincs különbség: bennünk azok teljesen homogénné váltak.¹ Jules Renard kigúnyolja a «L'Écornifleur» hőst, aki a tenger élvezésére úgy készül elő, hogy híres tengerleírásokat olvas. A természet szépségeihez és a műemlékekhez úgyszólván kizárólag irodalmi utak vezetnek. Rousseau, Lamartine, lakisták, Petőfi meg a többiek nemcsak fölfedezik a természetet, hanem jócskán hozzá is adnak a magukéból. Minden napszakhoz, minden tájhoz, minden katedrálisához irodalom tapad — s ha még csak tapadna.»²

«Az irodalmi siker elsődleges formája — mondja Baldensperger — nyilván az, ha az olvasó vagy a néző azért helyesel, mert meg van győződve, hogy az eset *megtörtént*.»³ Ha a francia chanson de geste-re nézve Bédier felfogásához csatlakozunk, akkor be kell látnunk, hogy a szerzők azért is tüzdelték tele kitalált meséiket történeti nevekkel, hogy elhitessék: *bizony*⁴ megtörtént. Még ma is, amikor függöny gördül le, vagy könyvtábla koppan be, rendesen

¹ L. Hankiss J.: *Élet és irodalom*. (Debrecen, 1931.) Duhamel «Éjféli vallo-más»-ának hőse mondja: «Értse meg, hogy kevés tisztán személyes (absolument personnels) emlékem van. Ezek mellett anyám számtalanszor elmesélt bizonyos történeteket az apámról, úgyhogy ezek emlékezésem integráns részévé váltak s igazán meg kell erőltetnem magamat, ha meg akarom különböztetni ezeket az emlékeket a magam emlékeitől.» (II. fejezet.)

² A természet élvezésének van fiziológiai alapja (felfrissülés, gyorsabb lélegzés stb.), de ezeket is az irodalomtudomány kutatta ki, amikor az irodalom szerepét körvonalazta.

³ «La forme primordiale du succès, en littérature, c'est évidemment l'adhésion du lecteur ou du spectateur, persuadés «que c'est arrivé». (*La Littérature*, 209. lap.)

⁴ V. ö. Thieneman Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*. 2. kiadás. 59. kk. II.

az a laikus színházlátogató első megjegyzése : valószínű-e ez? Megtörténhet-e ilyesmi az életben? Két különböző foka van az ellenőrzésnek : amikor a megtörténés tényét ellenőrizzük (hitelességet keresünk) ; 2. amikor a megtörténhetéssel (valószínűség) is megelégszünk, sőt ezt részesítjük előnyben.¹

A valószínűség időnként szakkörökben is normává vált, majd meg újra vesztett tekintélyéből. De alig volt irodalmi iskola, amely egészen hadat mert volna üzenni neki. A XIX. században sokan forgattak elméjükben lázadási tervet, de a szimbolistákon kívül senki sem mert előlépni vele. Még a romantikusok is, akik minden alkalmat megragadtak az «epikai hitel» dogmájának csorbítására, közben egész előszókat töltöttek meg annak a hangoztatásával, hogy ők az igazi realisták s az élet lényegét ők vetítik az irodalom síkjába. De azért bizonyos, hogy a valószínűség jelentősége korszakonként változó. A romantika idején hatodrangú, a realizmus korában a programm veleje.

A valószínűség ebben a vonatkozásban nem azonos a szaknyelv szigorúan értelmezett *realizmusával*. A valószínűség követelése egészen *idealisztikus* irodalmi korszakokban is nagyon eleven. A XVII. századi francia klasszicizmus, a német irodalom második virágkora, a magyar irodalomban Arany János, Jókai és Gyulai Pál korszaka a tapasztalati anyag kiválogatását, az egyéni megfigyelés gondos általánosítását elengedhetetlennek tartotta, de legfőbb feladatának az emberi valóság lényeges ábrázolását tekintette s nagyon sokat foglalkozott a valószínűség kérdésével.

Am ha Gyulainak például Jókaival szemben elfoglalt álláspontját vizsgáljuk, megértjük, hogy Gyulai a valószínűséget nem a hivatalos realizmus vagy a naturalizmus normájához mérte, Jókainál nem a közvetlen megfigyelések számát keveselte, hanem a korában szokásos klasszikus valószínűség mérlegén találta könnyűnek. Ez a valószínűség különösen a jellemzés «egyensúlyának» szabályán épült fel : a kedvező és kedvezőtlen jellemvonások bizonyos arányán s irtózott a szörnyetegek és az eszményi regényhősök «valószínűtlenségétől». Ma már érezzük, hogy ez az átlagra-dolgozás, aminek épúgy meg volt a jogosultsága, mint sok más rendszernek, egy e korban elfogadott, a klasszikus szimmetriával rokon jellemzési stílus. Ma tudjuk, hogy III. Richardok és Szokrateszek lehetnek valószínűek. Hogy csak egyre utaljunk : a francia romantika a valószínűség nevében tört palcát a klasszicizmus fölött s követeli a «groteszk» és a «főnséges» keverékét. A végletek vegyítése is egyensúlyra törekvésnek látszik, de csak első pillantásra. A klasszikus egyensúly gondos számítások eredménye, építészti stabilitás, nyugalmi helyzet ; a romantikus végletek egyenlő erők eldöntetlen, de pillanatra sem szűnő harcát mutatják s így a mérleg nyelve nem nyugodhatik. A realizmus jogán vonul be az irodalomba Antony, Quasimodo, Izlandi Han, Triboulet s nyomukban a német és magyar regény és dráma annyi alakja. Quasimodo valószínűbbnek látszott 1830 és 1840 között, mint megjelenése pillanatában vagy 1930-ban.

Mi a valószínűség kritériuma? Az olvasó, színházi habitué milyen *valót* húz elő emlékeiből, hogy megmérje a könyvbéli, a színházi eset valószínűségét?

¹ A kevéssé hétköznapi cselekvény, motiváció, jellem elfogadtatása másképp történik a primitív olvasónál, mint az irodalmi szokások között élő művelt embernél. A ponyva kedvelőjével el kell hitetni, hogy a dolog, bármi furcsa is, megtörtént ; a művelt olvasónál az a fontos, hogy a dolog csak látszólag furcsa, de azért «fair play» : megtörténhetett volna, mert nem mond ellent az irodalmi szokásnak.

Másutt mutatjuk meg, hogy egy ember sem tudja átfogni az életet, még az író sem, hát még az olvasó! Hogy mi fordulhat elő a valóságban, azt még a legjobb újságszélyenyiroda kartotékja sem bírná megállapítani. Másrészt a való életéről alkotott fogalmaink jelentékeny része olvasmányi emlék. Így aztán a való-szerűség kutatása gyakran önmagába harapó kígyó, *circulus vitiosus*: annak az irodalomnak létszerűségét, amivel most találkozunk, régebbi találkozásainkhoz mérjük.

Mert a valószínűség megállapítása általában így történik: I. Mérélegyük, nem ellenkezik-e az új irodalmi anyag eddigi tapasztalatainkkal. S itt nagy szerepe van vérmérsékletünknek, jellemünknek, elveinknek, milióinknak. Szubjektív norma ez, majdnem mindig öntudatlanul érvényesítjük. Így minden ember az általános élet fölött állónak véli magát s természetesen tartja, hogy «megérzi» vagy áttekinti, megtörténhetett-e a szóbanforgó eset? II. Azt állapítjuk meg, összefér-e esetünk az irodalmi divattal s a valószínűvéteves mai technikájával. Ez a norma már nem szubjektív, de azért nem kevésbé korhoz kötött — relatív.

Arany «Vojtina ars poeticájában» s másutt annyi elmélyedéssel boncolta a valószínűvéteves problémáját, hogy az «epikai hitel»-ről magyar közönségnek nem szükséges, nem is illik sokat beszélnünk. Arany is a fejlettebb irodalmi tudat ormáról nézi a kérdést s nyilvánvalóvá teszi, hogy nem az igazi malac sírása a leg-«valószínűbb», hanem az a mód, ahogyan az akkori népszerű színész utánozza a malacsivítást. Amikor Amerikában Chaplin-utánzókat versenyt rendeztek, állítólag az igazi Chaplin csak tízegynéhányadik lett a versenyben. Nem olvasta el előre Horatiust és Aranyt... Csak az ortodox naturalisták, Goncourt-ék ragaszkodtak az «emberi dokumentumokhoz» s lelkendeztek, ha regényüket egy-egy «valódi» olvasójuk «valódi» levelére építhették.¹

A valóság (realitás) kritikai nézőpontból mintegy *okmányyszerű bizonyítottasága* annak, hogy valami megtörtént (újságban volt, történelmi források tanúsítják), esetleg a szóbanforgó személy gyakorlatában előfordult. De éppen ez az utóbbi magyarázza, miért nem becsüli sokra az irodalmi közvélemény ezt a «valóságot». A többi olvasókat, akikkel a szóbanforgó eset nem került kapcsolatba, nem elégíti ki, ha más színről-színre látta: azt a valóságot tehát túlságosan *szubjektívnek* és így szórványosnak itéli. Az a valóság hat meggyőző erővel, ami sok ember tapasztalatraktárában megvan. De nem csak megvan, hanem elől van, kéznél van, bármikor elővehető, hogy mértékül szolgáljon. Már most ismerjük az ilyen alapvető «tapasztalatok» természetét, azt, hogy egyéni tapasztalataink közül is azok kerülnek leginkább nyilvántartásba, amelyek valami összefüggésbe hozhatók emberismeretünk, életszemléletünk arzenáljának egészével. Tapasztalásainkat megrostálják előbbi tapasztalataink, mint a klubtagjelölteket megrostálják a már bennlévő klubtagok. Így aztán, amit sok ember tart valósnak, egy-egy korban nagyjából azonos, a korra «jellemző». S mivel a korjellemzőket úgyszólván csak irodalmi eszközökkel lehet a köztudatnak átadni, az irodalmi valószínűséget egy *irodalmi valóság* mércéje alá állítja a gyanútlan közönség.

A legtöbb embert nagyon zavarba hozná, ha el kellene ismernie azt a tételünket, hogy a valószínűséget bizonyos mértékig *irodalmi valóság*on méri.

¹ Százszor meg ezerszer megállapították még nyárspolgárok is, hogy az újságban olvasott, garantáltan *megtörtént* esetek sokkal regényesebbek, valószínűtlenebbek, mint a regények.

Ma még különös érvelésnek látszanék, ha azt mondanók: a dolog tényleg így történhetett, mert több regényben olvastam ilyesmit. Vagy: amikor barátunk elkövette ezt, így meg így gondolkozhatott: ismerem ezt a lelkiállapotot olvasmányaimból. A gyakorlati ember — különösen a tudományban levitézlett s a dolog rendje szerint a közönségben szétömlött materializmus hatása alatt — tiltakozni fog az ellen, hogy a «kitalált» fikciót ugyanolyan bizonyító erővel ruházzuk fel, mint a «saját szememmel», «ezzel a két fülemmel» észlelt «valóságot». Nem kell újra bizonyítanunk, hogy nincs igaza. Inkább azt kérdezzük: miért kell ily göröcsösen ragaszkodnia ahhoz, hogy többet nyom a latban az ujsághír, vagy egy gyöngetehetségű megfigyelő és következtető egyén tapasztalata, mint a «valóság» értelmezésére s a gondolati síkba való átmentésére különös tehetséggel kijelölt íróé?

Mégis helyes és természetes, hogy az olvasó, a színházi néző a valószerűség után is kérdez:

1. Az ember szellemi életének egyik hatalmas feladata gyakorlati rendet csinálni önmagában, megkülönböztetni tudni az álmot, az agyrémet, a látomást, a fantazmagóriát, mások elbeszélését attól, ami testi létével kapcsolatban történik vagy történhetik. Azt, amin keresztül lehet hatolni, attól amibe beleütköznék. Hogy ez feladat, azt mutatja a gyermek példája, aki eleinte nem tud megbirkózni az álommal s meg kell tanulnia különbséget tenni az álmodott s az éber testiségben megélt motívum között; de mutatja az örült példája is, akinél ez a megkülönböztetés lehetetlenné válik s a beteget a gyakorlati életre képtelenné teszi. Hogy ez a fontos funkció — mint minden más — fölös munkát is végez, az csak természetes. Szükséges szelekcióját átviszi oda is, ahol az inkább félrevezethető, zavart okozó: az irodalmi valószerűség terére. De még itt is van valami haszna a megtörténtség naiv kultuszának. Figyelmezteti az egocentrikus írói önkényt arra, hogy az «emberi dokumentumokhoz» időnként vissza kell térnie s hogy az irodalom csak akkor hathatja át az életet veszély nélkül, ha az olvasóközönség helyett, mely a valóság mértékét tőle kapja, maga annál áhítatosabb kapcsolatban marad a valósággal.¹

2. A valószerűség után való kérdezés, amit bevezetőben jellemeztünk, nem a tudományoskodó realizmus kérdése, amint azt hinni lehetne. Inkább benső irodalmi problémát nyilatkoztat ki, mert azt jelenti: mielőtt tovább mennék s a mű szépségeire visszagondolnánk, az a kérdés, *komolyan lehet-e venni* ezt az irodalmi alkotást, mint életünk síkjába belesimuló «valószerűséget»? Ez a jelentősége a mi tételünk nézőpontjából. Mit törődnek a «szórakozni» vágyó közönség a valószerűséggel, ha nem éreznék, hogy az irodalom az ő életét közelről *kell*, hogy érintse? Akár tükör csak, akár tanítómester, akár életem, szükséges atmoszféra.

Hankiss János.

¹ Vannak irodalmi iskolák, amelyek a realizmus árából a mese, a fantasztikum szigetére menekülnek. Ezeket (mint például a német romantika egyik, külföldön is nagyhatású ágát) jellemezheti ugyan valami dacos visszahatás a realizmussal szemben (negatív valószerűség), de hiába álltják magukat teljes függetlenséggel, égi magánnyal. Őket is köti az alkalmazkodás törvénye ahhoz az eszményi vagy übermenschli lényeghez, amelynek kedvéért a hétköznapiságnak hadat üzentek, vagy a maguk teremtő egyéniségéhez, amely a megfigyelésre legérdemesebb valóságnak tűnik előttünk.

SZENDREY JÚLIA EGY ISMERETLEN LEVELÉRŐL.

AZ ALÁBBIKBAN alkalmunk van közölni Szendrey Júliának egy ismeretlen, 1862 aug. 15-én kelt levelét. Ennek kapcsán szabad legyen két szerény észrevételt elmondanunk. Az első bibliografiai természetű s a szóban forgó levél történetére vonatkozik. Második megjegyzésünk a levél tartalmához fűződik s újabb sugárt vet Petőfi Zoltán életrajzára. Végeredményben mindkét megjegyzésünk, ha vékony szállal is, de összefüggésben áll a Júlia-problémával, annak legutóbbi történt élénk tárgyalásával.

Alig két éve s ezért még friss emlékezetben él a Júlia-probléma legutóbbi felmerülése és vitatása. A szaktudomány és közönség egyaránt buzgón kivette belőle a maga részét. Okot és alkalmat adott rá a Mikes Lajos és Kocsis László összeállításában és feldolgozásában megjelent érdekes, nyomdatechnikailag is nagyon szépen, sőt díszesen kiállított mű: *Szendrey Júlia. Ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása*. Bethlen Margit grófnő előszavával. Budapest, 1930. E mű célja és rendeltetése bevallottan és tudatosan pörújítás volt. Pörújítás a Júlia-kérdésben, felderíteni a Szendrey Júlia életrajzának homályos, meg nem értett vagy éppen ellentétesen magyarázott pontjait s rehabilitálni Szendrey Júliát a rá kimondott igazságtalan vagy igazságtalannak vélt elmarasztaló ítélettel szemben. Evégből a szerkesztők közzétették kiadványukban mindazokat a Júliától származó vagy Júliára vonatkozó emberi okmányokat, amelyeknek a per újra felvételében és az új, igazságos és felmentő ítélet meghozatalára fontossága lehetett. Az irodalomtörténeti kritika hálával és teljes elismeréssel vette tudomásul a mű szerkesztő-szerzőinek úgy nemes szándékát, mint az eddig ismeretlen, becses és érdekes iratok szerencsés felkutatását és érezhető szeretettel és lelkesedéssel történt közzétételét. De ugyanakkor határozottan kifogásolta a becses anyag közlésének módszertelen zavarosságát. A műnek, mint pörújítást sürgető iratnak természetesen van okmánytára. De ez az okmánytár részben nem teljes, részben ismételt, tehát a kelleténél többet ad. Az ismeretlen iratok mellett közöl nyomtatásban már többször megjelent, ismert dolgokat is, ami elvégre nem hiba. De az már hiba, hogy a közölt anyag nincs gondosan csoportosítva s hogy az okmánytárban nem lelhető fel valamennyi ismeretlen irat. Sokat közöltek ugyanis a mű feldolgozó, kifejtő részében használtak fel és olvasztottak be a szerzők s az okmánytárból kihagyták. De nem következe-

tesen. Másokat ugyanis itt is, ott is, a kifejtő részben és az okmánytárban is közöltek. Ennek következtében a különben becses és érdekes perújítást sürgető és arra készítő anyag áttekintése nehézkes, zavaros.

Az az ismét csak elismerést érdemlő törekvésük azonban világosan kitetszik és fölismerhető, hogy kiadjanak, felhasználjanak minden anyagot, ami ismeretlen, ami a rehabilitációt csak távolról is előmozdíthatja. Éppen ezért csodálkoztunk azon, hogy a szóban forgó, Szendrey Júlia-írta levelet nem vették fel gyűjteményükbe. Mert felvehették volna, hiszen teljességre törekedtek. És felvehették volna azért is, mert ez a levél nyomtatásban egyik kolozsvári napilap hasábjain még 1925-ben megjelent ugyan, de mégis ismeretlennek vehető.

Az erdélyi magyar napilapokban a közhatalom változása óta ugyanis számos olyan közlemény jelent meg, amelyik más viszonyok között szakfolyóiratban, tudományos közlönyben lát napvilágot. Megfelelő folyóirat és tudományos közlöny teljes hiányában vagy nagy szűkeben az erdélyi kutató és tudós még ma is gyakran rá van utalva, hogy dolgozatát, noha annak értéke sokkal több, mint a napilapok huszonnégyórás igénye, napilapban adja ki. E közleményekről — sajnos — nincs, nem készül bibliográfia. Míg pl. az Irodalomtörténet, Pintér Jenő kitűnő folyóirata, feljegyzi a magyarországi lapok irodalomtörténeti vonatkozású mégoly rövid közleményét is, az erdélyi lapoknak sokszor viszonylag fontosabb cikkeit senki sem szedte és szedi jegyzékbe. Így azok, a huszonnégy óra elmulván, feledésbe mennek. Még mi magunk se tudunk róla. Annál kevésbé kívánhatjuk, hogy a budapesti körök tartsák emlékezetben. E körülmény menti, de fel nem menti a szakembert, ha nincs tudomása valamely erdélyi napilapban megjelent olyan közleményről, amelyik hozzátartozik tárgyalt problémájához, problémájának anyagához.

Meg vagyok győződve arról, hogy Mikesék e nyomtatásban egyszer már megjelent, de az említettem körülmények miatt mégis ismeretlennek tekinthető — tudtommal azóta is senkitől és sehol nem említett — levelet, ha tudnak róla (pedig nekik tudniok kellett volna), felveszik gyűjteményükbe s a levél azóta már ismert volna. Minthogy nem így történt s mivel másfelől a levél érdekes, közlöm szószerint a következőkben :

Pest, aug. 15. 862.

Édes Kelemen!

Legelőször is fogadja köszönetemet, hogy ígéretét oly hamar beváltá s levelével korábban, mint reméltem, megörvendeztetett, még pedig oly érdekes és mulattató levéllel, hogy már alig várom, hogy több ilyen részletes és kimerítő tudósítást kapjak csákói életükről. Higyje el nekem, igen-igen jól esik azon fiúi bizalmasság, mellyel örömeiket és viszontagságait velem közli. Apró örömek és apró viszontagságok! boldogok, míg csak ennyiből áll egész életök! Úgy-e, édes Kelemen, nem utasítja vissza újabb kérésemet s minél

előbb s azután minél többször örvendeztet meg ismét az elsődöz egészen hasonló közlésekkel és tudósításokkal. Nemcsak megnyugtatósomra fog szolgálni Zoltánt illetőleg, hanem valóságos élvezetet fog szerezni. Csak minél hosszabban és kimerítőbben! Számolok reá.

Ami azon kellemetlenségeket illeti, miknek a leányok kiméletlensége és zsarnokoskodása miatt ki vannak téve, legjobb, ha nem sokat törődnek vele; nem annyira rossz szívből és gazdagságuk vagy házikisasszonyságuk gögjéből ered az, mintsem azon előttük új s eddig alig élvezett szerencse tudatából, hogy egyszerre két szolgálatkész lovag áll rendelkezésükre, kik — mint bizonyára meg vannak felőle győződve — már t. i. ők — minden percben készek életüket és vérüket áldozni és akiket egy új intézőkkel a porig alázhathatnak s egy tekintetőkkel az egekig magasztalhatnak. Hja, édes Kelemen, már ezt meg kell szoknia; mert a férfiak született rabszolgái a nőknek; már mi legalább ezt hisszük; s minél fiatalabbak és tapasztalatlanabbak vagyunk, annál inkább bízunk hatalmunkban, és gyakoroljuk, ha van ki fölött. Tehát csak tűrjenek és szenvedjenek békével, adják meg magokat, miután segíteni nem lehet a bajon. Újabb szenvedéseik adatait és részletezéseit türelmetlenül várom.

Kérem, édes jó Kelemen, fogja Zoltánt is naponként a tanulásra, hogy ki ne gőzölögjön minden tudomány a fejéből, mit szegény bátyja annyi fáradsággal öntött belé.

Már nem írok többet, mert a fejem igen fáj, amiért is egyik hibát a másik után csinálom;¹ már pedig nem akarok rossz példát mutatni a fiatalságnak.

Isten áldja meg, édes Kelemen! Ajánlom újólá Zoltánt szeretetébe és figyelmébe, amiért is maradok lekötözöttje
H. Á.-né.

Az összehajtott és pecséttel lezárt levélpapíron kívül a cím egyszerűen ennyi: Kelemennek.

Ki az a Kelemen? Senki más, mint Óvári Kelemen (sz. 1844., megh. 1925.), utóbb 1872-től a kolozsvári egyetemnek hosszú évtizedeken át szeretett és becsült tanára, a magyar jogtörténetnek jeles művelője, kit ezen érdeméért az Akadémia 1892-ben levelező taggá választott s bár székét soha el nem foglalta, emléket kegyeletes méltatással nemrégiben újította föl egyik kiváló tanítványa, Kolozsvári Bálint budapesti egyet. tanár és akadémiai r. tag.

És hogyan jutott Óvári Kelemen ahhoz, hogy Horvát Árpádné, a Petőfi Zoltán anyja levelet írjon neki? Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy Óvári Kelemennek a testvérbátyja, Óvári József (1839—1880), a későbbi pozsonyi gimn. r. és akadémiai magántanár ez időben,

¹A levélben három szó át van húzva s egyéb javítás is fordul elő.

1859—61-ben, a Horvát Árpád családjában házitanító volt, Petőfi Zoltán is tanítványai közé tartozott. Petőfi Zoltán ugyanis a II—IV. gimn. osztályokat mint magántanuló végezte és pedig folyton fokozódó szép eredménnyel. A negyedik osztályban minden tárgyból kitűnőre vizsgázik. «Ha nem lenne magántanuló, ő lenne az első» — mondja életrajzírója.¹ Ezekben az években volt Óvári József a Szendrey Júlia gyermekeinek házitanítója. S mint az említett adatból is látszik, feladatát lelkiismeretesen és szép eredménnyel teljesítette. Hálából és elismerésül lelkiismeretes működéséért Szendrey Júlia Óvári Józsefet, aki Wiche családnevét testvérével együtt csak évek múltán magyarosította meg Óvárira, a Geist-családkhoz juttatta be nevelőnek Csákóra. Nyilván sógorának, a Geist-családtól szeretett és becsült Petőfi Istvánnak a támogatásával, aki 1858 óta állt a Geist-család szolgálatában mint gazdatiszt. Ide, Csákóra, a nagybácsihoz, Petőfi Istvánhoz került 1862 nyarán most még csak mint vakációzó diák Petőfi Zoltán is. A tavalyi tanító és tanítvány ismét együtt voltak s az édesanya és a Petőfi István kérésére alkalomadtán itt is folyt az együtt tanulás, illetőleg a tanítás.

Történt, hogy 1862 nyarán Wiche-Óvári Józsefnek egyidőre Csákóról valami okból távoznia kellett. Szabadságot kért és kapott Geistéktől. Szabadságidejére helyettesül testvéröccsét, Wiche-Óvári Kelemet kérte föl. És Óvári Kelemen, akit bátyja révén Szendrey Júlia, úgylátszik, még abból az időből ismert, amikor József a Horvát-családban tanítoskodott, Zoltánnál is helyettesítette bátyját. Együtt vakációztak, együtt tanultak. «Ha künn nincs dolgom : Kelemennel a görögöt tanulom»² — írja ez időben Zoltán anyjának. Az édesanya arra is felkérte Óvári Kelemet, hogy Zoltánról, tanulásáról és magaviseletéről minél gyakrabban értesítse. Óvári Kelemen teljesítette az édesanya kívánságát. A közölt levél egy ilyen értesítésre küldött válasz.

A levél soraiból mindenekelőtt kitetszik az édesanya gondja és aggódo szeretete gyermeke iránt. Ez aggodalmaskodó és gondoskodó édesanyai vigyázásra nagyon is szükség volt, mert Zoltán tanulói pályája nagy kilengéseket mutatott már eddig is. Míg nyilvános tanuló volt, gyengén tanult. Mint magántanuló azonban az otthoni felügyelet hatása és a Wiche József vezetése alatt, szép eredménnyel. Ismét nyilvános tanulóként folytatva tanulmányait, megint csak *elégséges* bizonyítványt kapott. Még csak tizennégy éves s íme máris sértett, sérelmet szenvedő gavallér. Érthető hát, hogy Szendrey Júlia, az édesanya kérve-kéri Kelemet, hogy fogja Zoltánt is naponként tanulásra, hogy ki ne gőzölgjön minden tudomány fejéből, mit annyi fáradsággal lehetett beléönteni.³

Az édesanya szeretete e levél tanúsága szerint bölcs tapintattal

¹ Déry Gyula : Petőfi Zoltán. Petőfi könyvtár. XV. 56. l.

² Déry Gyula i. m. 61 l.

³ Dr. Óvári Elemérnek, az Óvári Kelemen fiának, atyjától nyert emlékezése szerint is Zoltán nem nagyon szerette a tanulást, figyelmét és érdeklődését szivesebben más dolgokra fordította.

párosul. Óvári Kelemen, a Zoltánt is tanító és nevelő ifjú ekkor alig tizennyolcéves, csak négy évvel idősebb, mint Zoltán, a növendék. A már régebről ismerős, korra nézve sem nagyon különböző két ifjú között a tanuláson kívül pajtáság, barátság fejlődött ki, a tanító és tanítvány viszonya megszűnt s egyformán lovaggá avatta őket sihederes önérzetük és nagyzólo fontoskodásuk. S lovagi minőségben a Geistleányoktól szörnyű sérelemben lehetett részük, mert íme maga a tanító úr szükségesnek tartotta a nagy és közös sérelmet elpanaszolni az édesanyának. És az édesanya — bölcs tapintattal — rendreutasító figyelmeztetés helyett úgy válaszol a sértett lovagoknak, mintha az eset valóban fontos volna, de amellyel szemben a férfiak általában — tehát nemcsak ők, a két duzzogó ifjú gavallér — tehetetlenek. Tanulság: Tehát csak tűrjenek (a címzett és Zoltán) és szenvedjenek békével, adják meg magukat, mivel segíteni nem lehet a bajon. És mindenek felett tanuljanak. Egyébként — írja a komolyság hangján az édesanya — «újabb szenvedéseik adatait és részletezését türelmetlenül várom». Így az *ügy* fontossága, a sérelem nagysága és jogossága elismertetik, a nevelő úr buzgó értesítése méltánylásban részesül, nagyzólo önérzete csorbát senkinek nem szenved. De az adott esetben s ha még adódnék is elő hasonló — nem lehet egyebet tenni — bele kell nyugodni és — tanulni kell mindenekfelett! E sorok bölcs humora leforrázóan kijózanító, fölényes életbölcssége megnyugtató anélkül, hogy az ifjak, akár a tanítvány, akár a nevelő úr, bármi tekintetben tovább duzzoghatnának sértett önérzetükben.

A levél tartalmilag ezek szerint egy ú. n. kényes pedagógiai esetnek a szeretettel teljes, tapintatos és bölcs elintézése és céltudatos megoldása annyi ízléssel, olyan finom humorral és írói helyes érzéssel, hogy önmagában s érdekes és értékes olvasmány.¹

De érdekes és értékes főként azért, mert az az édesanya, ki e levelet írta, Szendrey Júlia, a Petőfi Zoltán anyja, aki ekkor ugyan Horvát Árpád egyetemi tanárnak a felesége, de aki egykor Petőfi Sándornak volt a Juliskája, hitvese. Ennek következtében a levél adat és újabb bizonyíték a Júlia-problémának egyik, egyébként elég világosan látott és általában igazságosan megítélt ágához.

¹ Közbenjárásomra és Óvári Elemér úr szivességéből a levél ma a Petőfi-ház tulajdonában és ereklyéi közt van.

(Vége következik.)

Kristóf György.

Hekler Antal: A középkor és a renaissance művészete. (Budapest, Egyetemi nyomda. 1932. 8°, 93 kép-pel, 231 l.) E folyóirat múlt évi júniusi számában méltattuk Hekler professzor egyetemes művészettörténetének első kötetét, mely az antik művészettel foglalkozik. Azóta újabb kötete jelent meg a sorozatnak, jeléül a szerző hatalmas munkabírásának és rendszerező erejének. Kétszáz s egy-néhány lapon képet adni a középkor és a renaissance művészetének szédületes szellemi és emlékbeli gazdagságáról szinte lehetetlen feladatnak látszik s a tudós szerzőt is kemény feladat elé állította. A nehézségek legyőzésére az erőt az a hit adhatta, hogy a művelődni vágyó nagyközönség, mely elavult régebbi munkáktól eltekintve mindedig nélkülözött hasonló megbízható kalauzt, nem bízhatja rá magát a rendszertelen részletkutatások eredményeire, ez a közönség megérdemli, hogy tiszta és világos képet nyerjen a régi művészet nagy összefüggéseiről. A hegyormok sziluettje világosan rajzolódik le a távolból, míg az, ki a hegyet járja, nehézkesen igazodik ki a térképekből s csak ha tapasztalt vezető mutatja meg a szép kilátópontot, talál rá azokra a helyekre, honnan szívet-lelket üdítő látvány tárul szemei elé. Hekler művével a kezében az is eligazodhat a művészet korszakaiban, kinek előképzettsége csak a stílusok homályos ismeretéig, egy-egy génusz tartalom nélküli magasztalásáig jutott el. Az első mondatoktól kezdve a szerző hatalmába keríti az olvasó érdeklődését, ez a művészettörténet nem emlékcsoportok lélektelen egymás-

mellé állítása, hanem megmutatja mögöttük a lázasan egymást kergető világnézeti küzdelmek motorikus erejét is.

A munka az ókeresztény stílus ismertetésével kezdődik és az érett reneszánsz utolsó nagy alkotásainak méltatásával ér záróakkordjához. Balról az antik művészet, jobbról az ellenreformáció hatalmas pátosza, mely a barokkban ölt testet, áll őrt a másfél-ezer év kimeríthetetlen kincseskamrája mellett. Egymás mellett vonulnak el a korai kereszténység aranszínben égő, átszellemült mozaikfigurái, a francia román plasztika ünnepélyes gyengédségű emlékei, a büszke germán dómok, nádszálként hajladozó gótikus Madonnák s az éledő olasz képírás tavaszias fanyarságtól átjárt első remekei. Szinte önkéntelenül adódna, hogy a formai tökéletesség fokozódása miatt a fejlődéstörténet felrajzolója többre tartson. Donatellót a chartresi királyszobrok névtelen mestereinél, a roueni dóm kőcsipkezuhatagát a zord román katedrálisoknál, Leonardót Giottónál. Heklert azonban nem tévesztik meg e felületi szempontok, hangsúlyozza, hogy valamennyi nagy történeti stílus csak a maga szempontjain keresztül érthető meg, a trecentot nem lehet a quattrocento, a quattrocentót pedig a cinquecento formai ideáljaival felmérni s így valamennyi egyenlő rangú, csúcspontjaiban egyformán tökéletes. Hosszan és szeretettel időzik Michelangelo titáni alakjánál, akivel szemben e kivételes bánásmódot nem kell magyarázni. A képek alatt elhelyezett, rövidre fogott, tömör fejtegetések mint egy-egy sugár világítanak rá a legjellegzete-

sebb alkotások értékeire. A klisék ez-úttal kitűnően sikerültek. G—n.

Majthényi György : Aranymálinkó. Regény. (Magyar regények 16. kötet. Az Új Idők kiadása. 1932.) Majthényi egyik szép verse, a *Garamparti este*, így zárul: «S ma is, ma is szívemben él, Míg messzejárok, hontalan: A vak homály, a völgy, az est S örök szépséged, vad Garam!» Ez a garammenti tájak s az azok varázsában eltöltött ifjúság felé szállongó honvágy melegíti át legújabb regényét. A háború előtti magyar felvidék meghitt környezetet rajza teszi vonzóvá könyvének lapjait, s az idézett garamparti versnek Puskinra utaló melankóliája színezi előadását kis regényének, melynek hőse nemhiába idézgeti olyan sűrűn az *Anyégin* lemondó lírájú szakaszait.

Ez a főalak egy gyermekből férfivá serdülő, csekély akaraterejű, zajgó lelkiismeretű, könnyen kigyuló képzelő tanárjelölt, akit egy áhitatos gyermekpajtáság gyökérszálain át zsendülésnek induló első szerelemből kiragad s a maga rabjává tesz egy érett, megpróbáltatásából tépett idegekkel szabadult, érkekek lázától fűtött s egyúttal anyáskodó ösztönöktől is vezetett asszonynak hódító felsőbbsege. A pajtászerelem, melynek hősnője — az *Aranymálinkónak* becézett, félig gyermek, törekeny kis vendéglőslány — a regénynek címet adott, valójában végiglen csak epizód marad. Ez a szál a cselekmény szöttezésében megszakad, Málka szemünk előtt a regénynek már ötödik ívén elvész s nem is kerül elő, csak valahol a tizenharmadikon. Közül a vezető szólam az asszonyé, ki Majthényi érdeklődését szemelláthatóan legjobban leköti, írói becsvágyát és megdöngjät legerősebben feszíti és foglalkoztatja. Ez az ambíció és felelősségérző írói gond általán komoly becslést érdemlő, rokonszenves vonása a szerzőnek. Re-

gényének kivált azok a mozzanatai, mikben a történet egy-egy fordulóját a lelkek mélyén titokban dolgozó indítékok ingoványai fölött vezeti el — minden céltudatosság mellett is diszkrét fokozással — a jobbára finoman s biztos érzékkel kicövekelte ritardandóig: nemcsak gyakorlatra támaszkodó, hanem művészi sugallatot is követő írói tehetségre vallanak.

Írói tehetségre, de — ami mind-ebből múlhatatlanul kiviláglik — elsősorban novellairói tehetségre. Valóban: ennek a regénynek legkiemelkedőbb értékei egytől-egyig novellista értékek. Amilyen szerkezetbeli aránytalanságok, lazaságok, néha bizonytalanságok akadnak a regény egészében, olyan biztos formáló kézzel nyúl az író a részlethez, ebben természetes könnyedséggel exponál, gazdaságosan rendezkedik el anyagával s a fejezetvégen erős csomóba köti a szálakat. A földolgozott mellett még a távolabb eső körülményekből, mellékesebb fordulatokból és figurákból is kezében jó novellai fellépítésű történetek ke-rekednek. Gyuro és Ondrej meg a szép Zuzka véres epizódja — mely pedig a regénynek csak valóban mellékcsapásán s ott is csak fel-felbukkanó részletekben fejlődik ki — önmagában is megkapó, nagyerejű «havasi történet» s a végén, mikor a sebét eltitkoló gyilkos a község hiszékeny, jólelkű népének szemeláttára áldozata halálos ágyánál «részvéltátogatásra» jelentkezik: az előadásnak szerény eszköztelensége ellenére is (vagy éppen annak következtében) szinte a monumentalitásnak erejével nyugózi le az olvasót. A jó novella minden erényét mutatja akárhányszor még egy-egy olyan, valóban *en miniature* kidolgozott rajz is, aminő pl. Hlavay plébános úr tapintatos diplomáciájáé a nekikeseredett Oltó Sándor testi-lelki elzülléssel fenyegető iszákoskodása körül. Regényének ezeket a gazdag változatban felsorakozó mellék-

alakjait Majthényi nemcsak a szemével, hanem a szívével, érző és együtt-érező írói lélekbehatolással is ismeri, nemcsak mutogatja őket : a róluk odavetett vázlatos rajzzal, futólagos megszólaltatásukkal egész lényüknek rendszerint nyomban elevenére tapint.

A regény stílusa az író szándékait keresetlen könnyűséggel szolgálja, szárnyra és sodróbb lendületre olyankor kap, amikor a történet líraibb mozzanatokba torkollik. Ilyenkor Majthényi beszéde érezhetően meggazdagodik, a szubtilis iránt költeményeiből is kitetsző fogékonysága ezeken a fordulókön a regényírónak is természetes áradással adja tollára a művészileg hű vonásokat és a minden affektáció nélkül való finom árnyalatokat.

A lírikus Majthényi Györgyről egyik régi kritikusa már megírta, hogy az élményeket szinte legott *emlékek-ként* fogadja magába s legtermészetesebb közlési formája is : ily emléképek festegetése. Ez a jellemzés lényegében regényére is helytálló. Rá nézve ebből két elismerő megállapítás is levonható : hogy van saját egyénisége s hogy ahhoz a hűséget művészi becsület dolgának tekinti.

Rédey Tivadar.

Kunszery Gyula : Vegyéték és igyátok. Versek. Singer és Wolfner, 1932.

Fárasztó rezignáltsággal és fanyar élettágadással a kor fia énekel e versekben. A koré, amely riadt és bizonytalan és nincs benne az új alapokra helyezkedés akarása. Mikor nem volt bizonytalanság a világon? Mikor nem volt nyomor és elhagyatottság? Petőfi lukas bakancsban talpalta végig a hóval befűt utakat — és mégis énekelt. Petőfi nem lett fanyar és nem volt rezignált. Hogy higyjünk a költőnek, mikor maga is így énekel :

«Mire való a sok zengő sirám?
mért dalolok? — nem hallgat senkirám».

«Mikor az Ember új Krisztust eped,
nem köllenek a fáradt énekek».

(Mire való?)

Nem, a fáradt énekek valóban nem kellene. Tiszta és zengő ének kellene, amire mindenki felfigyel, ami a magábahullott világot reménységre tanítaná. És kellene, hogy a poéta ne féljen az utak porától s ne énekelje sötét kávéházsarokban :

«A tiszta légre tudóm már gyöngye,
feltöri lábam az út göröngye . . .»

(A város szomorúja.)

Valahol bennünk a hiba. Az életünkben, fanyarrá szürkült napjainkban s a hidegen fényes éjtszakában. «Még-marta lelkem valami méreg» — panasolja a költő.

Valaha a fájdalom szent forrás volt, amiből szépségek fakadtak, ma már legfeljebb egy keserű gesztus, bágyadt kézlegyintés. Ez nem elég. Így nem hihetünk az érzés őszinteségében s az a benyomásunk, hogy a költő maga sem gondolja komolyan. Bánata és fájdalma csak a versírás perceire felvett póz.

Egyébként a versek körülbelül négy csoportra oszthatók. Az első csoportba sorolhatjuk azokat a verseket, amelyek a költő szavaival így jellemezhetünk :

« . . . van benne édes arany jóság
és sötétvörös fanyar átok . . .»

(Felajánlás.)

Sajnos, az utóbbi túlsúlyban s a színe inkább szürke. Attitűdje sokszor az ellentétek kihasználása, ami többször a mesterkéltség ízétől fanyar. Nagy csoportot alkotnak azok a versek, amelyekben szembeszökő reminiscenciákat ismerünk fel. Csak pár idézet is meggyőzhet az eredetről : «nótázó, csókos, boros ösök», «rossz szívem s fáradt gerincem», «ha rossz, mámoros

kedvem támad, elátkozom az ükapámat», «föllobbantották lomha vérem bűnös, mámoros gerjedések». Ez a két-ségkívüli Ady-hatás számos versét inspirálja: «Únt fiatalság», «Már ránk nevet», «Bánat-jussom», «Mebékülés», «Simogass meg», «Beteg és csunya dal», «Az Isten-tónál», «Mámor», «Hűséges szemek» — mind-mind, ha tudat alatt is, ebből a forrásból táplálkoznak.

A versek harmadik csoportja halk és enyhe szentimentalizmusával kiégett és elfakult sanzonokra emlékeztet. Hatásuk egybeolvad s alig különböztethetők meg egymástól. Elszíntelenedett érzések erőtlén utórezgése: «Rég volt», «Egyszer», «Találkoznánk», «Hol a tavasz».

Az utolsó csoportba szemelgethető össze az a néhány költemény, amely Kunszery Gyula igazi arcát megmutatja. Az ő ihletforrásai az apró hangulatok, amelyeket ha a maguk pillanatnyi voltában megragad, megtartják üde szépségüket és a hamvasság báját. Örömetadó korallszigetek ezek a kötetben, amelyekért mégiscsak érdemes átlapozni. Ilyen jó és poétamunka: «A kutyás leány», «Mosolygott az ősz», «Nagyapám bora», «Ilyennek látom őt», és főképp: «A jóember szobra». Ha az érzés igaz, a költő nem fog hamis hangot s a sorok átmelegsenek. Hogy a költő szavaival fejezzük be mondanivalónkat, ezt üzenhetjük:

«Csak az, ki önmagát keresvén,
mélyen saját lelkébe szántott,
s fölmarcangolta barna földjét,
csak az leli meg a gyémántot.»

(Az Isten-gyémánt.)

Juhász Margit.

Ifj. Grandpierre Emil: A rosta.
(Regény két kötetben. Kolozsvár, 1931. Erdélyi Szépmíves Céh kiadása.)
Az elkülönítettebb szervezeti életre kényszerített erdélyi magyar irodalomban is lassanként megtörténik az

írói nemzedékek őrváltása. Bár még korántsem beszélhetünk annak az írói nemzedéknek az elfáradásáról vagy szerepvesztéséről, melyre a politikai elszakítás után a magyar irodalmi élet újrafelvévésének majdnem terem-tői gondjai hárultak, mégis mostani jelek azt mutatják, hogy e régebbi mellé egyre növekedő hangsúllyal odanő egy archban és gesztusban módosított formákat mutató fiatalabb írósereg. E változás tüneteit figyelhetjük már egy-két év óta Dsida Jenő lírájában s ugyanezt kereshetjük Grandpierre Emil prózájában is.

Az irodalmi szimbólumoknak egyre erősebben a jelen felé való közelítése szinte állandó jegye az erdélyi regény-próza fejlődésének. A történeti regénynek a jelen számára is tanúságot tevő anyaga volt e fejlődés kezdete. A multból ittmaradt társadalomnak a politikai változások következtében kirajzolódott tragikus arca volt a folytatás. A harmadik lépést talán Grandpierre regénye szemléltetheti.

Grandpierre az eljövendő idő kérdéseit teszi fel s ha művének szigorúan csak Erdélyt illető horizontját tekintjük, a kisebbségi sorsban élő magyar ifjúság életlehetőségei állnak elének a regény tartalmaként. Oly ifjúság itt a hős (ha ugyan használhatjuk e szót Grandpierre egészen antiheroikus látásával kapcsolatban), kinek hóna alá nem nyúl a saját jövőjét az ifjúságban féltő gonddal őrző államhatalom, sőt ez nem egyszer éppen rideg közönnyel vagy kárörvendő szemlélődéssel nézi a számára «idegen» fajú fiatalág botladozó lépteit. Az ifjúság ma sokat és okkal emlegetett válsága Grandpierre regényében e kisebbségi alapszínnel úgy jelenik meg, mint valami rendkívül mérgező bacilustelep, mely a neki legkedvezőbbben elkészített talajban végezheti a terjedés és életpusztítás munkáját.

Valóban van valami Grandpierre regényében a mikrobákkal kísérletező

tudós vonásaiból. A regény ifjúsági sorsot megtestesítő főalakját az író egymásután helyezi el a romlásra legmegfelelőbb milieu-talajokban. Az első ilyen maga a család: a boldogabb multba tekintő és magát a jelenbe csak belenarkotizáló apa, az érzelmeiben elmosódó anya, a mindenáron jövőt biztosítani akaró leánytestvér s közöttük az érettségizett diák átlagkamaszsága. A második milieu a pécsi egyetem: oldott élet, a családból kilépett életet célbavevő pillanatértékek támadásai. A harmadik: újra otthon az apát vesztett családban, kényszerű gyári munka, a társadalmi deklasszáció. Az utolsó a szovjetromantika mágiikus vonzása, mely a XX. század erdélyi «déraciné»-ját átemeli az új életet csillogtató orosz határon.

A kompozíció ép és teljes. A lejtős síneken a semmibe gördülő fiatal élet elgondolása könnyen megadja a regény természetes izületeit és katasztrófpontjait, hiszen Werther is az évszakkal együtt hal meg. Még stílust is szuggerálhat ez az elgondolás. Grandpierre azonban nem lett áldozata a nálunk már nem egy példában ismert nekrológregényesség csábításainak. Nem dolgozik a kényelmes hatás eszközeivel, írói fölényét és szinte ridegnek látszó tárgyilagosságát megőrzi még a legfájdóbb «de nobis»-mozzanatoknál is. Stílusának expresszív feszültsége árulja csak el líraiságát s egyben jelzi azokat a rejtett erőket, melyek benne még kifejezésre várnak. Nyitott szeme ugyan most még csak a külső élet mozdulásait látja gyakran meglepően tisztán, de regénye így is a legbiztatóbb mai indulások közé tartozik. *Kerecsényi Dezső.*

Kazinczyné levelei.¹ Ura levelezésében lépett először elénk, a megkérés boldog izgalmasában, a zsémbes anyóst

¹Kazinczy Ferencnének, gróf Török Zsófiának férjére vonatkozó eddig kiadatlan levelei. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel el-

lefejeve, alkalmazkodó írófeleségként a széplélek férj oldalán, jó gazdasszony, jó anya, Iphigeniák, Tháliák és más testet öltött irodalmi vonatkozások nevelője. A ház tele van gonddal és irodalommal s az előbbi főleg az ő vállain nyugszik; menti a pusztuló vagyontól a menthetőt. «Rastlos arbeitete ich, schonend verschwiege ich, was mangelte; schöpfte, erhielt das Haus» — emlékezik a most kiadott levelek egyikében az özvegy, minden panasz nélkül, jóleső önérzettel, hiszen rajongásig szerette az urát és mindenkinél jobban becsülni tudta gyöngéd lelkét. Kazinczy, aki kicsit büszke volt «grófnéjára» és szintén nagyon szerelmes, méltányolta, amit kapott, de hát két megírandó levél között, az új fordítás gyötrelmében, a nyelvi harc lázában nem nagyon talált időt, módot a segítségre. Önző volt, de szeretetreméltóan, könnyelmű, de tiszteletparancsolóan az. Ellenállhatatlan varázs áradt belőle, feleséget csakúgy, mint idegent és barátot megfogó. Játékos képzelete feloldotta a mindennap terheit, a valóság elvesztette mérgét, amidőn színpaddá vált mindkettejük számára. Az aszszonynak volt érzéke a kazinczys ötletek iránt. Az urának például nagy örömet szerzett, ha ő hibásan írt vagy beszélt magyarul; kacagott a felesége ügyetlenségén, ahelyett, hogy tanította volna. «So fand er es gut, dass sein Weib schwach sei in der Sprache, die er so genau kannte. Dieses gehörte zu seinen Eigenheiten.» Az örök stilizálónak így kellett a feleség, kissé gyámoltalanul, hogy csak az ő oldalán érezze magát biztonságban, kissé tudatlanul, hogy bizalommal tekintsen az ő tudására. Gyermekeket akart maga mellett és Sophie, az igazi felnőtt kettejük között, megértette a szeszélyt, belement a játékba.

látta: dr. Biczó Ferenc. (Különlenyomat a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1931—32. évi értesítőjéből.)

De a játékost leverte lábáról a halál és az özvegy most maga marad a megsokasodott gondokkal. Ebből az időből való a közölt hat levél, tele friss, sebzett emlékezéssel. A fájdalom érzelmek mögött azonban felfokozottan lüktet a régi energia, hiszen annyi a tennivaló. Felelősséggel tartozik már nemcsak a gyermekekért, a házért, de a férj szellemi hagyatékáért is. Levelekkel keresi fel a régi barátokat; a kiadást gondos kezekben szeretné tudni. Bár józanabbnak tartja magát a kiválogatásban, Kazinczy rokonszenvével és bizalmatlanságával nézi őket, öntudatlanul egyre jobban alkalmazkodva az örökeleven szellemi irányításhoz. A pesti kör és Guzmics neki is közel állnak a szívéhez, Dessewffyvel már néha bizonytalan, a hálátlan tanítványok kihívják haragját. «Bajza verdient in keiner Rücksicht die Schriften des Edlen zu betasten, da er oft verwegen gegen ihn handelte.» Észre sem veszi, a kiadatlan kéziratok körüli buzgólkodásban a háziasszonyból irodalmár lesz, kiismeri magát az intrikákban, ítéleteket mond, Kölcseyt dicséri, a tudós társaságot leszólja. «In zehn Jahren wird die G. Gesellschaft ihren schönen Wert wohl verlieren. Die würdigen Glieder sind hintengesetzt und schwache Männer ohne Wissenschaft häufen sich.» A vezér lelke mosolyoghatott a leghívebb tanítványon!

Halász Gábor.

A legújabb kor világtörténete. Az utolsó hatvan esztendő világpolitikai eseményeit írta meg *Balla Antal* negyedfélszáz lapterjedelmű kötetben, amelyet ez évben a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda készített a Könyvbarátok Szövetsége számára.

Balla neve előnyösen ismert azon magyar írók között, akik a legújabb kor történetével foglalkoznak. Nem rég a Magyar Szemle Kincsestárába egyik füzetében foglalta össze az utolsó száz

év történetét. Jelen művében pragmatikus összeállítását adja azoknak az eseményeknek, amelyek a világhatalmas katasztrófa kitöréséhez vezettek, a legújabb források világánál tárgyalja le a világháborút és annak máig érezhető következményeit.

Műve elsősorban politikai történet. Miután a bevezető részben a XIX. század liberális mozgalmait és a modern nemzeti államok kialakulását röviden ismertette, az imperializmus korát (1871—1900), a kor kimagasló vezető alakjai: Bismarck és Disraeli működése kapcsán rajzolja. Látjuk elevenen mint teszi Bismarck az európai kontinens vezető hatalmasságává a német birodalmat s mint alakítja meg Disraeli főleg külpolitikai sikereivel az angol impériumot. Míg a legyőzött Franciaországot és a monarchiát belső bajai kötik le, az új Olaszország a modern berendezkedés gondjaival van elfoglalva, Oroszország 1877-iki támadása és hadi sikerei a balkáni kérdés nehéz problémáját vetik fel. — A berlini kongresszuson Bismarck elnökle mellett rendezik a nagyhatalmak a Balkán birtokviszonyait, fájó sebet ütve a győztes Oroszországon. Bismarck Németországa hatalmának tetőfokán állott, amelyet még erősített a hármasszövetséggel. S amikor a francia nacionalisták revanspolitikája háborúval fenyegetett, duzzadó önérzettel mondta Bismarck: «Mi németek csak Istentől félünk, különben semmitől a világon».

A nagy német politikust azonban nem értette meg új, szertelen ambícióktól fűtött uralkodója, II. Vilmos. Bismarck lemondott, s bár kancellárutódai messze elmaradtak mögötte, a nagy német birodalom rohamosan fejlődött gazdasági téren, gyarmatok szerzésében, az ország militarizálásában, s főleg haditengerészetben. Nagyarányú emelkedése felkeltette Anglia féltékenységét, s a revanchetól fűtött Franciaország a balkáni kérdésben visszaszorított cári hatalommal szö-

vetkezve Triple Alliance-szá bővült az angol impérium csatlakozása következtében.

A központi hatalmak hármasszövetségével szemben kialakult hármasszövetség nemcsak nagyobb erőt képviselt, de külpolitikája jóval mozgékonyabb, ügyesebb volt. Valóra vált célja, a nemes vad, Németország bekerítése. A világpolitikában fel-felmerülő kérdések, akár Ázsiában a bagdadi vasúté, avagy Afrikában Marokko ügye, Európában a Balkánkrízis folyton lappangó zsarátnoka, a tripoliszi s a balkánháborúk egyre közelebb sodorták a szemben álló szövetséges feleket a véres leszámoláshoz. Az imperialista Európa drámája a kifejlődéshez, a kataklizmához közeledett. Szinte mesterségesen szítják a nagyhatalmak vazallusai a tüzet, hogy minél előbb lángra lobbanjon a sok politikai gyűlékony anyag. A serajevói revolverdörrenést puskák, gépfegyverek, ágyúk pokoli dörgése követte négy hosszú éven át s az imperializmus modern Bál istensége nemcsak a békebeli emberi javak sokszáz milliárdnyi értékét, hanem erőteljes férfiak és ifjak millióinak hekatombáit hamvasztotta el tűzáldozatában. Győzött az entente s a békediktátumok nem nyugalmat hoztak, hanem a létfenntartás harcát a gazdasági és nemzeti megsemmisülés ellen.

De ezt a világgazdasági válságot már nemcsak a legyőzöttek, hanem a győzők is sínylik s «a művelt népek teljes szolidaritása nélkül nem oldható meg». — Szinte «a barbárságba való visszasüllyedés fenyeget bennünket». Valóban igaz a szerző művének végső gondolata: «soha egy nemzedék, soha egy korszak sem állott olyan bonyolult, súlyos, nagy feladatok előtt, mint a mostani».

Ennek az izgalmas kornak a legújabb források alapján való éles rajzát adja eleven tollal Balla Antal műve.

Závodszyk Levente.

Debreceny Lili versei : Aranyalmafa

1932. A szerző kiadása. «Magam vagyok vers száz alakban», mondja a költő *Vers a vers ellen* c. költeményében. Ez a kijelentés tükrözi leghívebben Debreceny Lili költészetét. Egy lélek belső történéseit kapjuk a versekben. A valóság nála messze reflexiók mögött van elrejtve, nem ad élményt, sohasem láthatjuk a külső impulzust, ami a versnek több reális színezetet adna, hanem mindig a másodlagos terméket, az impulzusról megindult reflexiókat. Még olyan témánál is, amilyen a *Mint a gizehi Szfinx*, a szemlélet azonnal belső kapcsolatot teremt az énnel s az egyéni életérzés, ez a centrális törekvés magába olvasztja az objektív szemléletet, hasonlattá: «így kellene élnem nekem is, szoborra merevedve» stb.

Ilyenformán a költemények nem adnak változatos képet, hiányzik sok szín és ezt a hiányérzetet növeli bizonyos témák megismétlődése és sok esetben növeli az egyhangúságot témák egymásbaolvadása. Például egyik téma: «Egyek vagyunk a földdel, amelyből felsarjadtunk, mint a fák és jó a föld, amely újra magához ölel». Ez a gondolat kétségekívül termel egykét nagyon finom és szép verset («Téli sár az utakon». «Aranyalmafa»), de mivel sok más verset is aláfest, az egyszínűség érzését fokozza.

A másik téma: Nem lehet megöregedni. Egészen érdekes feladat átkísérni a gondolatot az egyik versből a másikba. Ilyenformán 6—8 vers mondanivalója alakul így: «*Lepke*: Jó lenne lepkének lenni, gondtalanul játszani». Következő vers: «*Játszani akarok*». Itt a játék szó értelme bővül: játszani az élettel, kijátszani az emberi érzéseket, gondolkodás nélkül élni, játszani «szavak lapdajátékát szemek verőjével». «Egyszer úgy is meghalunk.» — Követjük a gondolatot a másik versbe: «*Huszedik század*». Ime tehát játszani kell, nem le-

het megöregedni, «csókok, szerelmi játék nem enged». — «Pedig milyen jó volna megpihenni — segítők karok melegében.» A következő vers már ezzel indul: «Uram, jó volna megpihenni. (»*Ima és jajgatás.*») Ez a gondolat kísért «*Nyáron a bocskaykerti erdőben*» c. versben («muszáj, muszáj fiatalnak lenni») és «*Az ifjúság fátylái*» c.-ben is («tánc ütemére hajlik a testem — mintha fiatal volna még»).

Mindezek mellett Debreczeny Lili a maga területén, a belső élmények kifejezésében egészen kivételes finomságokig tud emelkedni s lírája ilyenkor a kulturált lélek értékes poétai ajándéka. Témái lehelletfinom érzések határát is érintik. Ime:

«Álom és por az ember,
mit Istenkéz kavár,
s hiába nyulnánk utána:
elröppen, mint a szél. (Álom és por.)

Erőtéljes bevezető verse: «*Köszöntő*». Halk szépségű: «*A gyermek gondolatai*». Szép pasztell a «*Tavas*» c. vers:

«Az ág hegyén kibuggyan egy-egy
(bimbó,
— gyengén pirulnak már bimbó-
(sorok —

felpattan egy s az ág hegyén forog».

Bőséges ihletforrása a verseknek belső feszítőerőt ad, olykor azonban a fülledtség melegét érezteti. Néha szeretnénk egyszerűbb, közvetlenebb hangot. Ebben azonban nem szerencsés, mert az ellenkező végletbe esik s ilyenkor a művészi célt nem szolgálva hideg és rosszízű prózát ad:

«utánam nyúl egy szőrös kéz,
lehúz a piszkos, lúdbőrös Dunába».
(»*Az öngyilkos monológja.*»)

Technikája kiforrott, kifejezőmódja biztos. Formában nem változatos. Szabad vers, itt-ott összecsendülő rímmel. Ahol új formát próbál, nincs szerencséje. Pl. a «*Csipkerózsa*» c. versben hangsúlyos és időmértékes sorokat köt össze egy szakaszon belül: Hangsúlyos: «*ezerbogú | szövedéktől | alig mozdul | már a vállam. Jambikus: kezem, fejem álomtól lankadt, fáradt.*» Ez a disszonancia a vers egységes hangulatát is megbontja.

Mindent összefogva: próbáljon a költő több színt keverni a lélek palettáján, ne vessen gátat az impreszióknak, formában nagyobb önfegyellemmel, több kritikával éljen.

Juhász M.

Színház.

Varsányi Irén.

(1880—1932.)

Negyedfél évtizedes színészi multal is fiatalon, alkotótehetségének delelőjén távozott el arról a színpadról, melyen egyre mélyülő feladatokban, közönségének egyre áhítatosabbá finomuló szeretetében és csodálatában nagygyá nőtt s melynek hitelt, rangot és tekintélyt is egy emberöltőn át elsősorban az ő teremtő tehetsége teremtetett.

A Vigszínház avatóestjén — a millénium tavaszán — gyermeklány-sorban már ott volt a bemutatkozó első gárdában, ajkán Jókai Mór szavaival, s megszakítás nélkül ott maradt ez év tavaszáig, amikor Jacques Deval *Kissasszony*-ában utolsó új, szívbemarkolóan szép alakításával tett róla bizonyosságot, hogy a lélek és szív szolgálatában álló színjátszásnak napjainkban is még mindig ő a legelőkelőbb megtestesítője.

Művészetének ez a kifogyhatatlan lélek- és szívfedezete tette, hogy hatása époly független volt saját életkorától, mint az életének évtizedei során váltokozva hullámozó korstílusoktól. Legvirágzóbb ifjú éveit az akkoriban csöstül áradó francia bohózatok szolgálatába fogták. Bizonyos, hogy a gondjaira bízott könnyűvérű párisi nőcskéik, Louteok és Osztrigás Micik, sehol a világon olyan gazdag, a vidámság alatt diszkrétén meghúzódó lelki-tartalékkal nem kerültek közönség elé, mint nálunk, hol Varsányi Irén még a csiklandosságokban is lelki eleganciát éreztetett, a léha és felületes

szöveggel is valódi esprit-t csillogtatott.

Lényének ezen a minden színpadi megnyilatkozáson átütő mélyebb rétegéhez azután maga a színház volt kénytelen alkalmazkodni s a Vigszínháznak a könnyed átlagműsoron túlmerészkedő minden lendületéhez voltaképp két nagy színészenek lélekhódító presztízse adta meg a bátorságot: a Hegedüs Gyuláé s a Varsányi Iréné. Az eszközökben végtelenül takarékos, okosságból és igaz érzésből táplálkozó színészi beleélésnek férfi s női nem ritkán akad színházi együttesben két ilyen kiváltságos képviselője. Temérdekszer játszottak együtt, a Vigszínház legmaradóbb emlékü estéit az ő gyönyörűen egybesimuló művészetük ragyogta be. A zenitre talán mindketten most egy évtizede, a feledhetetlen Csehov-esték során emelkedtek. A *Vanja bácsi*, a *Cseresznyés kert*, a *három nővér* rezignáltan szenvedő, gazdag kedélyéletű világából csalta elő Varsányi Irén a művészi egyéniségét leghiánytalanabban kitaró három női arcképremet: Szonját, Ramacskáját, Olgát. Az eredeti műsorban ezekhez fogható leginkább a *Liliom* Juliájában alkotott.

Nagy játéktársa után egy esztendővel most ő is elnémult: a borongó cselló után a titokzatos öntvényű ezüstharang. A «kitűnő» színésznők, a «tehetséges» színésznők s az «elragadó» színésznők népes sokából Varsányi Irénnel egy Viktória Regia-ritkaságú csodavirág: a *nagy* színésznő csukta össze szirmát — talán egy újabb emberöltőre.

Két szék közt a pad alatt.

Calderon-felújítás a Nemzeti Színházban.

A mély és áhítatos Calderon a játékos grácia világában is nagybirtokos, akárcsak a komédiák Shakespeareje. A spanyol vígjáték hagyományainak nagy felhasználója és nagy meggazdagítója. Komoly műzsája nálunk régebben a klasszikai műsor szívesen látott Mädchen aus der Fremdéje volt, ma nemes szavának kevés a becsülete. Vígjátékai közül a most felújított szerelmi kalandortörténetet ezelőtt harminc esztendővel iktatták műsorba, jeles előadásban, melynek emléke bennünk csakoly eleven és kedves, akár a Moreto *Donna Dianá-jáé*. Fordítása, mely Huszár Vilmos prózája nyomán Makai Emil virtuóz tollából került ki, megőrizte üdeségét mindmáig, mikor kellemes muzsikáját, a színpadi beszédben jól kielelezhető és elcsattanható fordulatait szinte az új felfedezés örömeivel élveztük. A közönség nem túlságosan törte magát jegyekért, hanem azért Calderont adni kell e tiszteletet érdemlő keveseknek is, akik még számontartják, hogy korunk színműfabrikánsai nem egészen méltatlan elődök hosszú sorára tekinthetnek vissza. Hirlapi kritikussaink nem mind tartoznak e kevesek közé: sokan most is felhánytorgatták, hogy a színház szellemi ódondáztatot új, mások Calderont *csakis* Makai kedvéért bocsátották meg s ismét mások a színészeknek kondoleáltak, hogy a szapora rímeket olyan gondosan meg kellett tanulniuk, egy-két színházi estéért. Veszedelmes elvek az ilyenek, alkalmasak egyetlen komoly színházunk hivatásának elhomályosítására, s csak abban bízunk, hogy a műsort irányító vezetőség mégsem teszi őket magáévá.

Az előadáson valódi odaadás látott, a közreműködőket szembetűnő egyéni becsvágy fűtötte. Közülük Sugár Károlyé a palma: gracioso-

figurája az életizű, keresetlen bonómiajú, mértéktartó komikai ábrázolásnak kiváló terméke. Legjobb az a jelenete volt, melyben párbajra akarják kényszeríteni, itt a haspókfilozófiából táplálkozó gőgös gyávaságot valóban falstaffi magaslatra emelte. Ághy Erzsí és Mátray Erzsí — a két vetélytársnő — szépségben és finomságban is vetélkedett, amazt még ilyen éber képzelműnek, lendületes játéküteműnek nem is láttuk, emez a tiszta diktációval, a verses szöveg hű tiszteltbentartásával tűnt ki. Az alakoskodó férfifőszerep Uray Tivadarnak jutott. Kitűnő mozzanatai akadtak bőven, különösen az a hüvelykszorító-jelenet, melyben vakmerő hazudozásából még vakmerőbb hazugság-*szinlelés*-sel akarja magát kivágni. De azt is meg kell mondanunk, hogy ez a kitűnő tehetségű színész újabban akárhányszor nagyon is felülről vagy éppen kívülről intézi el a feladatát. Ha százszor naív is a háromszázéves calderoni helyzet vagy fogás: a színésznek *bele* kell helyezkednie s nem föléje. Uray sokszor nem a helyzetet játssza, hanem a helyzettel játszik s a kettő korántsem ugyanaz. Mikor azt kellene mondanania: ilyen vagyok én, Don Diego, — Uray azt mondja: *nézzétek* csak ezt a Don Diegót! A vígjátéki hős karikurozhatja ezt vagy amazt a jellemet, de a színész a szerzőnek az alak felől táplált felfogását bizonyára nem.

Mindig lesznek Júliák.

John van Druten komédiája a Nemzeti Színházban.

A Paulay-korszakban divatban volt, hogy valamely ifjú s tehetséges színésznek kedvéért egy-egy darab *élé lever de rideau*-nak kurta monológot vagy dialógot illesztettek. Akkoriban főleg Csillag Teréz meg Márkus Emilia csillogtatta temperamentumát és bájoságát eféle semmis, pusztán a mű-

vészno egyéni hódítóképeségére alapított apróságokban.

Bajor Gizinél színesebb, vonzóbb, beszédárnyalásban gazdagabb egyéniség magyar színpadon ma nem igen akad. A színház az utóbbi években neki is teremtett néhányszor ilyen «jutalomjáték»-izű alkalmat, nem is csak félórára, hanem a teljes színházi idő tartamára. Ilyen volt a Niccodemi-féle *Hajnalban, délben, este*, ilyen most ez a hollandus nevű, de gyökeresen angol zamatú írótól származó, habkönnyűszínpadi játék is. Mi van benne? A semminél valamivel kevesebb. Egy elkényeztetett, spleenből ártatlan kalandokkal is szívesen kacérkodó s elég könnyen csokolódzó, de lelke mélyén hamvasan ártatlan angol úri kisasszony beleszeret egy futtában megismert amerikai fiatalemberbe, — és viszont. Az ismeretségből három nap alatt eljegyzés lesz. Aki szerint drámának ennyi kevés, az is készséggel elismerheti, hogy az ébredő szerelem színpadi rajzához viszont elég, feltéve, hogy a színészno ennek a lélekállapotnak megmutatásához annyi eszközzel s minden eszközön túl annyi szuggesztív erővel rendelkezik, mint Bajor Gizi. Van a szerző finoman vezetett dialógusában is «felhasználható anyag», de kétszer annyi az, mit a művészno fantáziája, játékötlet-gazdagsága s percre sem lankadó, elragadó verve-ja ad hozzá. Ez elégséges igazolása — vagy ha kell: mentsége — annak, hogy az ismeretlen szerzőnek műve is örökre ismeretlen nem maradt előttünk, ami a színház hivatását és elvárható műsorgazdagodását tekintve, különösebb veszteségnek aligha lett volna mondható. Ha egy daraból valamely kiváló színészi tehetség ennyi színjátásbeli értéket bír előcsalogatni, akkor az a darab jó, legalább is *erre* mindenestre jó, s helyébe talán nincs különösebb okunk, mondjuk, színészileg elrontott jó drámát kívánni.

Színészileg itt senki semmit nem

rontott: az előadás kitűnő. Uray amerikaija finom és kedves, legfeljebb egy-egy apróbb hányaveti gesztusa (ezekre a jeles művész újabban mintha túlságosan rákapott volna) kelthette pillanatokra azt a tévhitet, hogy: hátha ennek az amerikainak külön bókban részesített, formás füle mögött — van valami; például egy csi-petnyi szélhámosság... Pedig dehogy: emóciókból ez az ártatlan szerző ennyit a világért sem engedne meg magának. Vizvári Mariska dadája finom is, grandiózus is: a kicsiben nagyot alkotásnak valódi remeke.

Jó házból való úrilány.

Vaszary János «*valószínűtlen történet*»-e a *Víg-színházban*.

Hogy a mai időkben akad-e Budapesten fiatal leány, aki munkával akarja megkeresni kényerét és csak annak a férfinak akarja oadaadni magát, akit szeret: ez — a fiatal szerző vallomása szerint — nagyon komoly probléma s éppen ezért a legnagyobb gondja mostanság egy vígjátékírónak, hogy ezt a komolyságot annyira elrejtse és eltitkolja, hogy senki meg ne botránkozzék rajta. Ezért írt tehát a véres igazság kérdéséből «*valószínűtlen történet*»-et. Mi szerényen azt hisszük, hogy az egész dologban a szerzőnek ez az állítólagos «*korrajzi*» törekvése a legvalószínűtlenebb. Bohó-zati torzításai semmiféle igazság tükröztetésére nem alkalmasak. Hogy a tisztességéhez ragaszkodó gépirólány egy anyasági megfigyeléseket gyűjtő orvosprofesszornál (!) kényszerűségből vállalja az elcsábított úrilány szerepét: olyan kiindulópont, melyből semmiféle «*megfigyelés*» — sem orvosi, sem írói — nem ígérkezik, legfeljebb a beretvaélen sikamló vicceknek hosszú láncolata. A szerzőnek őszintén inkább azt illenék vallania, hogy a színpadi írónak manapság komoly és korszerű

problémákkal tanácsos takarózni, ha a malackodással a léha színpadokról komolyabbakra pályázik. A cselekmény-bonyolításban azután Vaszary jobbra-balra tekinget, jól bevált és rég levitézlett ötletek felé. Néha a *Pygmalion* jut az eszünkbe, néha a *Fruska* és szakadatlanul a megboldogult — Folies-Caprices; amazoknak mulatságossága és ennek ízléstelensége. A darab sorsa is csak azon fordulhat meg: tagadhatatlan jókedve és tűzijáték-szerű ötletcsillogása narkotizálja-e majd annyira a közönséget, hogy elfelejtse szégyenkezni, *min* mulat?

Magát a mulatságot hiánytalanul szolgálja, sőt ragyogó eszközeivel magávalsodró erejűvé fokozza a Vigszínház pompás előadása: a malacpecsenye — ebben a mutatós tálalásban — még szerencsemalaccá is válhat. Két színészi munka messze felülemelkedik az író vázlatos s jobbára csak helyzetekre beállított elgondolásán; mind a kettőből egységes és gazdag jellemkép kerekedik. Dayka Margit üde lényében hordozza mindannak hitelét és mélyebb igazságát, ami körül a szerző egészen felületesen és felelőtlenül «valószínűtlen»-kedik. A kényes és kínos szituációkban a legmegnyerőbb művészi keresetlenséggel őrzi meg a jóérzés és jóízlés alvajáráo biztosságát; a francia merészségek vigszínházi fénykorában csak Varsányi Irén tudta az iszapos áradatot megúszni így, magasba tartott fehér lobogóval. A másik remeklés Csontos Gyuláé, ki a vénülő szerelmes színésznek hiúságból, gyávaságból és szinte megható gyámoltalanságból gyúrt alakját a puszta komikumon túl a humor magasságába emeli. Fejes Teri, Kertész Dezső operett-élannel dolgoznak, frissen, szeretetreméltóan. Csak Rajnai Gábor bölcs-balga orvosáról kívánkoznak le azok a fölösleges operett-torzítások, amelyekről ez a derék művésznünk — úgy látszik — egyre kevésbé hajlandó lemondani.

Harmónia.

Molnár Ferenc családi idillje a Magyar Színházban.

Miután a napisajtó egy részében Molnár új darabja játszva legyőzte Aristophanest, Molièret s mindazokat, kik a komédia terén kétezer év óta valamit alkottak, tegyük kockára a szemünk világát s bámuljunk bele ragyogásába. Molnár maga szerényebb mint kritikusan: ő, úgymond, többet nem kívánt, mint az agyonfáradt nézőt elszórakoztatni egy «Wunschtraum»-mal a boldogok szigetéről, hol zenei, családi és szerelmi harmónia honol s a dal kibékítő és felemelő hatalma uralkodik. Ez ezerszer hallott közhely mélyére nézve felfedezi, hogy az összhang mögött temérdek apró hiba, az egyes szólamok között ugyanannyi ellentét és diszkrepancia lapang, szóval a közhely mélyén meglát egy másik közhelyet, azt, hogy az ú. n. boldogság sem fenékgig tejfel. Kornély tanácsosék kardal-kultusszal telített családi életében az ezüstlakodalom után kipattan egy kis «mintaférj» szépséghiba: a «dalárok-apja» család-főnek apai szeretetet meghaladó vonzódása a házbeli fodrász-dalároknál alkalmazott manikürös kisasszonydalárhoz, mely vonzalom a szerelmes fodrászsegéd-dalár részéről véres megtorlást helyez kilátásba. A féltékenységi drámából Molnár «könnyek közt mosolygó» megoldás révébe vitorlázik s partot is ér, minthogy egyrészt a szörnyű valóra ébredt tanácsosné földöntúli jóságában még a tisztelt férjének hirtelen felindulással lemerített pofonért is «vezekelni» akar, másrészt a dalárelnök által anyagilag is alaposan lekötelezett szerető végül bezonyítja, hogy a manikürös kisasszonyoknak még mindig jobb az ízlésük, mint a feleslegesen és hazugul irgalmasszívó tanácsosnéknak.

A megoldás — melyben minden korábbi mozzanatnak megvilágosodva

és «harmóniá»-ba simulva illenek egybetorkolnia — árulja el csak valóban a szerző állásfoglalásának sekélyességét és bizonytalanságát. Szatirájának ereje abban, hogy a színlapon ígért «családi idill» helyett családi kravallt mutogat, végkép kimerül. Darabjának stílusa is a színpadi mulattatás kizárólagos érdekeihez igazodik, nem valami komolyabb és szimbolumerejű elgondoláshoz: az első felvonás a kispolgári vígjáték hangját üti meg, a második viharos burleszk-iramba csap át, a harmadik — Molnár rajongói szerint a «szívfelvonás» — szentimentális húrokon játszik, egy kissé előremegfontolt érzelmességgel. Végül is Molnár vallomásából teljes igazolást csak egy pont nyer: a néző elszórakoztatásának szándéka. Szívesen elismerjük, hogy ez a szándék most sokkal jobban megvalósul, mint az utóbbi évekbeli, szembetűnően fáradt és a híres «trükk»-öt is akárhányszor renyhén szolgáló Molnár-darabokban. A trükk ezúttal: a mindannyiszor karénekkal záruló felvonásvég. Ez állítólag mélyebb értelmet is takargat, mit belőle csak mi nem voltunk eléggé avatottak kibogozni. Hanem azért bohózati helyzetül nekünk is jó mulatságot szerzett.

A jó mulatságot a friss és csakugyan «harmónikus» előadás még jobb teszi. Színészileg legkülönb munka a Gombaszögi Ella diszkrét humorral megrajzolt, előkelően tartózkodó manikürös kisasszonya. Gózon, mint fodrászmester s mint fődalár egyaránt hiteles s az a beretvás amorozó is: Ráday Imre. Góth és Góthné csupa rutin, az utóbbi a darabvégi pasztel-színeket eleinte túlságosan riktó festékekből kevergeti ki. Az epizódban az ifjú Sulyok Mária finom jelenség, nagy elevenséget visz passzív szerepébe, Mály Gerő pedig mértéktartó komikumával tűnik ki az egyéniségéhez egyébként igen kevésbé találó orvosfigurában.

Irja hadnagy.

Frank Maar (Meller Rózsi) játéka a Belvárosi Színházban.

Egy ma élő orosz novellista, Tinjanov, kit a csak «idegen ötlet»-et emlegető színlap meg nem nevez, szolgáltatót alapot ehhez a satírai fel-fogású, elgondolásában pedig csakugyan inkább «játék»-szerű, semmint bensőleg drámai színműhöz. Az ezred-írnok tollhibáját, mely egy élő gárdahadnagyot holttá, egy tévedést pedig élő személlyé «konszignál»: az eszelős cár aláírása megmászhatóan tényé szentesíti. A sosem élt «Irja» hadnagyot cári hóbortból megvesszőzik, Szibériába hurcolják, majd amnesztiában részesítik s egy gyönyörű udvarhölgy férjévé emelik. Az élő Rybov hadnagyot viszont elcsapják és lázadásba kergetik. A veszedelmes felkelést a tábornokká előléptetett «Irja» hadnagnak személytelen *nimbusza* veri le s amikor a cár látni akarja mentőjét: a legyőzött és megsebesült Rybovot csempészik be előbb a kórházi ágyba, majd a cári gárdába s végül az udvarhölgy nászszobájába. Mindezt a német írói férfiálnév alatt bemutatkozó, magyar származású vegyészkisasszony sok ügyességgel s kevesebb költészettel, több kiszámítotttsággal, mint elevenig ható jellemző-erővel dolgozta színpadra s munkájával a bécsi Burgszínház kamaraintézetében, az Akademietheaterben esztendeje számottevő sikert aratott.

Bárdos Artur mindent átvett az eredeti textusból, de jóformán semmit annak bécsi, realiztikus rendezést követő színpadi értelmezéséből. Az ő kezében a darab merőben új stílust kapott, nem éppen egységes, sőt erősen kevert stílust, melyből végleg csupán a realiztikum szorult ki. Alapul a meseszerűséget vetette, a mozgásban a bábjáték gépiessége felé törekedett s végül a cselekménykeretben *commedia dell'arte* ízű köz-

vetlenségre és rögtönzésjellegű mozzanatokra is bízta a pillanatnyi hatásokat. Munkájának szuggesztív ereje tagadhatatlan, a kissé nyers szatírának rikítóbb színeit sikerül letompítania, rendezői elgondolásával az eredetinek némileg száraz józanságába sok gráciát, itt-ott még valamelyes költői csillogást is belevinnie. Csak azok a képek, — főleg a cár jelenetei — melyekben a szerzőnő a tollát erősebben megnyomta, árulják el néha, hogy ez a rendezői átstilizálás az egész műnek mégsem természetes köntöse, inkább csak tetszetős, az alatta rejtőző testnek nem egy hibáját és eltorzulását szerencsésen eltüntető jelmeze.

A színészegyüttes is a rendező szándékait szolgálja, nem a darabét. Ilyen stílus-feladat, minőnek most a maga munkáját Bárdos felfogta, tökéletes és szigorú *drill* nélkül meg nem oldható. Ennek a színészek részéről nem csekély lemondást, majdnem személytelenné válást követelő fegyelemnek magyar színpadon — a nyugathoz viszonyítva — kevés a számbavehető hagyománya. Ehhez képest Bárdos igen figyelemreméltó eredményt ért el. Gárdájából Turay Ida finom stílus-érzékkel és kellemmel, Boray és Gárday jól eltalált beszédütemmel, Baróthy pedig friss marionettszerűséggel helyezkedett el az irreális keretekben. Már Delly itt-ott az operett hangját ütötte meg, Huszár Károly a realiztikum felé tett jócskán engedményeket, Harsányi Rezsőnek túlságosan agyonjátészott figurája pedig mesecárnak nagyon is patológikus volt, valódinak viszont meglehetősen szilvumumus.

A nagy díj.

Csurka Péter színjátéka a Kamarszínházban.

A nagy díjat Csaba Guido festőművész nyeri el «fejből» festett gyönyörű női térdképeivel, melyen árván

maradt kincsének : Márta nevű leányának vonásait idealizálja, hozzájuk gondolván az elhúnyt anyának ragyogó szépségét. A valóságos Márta sápadt, pápaszemes orvosnövendék, a képben nem is gyanítja őt senki, még ő magamagát sem. De a mester legkedvesebb tanítványa a kép alapján halálosan belészeret s látatlanban feleségül kéri az apától. Egy temperamentumos modell, kinek viharos életében az ifjú festő az első igazi szerelmet jelenti, fölényes ellenjátékot kezd a fiú megtartása végett, de ez — fénykép melléklésével — levélbeli udvarlás alá fogja a Berlinben studirozó medikát, majd — a harcra kész modellel revolveres botrány közben végleg leszámolván — személyesen jelentkezik Márta berlini diáklakásán, melyet az apa nagydíjas képe díszít. A varázsos kép tövében az igazi Márta először csatát veszít : a lángoló ifjú a nagy pápaszem mögött az «eredeti»-t meg sem sejtí. De a fiú fényképe — úgylátszik — nem kevesebb hódítóerővel bírt, mint a híres festmény, mert Márta már annak ígérete alatt kikoszarazza egy régi, hűséges orvosjelölt-kollégáját, sejtetve, hogy a festő jelentkezése esetén kevésbé lesz kosárosztogató hangulatban. S az első, balsikerű találkozás végleg feltűzeli becsvágyát, hogy most már felvegye a versenyt a képpel : édesapjának nagydíjas eszményítésével. A csodatevő kép megteszi a csodát : az ifjú második látogatásán Márta a képen látható pompás estélyi öltözékben jelenik meg, letéve a komoly és komor szemüveget, — a többit pedig elvégzi a szerelem : a leány átszellelmül, felragyog, most már olyan szép, mint édesapja művészalmában. Az ifjú piktor is elnyeri életének első «nagy díj»-át — Mártában.

Ily kurta cselekményvázlatból is mindjárt kiütközik a darab főgyengeje : a túlságos kigondoltság. Ez érzik a technikában is, a szereplőknek —

elégge mesterkélten — nyakra-főre távozniok kell a színről, hogy a döntő találkozások idő előtt meg ne essenek, a szándékolt időpontig jégre tétessenek. S az ily ügyeskedésekben a szerző még jobbára elég ügyetlen. De azért lépten-nyomon akad egy-egy jó mondata is, a bohémvilágból vett genrefigurái akárhányszor életizűek, beszédük is jellegzetes. A vezető alakok már sűrűbben siklanak hangzatos — nem ritkán merőben hamis — «irodalmiság»-okba. Ilyenkor nem a maguk lelkét szellőztetik meg, hanem a szerző szándékait közölgetik és adagolgtatják. De a fiatal szerző a színpad akusztikájában maga is nyilván észreveszi, hol s miben vét, s hogy erre az önismetre alkalmat nyert: hálás lehet Alapi igazgatónak. A színház munkája különben is figyelemreméltó. Peéry Piri igaz hangja, biztos játék-tudása komoly érték: az első találkozás csalódását minden henye eszköz nélkül, az egyéni jelentékenységnek ritka erejével tette szívbemarkolóvá. Pogány Irén színes és éberfantáziájú tehetségnek ígérkezik. Vértés is biztos pillére az együttesnek. Feltűnt Köpeczi-Boócz jól megfigyelt epizódfigurája. A rokonszenves Mátray József-re azonban — ha az önuralmat meg nem tanulja — a modorosság örvénye leselkedik.

Fanny.

Marcel Pagnol színjátéka a Kamarszínházban.

Pagnolnak nálunk esztendeje bemutatott *Marius*-áról a kritikus örömmel írhatta azt, mit színházi benyomások alapján legritkábban adatik írnia: «az előadásról azzal az érzéssel távoztunk, hogy élőlények között tartózkodtunk, kik a költészet sugalmából nyertek alakot s nem sivár üzleti számításból. Játszani is jól lehet őket, mert nem papiroskivágatok, a maguk

talpán állnak s élőtestek dimenziói szerint vetik az árnyékot».

Színházi emlékeinkből egy év mulva rendszerint mennyi marad eleven? Hány esetben volnánk hajlandók a vértelen alakok s kieszelt, mondva-csinált történeteik további mozzanatai iránt csak valamennyire is érdeklődni? A függöny végső összecsapódásának szele úgy elfujja őket, hogy a folyóirat kritikusa irigyelni kénytelen napilapnak dolgozó kartársát, kinek huszonnégy órán túl nem kell az emlékezőtehetségét próbára tennie.

A *Fanny* — mely az egy évvel ezelőtt, más színpadon látott *Marius*-nak folytatása — minden zökkenő nélkül visszahelyezett a töviről-hegyire megismert és szívünkbe fogadott délfrancia környezetbe, alakjait régi, meghitt ismerősökül fogadtuk s ők — bizalmunk fejében — hívek maradtak önmagukhoz, a maguk kisemberi, vonzó helyi színekben gazdag világhoz, melyet alkotójuk — maga is ennek a tájnak és népnek gyermeke — ezúttal is ihlető érdeklődéssel, nyílt szemmel s minden szenvelgő szentimentalizmus nélküli meleg szeretettel állít elénk.

A szabad élet vágyától messzi tengerekre csábított Marius leányanyasorsra elhagyott Fannykájának életútját kísérjük most tovább, melyet egy nyersségében is melegérsésű, déli fantáziája mellett is józan kispolgári társadalom szeretetreméltó buzgalma vesz gondjába s juttat a családi boldogság védett menedékébe. A gyermeki romantikában fogant csecsemő a derék vitorlagyáros biztos oltalmú hajlékában marad, mintegy zálogául a magasabb, megingathatatlan erkölcsi rendnek, mely e szabadszájú s üzleti dolgokban eléggé tág lelkiismeretű marseilleiek körében oly magátólértődő, mint kék tengerük és zsi bongó városuk felett az égbolt felhőtelen ragyogása. Pagnol színműirői stílusa most is novellaian pepecselő, a földol-

gok is aprólékos genre-rajzban kerülnek elének, de a színpada azért mindig él, a mondatainak lélekzetvétele mindig drámai.

Öröm lehet a színházra nézve is igazi költő szaván át igazi költő szívedobogását megéreztetni. A *Marius* szép előadásának emléke Alapi igyekvő gárdájára kemény feladatot rótt, s ez érdemes feladatban nyílt alkalma először bizonyosságot tenni afelől, hogy céljait nemcsak jószándékkal és odaadással, hanem figyelemreméltó tehetséggel is szolgálja. A fővárosban eddig alig ismert Köpeczi-Boócz Lajos Pannisse mestere a biztos képzelőmű, mély átélésű és külső eszközökben végsőkig takarékos jellemábrázolásnak komoly és igen számottevő értéke. Fanny megkérésének jelenetében a gazdagon

árnyalt figurának a kisember-hős egész súlyát és tekintélyét megszerezte. Egyéni varázs árad Peéry Piri bővérű, hangosszavú és lágyszívű Honorine asszonyából is, ez a művésznő az átélésnek és áthasonulásnak már eddig is nagy várakozásra jogosító képességét mutatja. Olty Magda Fannyjában is kitűnő drámai színésznő ígérete bontakozik, játékában még vannak pillanatnyi bizonytalanságok, de éppen a döntő mozzanatokban máris erőre kap s ereje ilyenkor: a művészi igazsága. Mátray egyéniségétől az öreg Cézár remek alakja meglehetősen idegen, de felfogása jó s kifejező eszközeinek korlátai közt a figura körvonalait jobbra még így is megmenti.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

Ernst-Múzeum.

Az Ernst-Múzeum Istokovits Kálmán képeinek és metszeteinek nagy gyűjteményes kiállításával nyitotta meg kapuit a közönség előtt. Istokovits pályáját régóta figyelemmel kísérik a művészet barátai s noha fiatal művész, már eddig is szép utat tett meg. Annakidején azzal a csoporttal indult, melynek vezére Szőnyi István volt, éppúgy nagy szeretettel karolta fel a rézkarcolás nemes mesterségét, mint a csoport valamennyi tagja. Képeiben azonban továbbra is a romantika izgatta; rejtelmes, tárgy szerint érdekfeszítő kompozíciókat festett. Formaadása, különösen a sötét színekhez való vonzódása azt mutatta, hogy Rudnay Gyula piktúrája nem maradt reá hatás nélkül.

Újabb műveinek gazdag sorozata ez alól a hatás alól való lassú kibontakozását mutatja. Istokovits továbbra is izig-vérig romantikus festő maradt. Izgatja őt az exotikum, a mesehangulat, mitoszokból és babo-

nákból ismeretes figurák elevenednek meg vásznain. Nem kétséges, hogy újabban erős hatással volt reá két patológikus színezetű, de rendkívül érdekes magyar művész, Csontváry Tivadar és Gulácsy Lajos. Egy-egy riadt tekintetű álomkép az előbbi idézi emlékezetbe, másutt a fanyar mesehangulat Gulácsyra vall. A művész témáiban igen változatos, de végeredményben zárt körön belül dolgozik, a romantika ígérete megakadályozza abban, hogy ne annyira a *mi*, mint inkább a *hogyan* iránt érdeklődjék.

Kétségtelen, hogy mi magyarok kissé el vagyunk kényeztetve, ami a modern festészetet illeti. Tucattjával akadnak kitűnő művészeink, kik külföldön is sikereket aratnának, ha nem is kerülnének a legelső helyre. Istokovits művészetét nem szabad e konkurrencia szemszögéből nézni. Száraz és tárgyilagos arcképei mellett romantikus túlzású kompozíciói is elég érdekesek ahhoz, hogy a közönség rájuk felfigyeljen.

Szép művészeti kiállítások.

A múlt évben megnyílt Mária Valéria-utcai kiállítóhelység igen érdekes módon mutatkozik be az új szezonban. Három festő, Iványi-Grünwald Béla, Aba Novák Vilmos és Szőnyi István Milánóban készül újabb munkáival szerepelni s e kiállítás anyaga kiszállítás előtt itthon is megtekinthetővé vált. A három kitűnő művész termése legjavát válogatta ki s tekintettel arra, hogy e képek egy része nyilván Olaszországban marad, megismerésére ez az egyetlen alkalom.

Iványi-Grünwald Bélát egy generáció választja el társaitól, de érdeklődése és rugalmassága eltünteti a köztük levő távolságot. Balatoni naplementét ábrázoló képe a fényjáték ünnepélyességével és kifejező erejével a mester legjobb alkotásai közé tartozik. Aba Novák Vilmos, ki legutóbb nyerte meg a páduai egyházművészeti kiállítás nagy aranyérmét és a főváros Ferenc József-díját, nem vált hűtlenné önmagához. A szegedi árvíz ábrázoló hatalmas kompozíciója változatos tömegberendezésével és részleteinek gazdagságával azok közé a képek közé tartozik, melyek előtt sokáig kell állni a szemlélőnek, hogy az eseménytel telítettség valamennyi titkos, eldugott rezdületét áttekinthesse. Többi képe főképp a vidéki cirkuszok s a nyomorék, ütődött emberek világából meríti mondanivalóját s mutatja, hogy a művész továbbra is megtartotta érzékét a bizarrság, a groteszk komikum iránt. Merész színezetű, virtuóz elrendezésű vásznai bizonyosan nagy hatással lesznek az olasz közönségre, mely hazájának fáradt s a párisi iskolát utánozgató művészetére már erősen ráúnt.

Szőnyi István, a csoport harmadik művésze, nemrégiben indult új utakra, erőteljes fordulattal válva el klasszikus-monumentális stílusától s epigonjaitól, kik az utóbbi időben már-már

pápábbak akartak lenni a pápánál. Gyönyörűen bontakozó új stílusa teljes mértékben igazolja őt, formái és színei könnyedebbé váltak, előadási módja, a legjobb értelemben, egyre inkább emlékeztet a franciákéra. Méretben, tárgyban szerényebbé vált, képei egyszerűbbek és kisebbek, de egyúttal frissebbek is s átszellemült hangjuk arra enged következtetni, hogy ez a kitűnő művész, ki már sok nehéz problémát megoldott, most közeledik művészetének nyarához.

Erzsébet királyné szobra.

Néhány héttel ezelőtt leplezték le fényes közönség előtt a régi Piaristaház helyén Erzsébet királyné szobrát, annyi pályázat és tervezgetés késői — s tegyük hozzá, elég szerencsétlen — testetöltését. A nagy királyné tiszteletére összegyűlt előkelőségek fényes asszisztenciája zord ellentétben állott a sajtó csaknem egyöntetűen lesújtó állásfoglalásával. Nem szeretnénk e hasábokon, melyeknek a pártatlanság adhat csak létjogosultságot, pro vagy kontra túlzásokba esni, kritikátlanul dicsérni vagy kritikátlanul ócsárolni.

Való igaz, hogy az új Erzsébet-szobor szerencsétlen alkotás. A római empire oszlopos körtemplomba zárt bronzszobrot sok szempontból lehet elhibázottnak tartani. Először azért, mert a gyönyörű, mélabús asszony alakja márványban sokkalta inkább megtalálta volna kifejező anyagát. Másodsor, mert a szobrot oszlopcsarnokba rejtették s ugyanakkor hatalmas posztamensre helyezték: intímmé tették s egyben megrabolták intimitásától. Harmadsor, mert rossz, alkalmatlan, süllyedt ponton állították fel, nem is szólva arról, hogy lehetlenné tették vele oly tudományos kutatásokat, ásatásokat, melyek Budapest ősi multjára igen értékes fényt vetettek volna.

Ennyi akadályt csak remekművek

győzhetnek le s be kell vallani, hogy Zala György szobra nem emelkedik ki fejjel az újabb szobrászat terméséből. Tartozunk azonban azzal az igazságnak, hogy ha konvencionális is, mértéket tartó munka s az emlékműgyártás nemzetközi tömegtermésében megállja a helyét. Sokkal kvalitásosabb, mint némelyik régebbi Zala-szobor, melyet a maga idejében hozsannákkal fogadtak. Az idő ugyan kissé elszállt a feje fölött, de ez nem a mű hibája, a kivitelezés dátuma szörnyen eltolódott.

A legtöbb gáncs a szobrot magában rejtő klasszicizáló pavillont és mestereét, Hikisch Rezsőt érte, tegyük hozzá teljesen érdemetlenül. A pavillon e helyütt kissé felesleges, de ez az egyetlen hibája, különben arányai valóban nemesek, remekbefaragott részletei finom érzékű, vérbeli építésre vallanak, aki ugyan a multba fordult ihletért, de tehetné, hiszen a szobor nemes alakja maga is a multat idézi. A pesti bölcsesség és pesti bizalmaskodás bizonyára nem árasztotta volna el oly

kegyetlen hasonlatokkal, ha Hikisch terve eredeti elgondolásában, alkalmasabb helyen és főképp a maga idejében kerül kivitelre.

A háború után kialakult művészeti közszellem kétségtelenül mélységes idegenkedéssel nézi a bombasztikus emlékszobrok szomorú sorát, melyek túlzásaikkal nemhogy dicsőítenék a gondolatot, melyet jelképeznek, hanem önkéntelenül ártanak neki. Mikor fogják elhinni az illetékesek, hogy a nemzet nagyjai, hazánk legkvalitásosabbjai csak akkor ünnepelhetők méltóképpen, ha az emlékükre emelt szobrok is kvalitásosak? Ebben az esetben nem a művészeket okoljuk, hanem a sokféle bizottságot, a sokféle beavatkozást, a laikus zsűrik romboló szempontjait s főképp a mű késői születését. Ámbár, ha erről a kilátópont-ról tekintünk végig a problémán, szomorúnak kell tartanunk s igen jellegzetesnek, hogy egy tizenöt-husz évig hevertetett alkotásnak ennyire nincs ellenállóképessége a zuhanó idővel szemben.

Genthon István.

Külföldi irodalom.

Jules Romains: Les hommes de bonne volonté, I—II. Jules Romains a franciák előtt elsősorban mint lírikus jelentős: neve összeforrt az *unanímisme* irányával, mely az egyénnel szemben a tömeg társadalmi és lélektani jellegzetességét hangsúlyozva értékes árnyalatokkal gazdagította a modern francia lírát; külföldön Romains-t úgy ismerik, mint a *Knock* és a *Diktátor* szerzőjét s így, bár mostani alkotása nem az első kísérlet ebben a műfajban — a *Mort de quelqu'un*-re és főleg a *Psyché*-re gondolok — a regényíró meglehetősen háttérbe szorult a lírikus és drámaíró mellett.

A *Jóakarató emberek* nemrégiben megjelent első két kötete csak előjátéka a teljes regénynek, melyet egy hírlapi nyilatkozat szerint írója tizenöt-

husz kötetre tervez s időbelileg 1906-tól 1933-ig terjed. Ha nem egy olyan művésznek a neve fémjelezné ezt a két kötetet és az előszót, aki mindig többet adott, mint amennyit előzetesen ígért, az ember mosolyogva lökné félre az első kötetet és szemérmetlen sarlatanizmusra gondolna; de mert hitele van, érdeklődve olvassuk végig a két kötet hatszáz oldalát s kíváncsian várjuk a következőket. A szereplők lassan ismerőseinkké és barátainkká válnak, már érdekkel, hogy mi lesz ennek vagy annak a sorsa, hogy milyen fordulatot vesznek majd az események. Az író maga is érzi a feladat nehézségeit és várható akadályait. «Ez a két kötet, melyet most adok ki, — írja az előszóban — voltaképpen nem egy sorozatnak vagy ciklusnak első két re-

génye, hanem egy eddig szokatlan terjedelmű regénynek a kezdete. Kénytelen vagyok tehát az olvasótól némileg kivételes türelmet és hitelt kérni.» Majd érdekes fejtegetésekbe bocsátkozik a regénynek, mint műfajnak lényegét illetőleg, vitatkozik, támad, *pro domo* érvel, úgy hogy akit a regény technikája érdekel, talán jobban élvezi ezt a hús oldalt, mint az utánajövő két kötetet. Mielőtt magáról a regényről számolnánk be, érdemes lesz röviden vázolni Romain's regény-esztétikáját, mely alapjául szolgál magának a műnek is.

Ha a regényíró nagyobb, korfestő mű alkotásához kezd, technikailag két ismert módszer áll rendelkezésére, írja Romain's. Az elsőnek az a lényege, hogy egymástól majdnem független kisebb regényekben rajzolja egy kor társadalmi életét, olymódon, hogy végezetül bizonyos összefüggés állapítható meg az egyes regények között. A múlt században kedvelték ezt a módszert, Balzac, Zola voltak a mesterei. Romain's szerint ma már lehetetlen ennek a segítségével dolgozni, mert a mai végtelenül bonyolult társadalmi élet egyes tényezői (politika, pénz, sport stb.) szétválaszthatatlanul kapcsolódnak egybe. A második módszer egységesebb, de bizonyos tekintetben mesterséges: egy regény keretén belül, de több kötetben keresztül kapjuk a társadalmi rajzot, a regény egységét pedig egy főszereplő jelenléte biztosítja. Victor Hugo regénye, a *Misérables* tartozik ide, vagy az újabb alkotások közül a *Buddenbrook-ház*, melyben azonban nem egy személy, hanem egy család története alkotja az egységes menetet. Itt azonban vagy az a veszély fenyegeti az írókat, hogy az egyéni lélekrajz háttérbe szorítja a társadalmi rajzot, vagy pedig az, hogy a regény mesterkéltté válik a különböző társadalmi rétegek tervszerű bemutatásával.

E két regénytechnikai módszerrel

szemben Romain's egy harmadikhoz folyamodik, mely szerinte természetesebb, mint az előbbiek: nincs ki-mondott főszereplő, nincs egységes cselekmény, hanem csak felbukkanó és ismét eltűnő emberek, akiknek a sorsa nem is érintkezik, s következképpen több párhuzamos történetet kapunk, melyek egyelőre metszőpont nélkül futnak. Az őszi reggelen munkába induló párizsiakat látjuk, egy színész nő ébredését szemléljük, majd egy különös könyvkötővel ismerkedünk meg, aki pártfogásába vesz egy ismeretlen embert, akiről később megtudjuk, hogy gyilkolt; egy tanító előadást tart a gyerekeknek az európai háború veszélyeiről, megismerkedünk egy petróleum-tröszt embereivel, akiket az a veszély fenyeget, hogy egy képviselő felfedi üzelmüket; a késő délutáni Párizst látjuk, különböző irányból most érkeznek a vonatok, tele ismeretlen sorsú emberekkel.

A második kötetben előtérbe kerül a könyvkötő és a gyilkos története, megismerkedünk Párizs titokzatos negyedeivel, a petróleum-vezérek lefegyverzési szándékaival, egy vidéki fiatalemberrel, aki az École Normale hallgatója lesz s végül tanui leszünk annak a jelenetnek, amikor a könyvkötő egy elhagyatott alagútban hátulról lelövi a gyilkost, mert túlságosan terhesnek érzi annak ijesztő jelenlétét. Ezzel a jelenettel végződik a második kötet s az olvasó kíváncsian várja a következőket, hogy hozzávetőleges ítéletet mondhasson Romain's újszerű regénykísérletéről.

Just Béla.

Franz Werfel: A nápolyi testvérek. (Athenaeum. 1932.) Van a «delki» anachronizmusnak egy fajtája, mely a maga nehezen követhető, de makacs logikájával már a kóros idegélet határfelületeit súrolja. Valami sajátságos alkati bántalom ez, ú. n. «rendszer-megbetegedés», amelynek csupán különleges tüneteit észlelhetjük, lényege

azonban titok marad a számunkra. Az anachronisztikus lelki beállítottság a legkajánabb tréfa, amit a sors emberrel elkövethet. Hiszen már a csinált, tehát voltaképp lehetetlen anachronizmus is a kinos — de hallatlanul komikus — helyzeteknek ropant bőségét ontja magából. Képzelmük csak a pun hadvezért, amint nehéz harci elefántjaival leereszkedik a Pó síkságára s egyszeriben tankok szürke szörnnyetegei füstölögnek rá. Olesó hatás. A Rip van Winkle-szerű anachronizmus az operette amerikájába tartozik. De hogy Antonius golfütővel s Julius Caesar karkötőrával toppanjon be a színre: ezek már a «tárgyi» anachronizmusnak is annyira megkopott rekvizitumai, hogy a legelszántabb librettisták sem merik túlságosan alkalmazni. Az olyan irodalmi művek, melyek köztudomás szerint az anachronizmus komikai elemein épülnek, mint pl. Mikszáth Uj Zrínyiásza, ha jól meggondoljuk, valójában téves értelmezései, sőt ellentétei az anachronizmusnak. Lehet-e «korszerűtlen» Zrínyi? S lehet-e csupán azért, mert egy bizonyos írói önkény letépi gyökereiről s átdobja a 19. századba? Igaz, a kor, melyben újra tetet öltött, más, mint volt az övé. De Zrínyi *magá* változatlan, *benne* nincs anachronizmus. S kérdés, nem illeszkednék-e bele a megmásult viszonyokba s akkor egy csapásra eloszlik a látszólagos korszerűtlenség. Nem, a «chronos» ismerete vagy félreismerése sokkal mélyebben tapad az emberi lélekben. Ennek a nagy s félelmetesen tragikomikus lelkizavarnak ilyen könnyed átsikkasztása csakis felületesebb, anekdotikus vagy szatírai művek alapvázául alkalmazható. A komolyabb irodalom a problémá mélységébe néz. Mikszáth alakjai közül nem «Zrínyi» az anachronizmus igazi hőse, hanem Pongrácz gróf a Beszterce ostromában.

Az igazi anachronizmus tehát az

emberben van. A renaissance grand-seigneur-jét nem írói önkény veti a fiatal fascizmus Nápolyába, hanem: valaki úgy születik, hogy a lelkében különös zavar imbolyog. Nem ismeri fel az időt. Nem a kor más, hanem az ember. Ő távolodott el a korától, valamilyen sajátos komor és konok hibbantsággal. Pszichológiai rejtély ez. Parányi banküzletet vezet, kísémberek, szerény földművesek, törpevállalkozók garasaival operál, s emellett úgy jár-kél a világban, olyan zsarnok, olyan fenséges, olyan hozzáférhetetlen, mint egy 16. századbeli fejedelem. Az «én»-nek miféle titokzatos kettéhasadása — schizis-e — eredményezi ezt a megrendítően pszichopátiás állapotot? *Kretschmer*, a tübingeni pszíhiáter, *schizoidok*-nak nevezi azokat a különleges jellemeket, akik valóságos énjüket egy másik, külső s mintegy megtévesztő «én»-nel burkolják. A schizoidok zárt, magányos lelkek. De a színtelen külső veszedelmes titkot takar; vihartagot: valamilyen *komplexus* örökösen rombolásra kész, fenyegető feszültséget. Addig minden rendben van, míg ezt a komplexust nem bolygatják. De jaj a vigyázatlan kéznek, mely a rontó áradás zsilipjét felszakítja . . .

Don Domenico Pascarella, ez a modern Laokoon-apa, így vonaglik hat gyermekével, mikor a meglazult fegyelem rászabadítja a fürgeteges események kígyóit. Franz Werfel, az expresszionista költő, az igazán nagy regények stílusával fejleszti ennek a különös családnak a sorsát a tragikus bomlás, a teljes zűrzavar felé. Minden a lélekben történik itt. A Kretschmer-féle schizoid-komplexus-elmélet majdnem matematikai pontossággal igazolódik. Szinte eldönthetetlen, vajjon Werfel véletlenül, kongeniális intuícióval tapint-e rá egy egészen más úton keresett lélektani problémára, vagy pedig tudatosan — de a lehető legszerencsésebb művészi formában —

old meg egy tudományos tételt. Az író ereje mindenképpen imponáló. Mert Werfel még csak nem is pszichológizál. Emberei, ahogy felbukkannak a történet során, valósággal emberek, az élet íze, színe, illata tapad rajtuk. Igen, «élet» ez a történet. De valami egészen sajátos ízü, színű és illatú élet.

Már a megindulásnál sejtjük, hogy ennek a nagy «schizoidnak», Don Domeniconak és hat gyermekének sorát csak a legteljesebb fegyelem tarthatja ideig-óráig egyensúlyban. Van egy szoba a palazzóban, ahol a Pascarella-család fészkel, a «stanza della mamma»: a meghalt anya szentélye. Valóban szentély ez. A család tagjai borzongva lépik át a küszöbét s óvakodnak attól, hogy érintsék a tárgyakat, melyek itt mind az elköltözött emléket őrzik. Ilyen «stanza della mamma» ebben a regényben minden lélek. Valamennyien komplexusok súlyos terheltségét rejtik magukban s csak az apai szigorúság, a kérlelhetetlen családi törvény halogatja a viharok kitörését. Fájdalom, ez a törvény végeredményben nem bizonyul elég erősnek.

A regény legsokrétűbb és legizgalmasabb alakja kétségkívül az apa. Sokszor úgy érezzük, a hat gyermek csupán kísérő kórusa ennek a handa, bandázó operahősnek; vagy mélyebbpirandellóibb elgondolásban: hatféle lelki vetülete az egyetlen szereplőnek («Sei personaggi in circa d'autore»). Père Goriot csak lágyabb materiából alkotott, de semmivel sem fanatikusabb «apa» ennél a gőgös Pascarellánál. Don Domenico nem ismer egyéb életcélt: a gyermekeit akarja boldogítani. S ennek a makacs törekvésnek a rabja, szentje, vértanuja. De zsarnok is. Zsarnok, mint általában a konok és kérlelhetetlen «népboldogítók». S végtelen szeretetét tiránnusi szigora mögé rejt. S úgy lebeg, szinte szimbolumként, gyermekei élete felett:

maga a kikerülhetetlen végzet. Ha megcsikordul a kulcsa, a palazzon félelem fut át. Ez otthon, a kis zugbankár: egy dinasztia hívős, szertartásos feje. Il principe. Eccellenza.

Remekbefaragott figura ez a Don Domenico Pascarella. De mi sem lehetne szerencsétlenebb ötlet, mint Franz Werfel munkáját képzőművészeti alkotáshoz hasonlítani. Ha már arra az esztétikai vakmerőségre vállalkozunk, hogy merőben ellentétes anyaggal és törvényszerűséggel felépített műalkotásokat vetünk egybe, akkor Werfel dolgozási módjának hasonmását leghamarább a zenében lehetnők meg. Az elvontságra való törekvés, az eseményelemek állandó felvetítése a lelki sikokba, a páratlan hangszerelő művészettől egymásbaolvadó motívumok tiszta lendülete egy bontakozó szimfónia teljes zengését ébreszti bennünk. A kezdet «adagio»-jából el nem hanyululó «crescendo»-val röpit a legviharzóbb magasságokba, hogy aztán minden szétoldódjék a végső megbékülésben.

Franz Werfel, a kitűnő karmester és komponista, mindvégig «kézben tartja» roppant zenekarát. Anyaga tökéletes kezelésével, nemes mértéktartással, játékos könnyedén old meg súlyos művészi és lélektani problémákat. A Nápolyi testvérekben becses munkával, Don Domenico alakjában pedig egy halhatatlan figurával ajándékozta meg a világirodalmat.

Kaposvár.

Szakáts László.

Egy amerikai Bourget. Az olyan írónak, mint Hergesheimer, mindig van olvasója. Semmi ok sincs rá, hogy ne legyen: kellemes, arányos, érthető és nem rendkívüli. Egy kritikus azt mondja, hogy az, amit csinál, «tudatosan ápolt művészet». Egy másik, amikor megemlíti, hogy sok benne az «élettelen szépség», hangsúlyozza: «inkább rokkó, mint klasszikus». Elbeszéléseiben mindenestre több a meg-

irtság, mint az élet; több a tudatos-ság, mint az ösztön; több a mester-ség, mint a zsenialitás; több a fény, mint a homály. Azok közé az írók közé tartozik, akik azt hiszik: «a napfény többet takar, mint az éjszaka». Ez így rendben is van — a közönség mindig keresi ezt a fajta elbeszélőt. Ahhoz, hogy az ember a vonaton olvassa túlnehéz, de ahhoz, hogy télen a kályha mellett, egy kicsit könnyű. De a magasabb ízlésűek is megtalálják benne azt, amit kívánnak: irodalom.

Hergesheimer Joseph abban az évben lépett a nyilvánosság elé, amelyben Lewis Sinclair. Lewis azóta világnevezetesség lett, Hergesheimernek meg kellett elégednie azzal, hogy ha azt kérdezik: kicsoda Amerika élő öt legjobb írója, az ő neve van az ötödik helyen. Legfeljebb a hatodikon. Ezt a helyet azonban biztosan tartja. Művelt, választékos és formás. Okosan megválasztott esztétikai elveit következetesen keresztülviszi. Stílusa könnyű és elegáns. Egyénisége, ha nem is elragadó — kedves; ha nem is bilincsel le — leköt; ha nem is hosszú időre — néhány hétre. Elég sokat írt, kevesebb novellát, több regényt. Ezek közül mindegyik tud adni valami szépet. Van közöttük hat-hét, amelyik kitűnő; van három, amelyik hibátlan. Ez a három: «The three black Pennys», «Linda Condon» és «The party dress».

«A három fekete Penny» nemzedék-regény. Semmi köze sincs sem Zola Rougon-Macquart-jának epikus pátoszához, sem Galsworthy Forsythe Sagájának ironikus társadalomkritikájához, sem Mann Boddenbrookskának fáradt stilkultuszához. Hergesheimer megcsinálja azt a bravúrt, hogy ugyanazt a színt három árnyalatban mutatja be, ugyanazt a típust három korban, ugyanazt az akkordot háromféle akkordban. Az első fekete Penny a XVIII. században él, a má-

sodik ötven évvel később, a harmadik a XIX. század végén. Három elbeszélésfejezet, amelyik mégis egy regény: összekapcsolódik hangulatban és elgondolásban.

Ahhoz, hogy a tárgyban rejlő minden kapcsolat erős legyen, de ne ríktó, arányos, de nem erőszakolt, egységes, de mégsem elvont, a részletek, apró vonások pontos rajza kell. Az író a feladatot megoldotta. Három miniatúrt festett. A családi hasonlatosság egyezik. A kép igaz. A produkció sikerült.

A kritikusoknak, de valószínűleg magának az írónak is feltűnt ebben a regényben, hogy a lélektani részletrajz, az aprólékosság és a megfigyelések színessége, a legjobban a női természetek ábrázolásában érvényesül. Csakugyan, a «Linda Condon»-ban és a «Party dress»-ben a regény hőse már asszony. A «Party dress» eseményeinek központja a már nem egészen fiatal nő, két gyermek anyja. Negyven elmúlt, amikor megegyeszer fellobban, vagy talán csak szeretne megegyeszer fellobbanni. Az érett lélek sokrétűsége, árnyaltsága, ezeroldalúsága — amint a hétköznap apróságai, a sok ember, a társaság, a család, a modern Amerika millió és millió színében szikrázik, fénylik, tompul, surlódik, törik, hangzik, s végül valamilyen meghatározhatatlanul félíronikus, félrezig-nált melankóliában feloldódik: ez az a pont, ahol Hergesheimer minden filigránművészete érvényesül. Az ember hiába keres kiemelkedő pontot, fejezetet, képet, jelenetet, amelyiket például lehetne felhozni Hergesheimer stílusának jellemzésére, amelyikből esetleg részleteket lehetne idézni. A detail-ek oly hangsúlytalanok, az egész könyvben oly egyenletesen osztotta el erejét, hogy sohasem keletkezik drámai csomópont, a folytonosság sohasem szakad meg. Az egész mű egy anyag: arányos, diszkrét és harmónikus. A feltűnőtől való tartózkodás,

símaság és könnyedség legnagyobb erényévé válik. Ez lesz benne a vonzó. Ez az, amiért olvassák és elismerik.

Upton Sinclair abban a könyvében, amelyikben dühösen nekiugrik az amerikai irodalomnak («A pénz ír»), azt mondja, hogy Hergesheimer művészete elefántcsonttorony-művészet. Nincs igaza. Túlbecsüli azt a távolságot, ami Hergesheimert az utcától elválasztja. Hergesheimer nem elefántcsonttoronyban él, legfeljebb ötszobás lakásban. Igaz, nincs érzéke szociális problémák, sztrájkok iránt és nem

érdeklődik afelől, hogy mik a tőke és munka harcának legújabb jelszavai. Írásművészete azonban, ha külsőségekben hasonlít is, a lényegben különbözik mindennemű parnasszusi felül-emelkedéstől. Azt csinálja, amihez tehetsége van. Az amerikai jómódú középosztály írója. Van benne valami fehérkesztyűs Bourgetszerűség. Szalonpszichológia, obligát elmésség, fair stílus és tradíciós forma. Rendkívülivé vált azzal, hogy nem csinált semmi rendkívülit.

Hamvas Béla.

A Szerkesztőség közleményei.

Minden kézirat a Szerkesztőség címére (Budapest, VII., Rózsa-u. 23. Telefon Aut. 314—20.) küldendő. Hivatalos órák délután 5—7-ig.

A folyóirat anyagát minden hónap 15-én zárjuk. — Írógépen írt cikkeket kérünk. — Kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímezett borítékot mellékel a szerző.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.